

Nederduydsche spellinge

Jacob van der Schuere

editie F.L. Zwaan

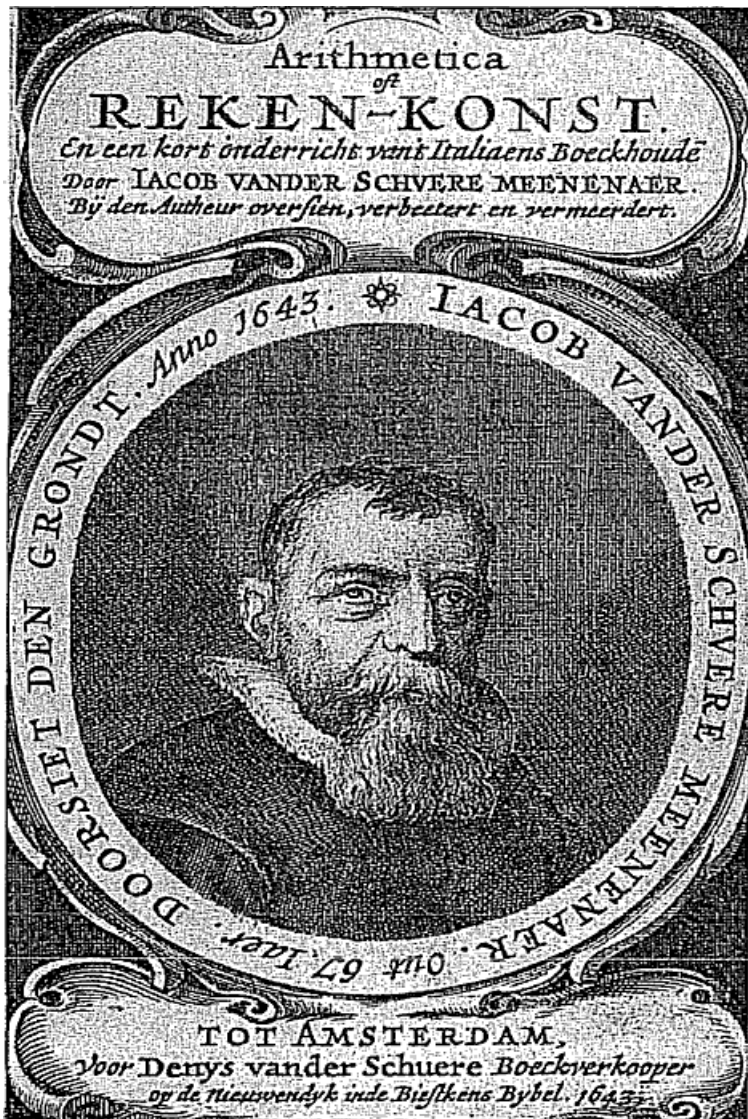
bron

Jacob van der Schuere, *Nederduydsche spellinge* (ed. F.L. Zwaan). Wolters, Groningen / Djakarta
1957

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/schu007nede01_01/colofon.htm

© 2008 dbnl / erven F.L. Zwaan

Portret van Jacob van der Schuere, ontleend aan zijn Arithmetica, 1643.

Afkortingen.

Ä.d.G.: *Ältere deutsche Grammatiken in Neudrucken*, herausgegeben von John Meier.

Albertus: *Die deutsche Grammatik des Laurentius Albertus*, herausgegeben von Carl Müller-Fraureuth, Ä.d.G. III, Strassburg 1895.

Ampzing: S. Ampzing, *Nederlandsch Tael-bericht*. Zwaan, 133-191.

Beza: Th. Beza, *De Francicae linguae recta pronuntiatione*, ed. Tobler, Berolini, Parisiis 1868.

De Bo: L.-L. de Bo, *Westvlaamsch Idioticon*, Gent 1892.

Caron: W.J.H. Caron, *Klank en teken bij Erasmus en onze oudste grammatici*, Groningen 1947.

Clajus: *Die deutsche Grammatik des Johannes Clajus*, herausgegeben von Friedrich Weidling, Ä.d.G. II, Strassburg 1894.

Dafforne: R. Dafforne, *Grammatica ofte Leez-leerlings steunsel*, Amsterdam 1627.

Erasmus: *De recta Latini Graecique Sermonis pronuntiatione dialogus*, Opera Omnia I, Lugd. Batav. 1703 (ed. Clericus).

Hellinga: W. Gs. Hellinga, *De opbouw van de algemeen beschaafde uitspraak van het Nederlands*, Amsterdam 1938.

Van Helten: *Vondels Taal* door Dr. W.G. van Helten, Groningen 1883.

De Heuter: Pontus de Heuter, *Nederduitse Orthographie*, Antwerpen 1581.

Jeep: Ludwig Jeep, *Zur Geschichte der Lehre von den Redetheilen bei den lateinischen Grammatikern*, Leipzig 1893.

Jellinek: *Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik* von Dr. M.H. Jellinek I, Heidelberg 1913, II Heidelberg 1914.

Kil.: Corn. Kiliaen, *Etymologicum Teutonicae Linguae*, Antwerpen 1599; heruitgegeven door G. van Hasselt, Utrecht 1777.

Kooiman: Zie Tw.

Lambrecht: J. Lambrecht, *Nederlandsche Spellijnghe*, Ghend 1550 (facsimile-uitgave VI. Bibliophilen, 4e reeks, no. 3, Gent 1882).

L. B: *Leuvense Bijdragen*.

Livet: *La grammaire française et les grammairiens du XVIe siècle*, par Ch.L. Livet, Paris 1859.

- Meigret: L. Meigret, *Le Tretté de la grammāre francoīze*, 1550, neu herausgegeben von Wendelin Foerster, Heilbronn 1888. (Sammlung französischer Neudrucke, herausgeg. von Karl Vollmüller).
- Müller: J. Müller, *Quellenschriften und Geschichte des deutschsprachlichen Unterrichtes bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, Gotha 1882.
- Montanus: P. Montanus, *De Spreeckonst*, Delft 1635.
- N.S. of Nedd. Sp.: *Nederduydsche Spellinge*, Haarlem 1612.
- Oelinger: A. Oelinger, *Underricht der Hoch Teutschen Spraach*, 1573, Ä.d.G. IV, Halle a/S. 1897.
- Sexagius: Antonius Sexagius, *De orthographia linguae belgicae*, 1567 (ed. Goemans, Leuv. Bijdr. III en IV).
- Smijters: A. Smijters, *Schrijf-kunst-boeck*, Amstelredam 1613.
- Trivium I, 1: Christiaan van Heule, *De Nederduytsche Grammatica ofte Spreeckonst*, 1625; Trivium I, 2: Idem, *De Nederduytsche Spreeck-Konst ofte Tael-beschrijvinghe*, 2e druk, 1633, uitg. door Dr. W.J.H. Caron, Groningen-Djakarta, 1953.
- Thurot: Ch. Thurot, *De la prononciation française depuis le commencement du XVIIe siècle*, Paris 1881.
- Tw: *Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst*, Leiden 1584; heruitgave van dit aan H.L. Spiegel toegeschreven werk door K. Kooiman, Groningen 1913.
- De Vooy: Verz. Opst.: *Verzamelde Taalkundige Opstellen van Dr. C.G.N. de Vooy*, Groningen 1924.
- W.N.T.: *Woordenboek der Nederlandsche Taal*.
- Zwaan: *Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Spraakkunst*. Grammatische stukken van De Hubert, Ampzing, Statenvertalers en Reviseurs, en Hooft, uitg. door F.L. Zwaan, Groningen 1939.

Inleiding.

§ 1. *De Schrijver.*

De voornaamste samensteller van de Nederduydsche Spellinge, Haerlem 1612, is Jacob van der Schuere.

Dit werd reeds waarschijnlijk gemaakt door Te Winkel¹⁾, vervolgens door De Vooy²⁾, en wordt zekerheid³⁾ als men kennis neemt van de Toe-eygen-Brief, p. 5, voor Van der Schuere's Tristium (1612), waarin hij dit zelf vertelt met de woorden:

‘Deze truer-Dichten dan, alzo nauwelijks ter degen volmaekt ende herschreven wezende, zijn mij beginnen bekend te worden, de groote misbruyken in onze Nederduydsche spellinge; de welke met opmerk overleggende (in gezelschap, en met behulp van eenige mijnder Vrienden) ende beschrijvende een onderrichtinge, tot verbeteringe der zelve, héft (benefens ander oorzaken), veroorzaekt, dat dit drukkig werk tot nu toe uytter druk gehouden is’.

Volgens de Biographie Nationale de Belgique⁴⁾ werd V.d.S. te Meenen geboren in 1576 en week hij reeds jong, vermoedelijk om godsdienstige redenen, met zijn ouders uit (dit zal wel na 1585 geweest zijn) naar Haerlem. We zien hem hier later gevestigd als ‘Francoyse Schoolmeester’ (aldus duidt hij zichzelf aan op het titelblad van zijn Arithmetica, eerste druk 1600). Men vergelijk hierover H.J. van de Kerk, *De Haarlemse drukkers en boekverkopers 1540-1600*, p. 131:

‘Jacques van de Schuere, de schrijver van de Arithmetica behoort niet tot het onderwijzend personeel van het Gymnasium. In 1596 krijgt hij toestemming om een bijschool te houden’. ‘Op versouck van Jacques van der Schuyere omme te mogen school houden binnen deser stadt, ende leeren de Franchoysche tale, mitsgaders schrijven, cyfferen ende boechouden, es hem tselve als anderen geconsenteert, mits hem draegende ende leerende gheen andere boecken dan die toegelaten zyn als andere schoolmeesters’.

1) Tschr. 18, p. 238 vlgg., en 20, p. 103.

2) Verz. Opst. I, 279.

3) Zie reeds Caron in Trivium I, 1, XX.

4) Van der Aa is zeer beknopt over Van der Schuere; in het Nieuw Ndl. Biografisch Woordenboek ontbreekt hij. Frederiks-Van den Branden is zeer summier.

Over deze bijscholen vindt men interessante mededelingen bij K.J. Riemens: *Esquisse historique de l'enseignement du français en Hollande du 16e et 17e siècle*, Leyde 1919.

Van der Schuere sterft na 1643, het jaar waarin hij de nieuwste druk van zijn *Arithmetica* nog van een voorwoord voorziet. Zijn sterfjaar is onbekend. Het Haarlems Archief heeft althans hierover geen gegevens. Uit de door hem vertaalde 'Gedachtenisse der Eeuwigheyt' van Puget de la Serre (uitgave te Amsterdam, 1667), blijkt dat hij in 1667 reeds overleden was. Het titelblad vermeldt Jakob van der Schuere als de vertaler met de toevoeging: 'In zijn leven School-meester ende Boekhouder'.

Behalve Frans onderwijst V.d.S. het rekenen. Daarvan getuigt zijn bekende *Arithmetica*, 1600, verscheidene malen herdrukt: 1615, 1624, 1625, 1630 v.v., 1643, 1653, 1675. Ik raadpleegde alle drukken. Die van 1624 werd bezorgd door V.d.S.'s zoon Denijs, koopman te Amsterdam, en vermeerderd met een onderricht over het 'italiaensch boekhouden' (ook later bijgevoegd; in de Amsterdamse bibliotheek is ook een afzonderlijke uitgave van 1643).

In de 'Voor-reden, aen de leer-lievende Reken-konst-beminders' van de druk van 1643 spreekt de dan 67-jarige V.d.S., wiens portret op de titelpagina prijkt met het randschrift: 'Iacob vander Schuere Meenenaer. Out 67 laer. Doorsiet den grondt. Anno 1643', met beminnelijke bescheidenheid over het succes van zijn werk: 'Dewijle het by den eersten druk niet en is gebleven: maer wel vyf ofte zes mael wederom herdrukt zynde, doch weynig meer te bekomen is'. Hij vertelt verder hoe deze herdruk op instigatie van zijn zoon, die boekverkoper is, geschiedt. Het werk zij velen ten profijte. Hij eindigt zijn voorrede met de sympathieke woorden: 'Niet veel meer, derhalven, na dezen van my verwachtende, also de graeuwe hayren my vast aenmelden, dat mynen afscheyd-tydt haest voor-handen is. In voegen, dat myn meeste bekommeringe voortaan behoort te zyn met te dynken op de altyd-durende eeuwigheyt, ende te bezorgen, dat den Godlyken boekhouder oorzake hebben magh (myn rekening sluytende) die over te draghen in den Boek des Levens: om in de weder-opwakinge te mogen hooren, de vermakelyke stemme: Komt in de onvergaende vruegt: die allen toegewenscht wort, van my U, ende alder-dienstwillige J.V. Schuere'.

§ 2. Letterkundige werkzaamheid.

Ook als dichter is V.d.S. actief. Hij is lid van de Vlaamse kamer 'De Witte Angieren', en behoort tot de kring van Van Mander, die hem hoogstelde en wiens leerling hij zich noemt. Men zie de Toe-eygen-brief voor

Tristium, waarin hij meedeelt de prozavertaling van Ovidius' Tristia door de rector van de Haarlemse Latijnse school Th. Schrevelius, ettelijke malen te hebben gelezen 'by wijlen onzen goeden Vriend (ende mijn onderwijzer inde Dicht-konst) K.v. Mander'. De vertaling beviel hem zeer: 'ja zoo, dat ik zomwijlen hem (d.i. K.v.M.) aenzochte die te willen bedichten (alzooze duer zijn begeiren daer toe vertaeld waren) dan hy ziende mijnen ernstigen yver, héft met vél aanporrende redenen my selve bewégd dat aen te vangen'.

V.d.S. was het ook die Van Manders vertaling der eerste 12 boeken van de Ilias (naar het Frans van de abt Hugues Salel), na diens dood (1606) uitgaf (1611). 'Tristium' werd 'ter begeirte van C. van Mander' door hem berijmd.

Een lijst van zijn dicht- en prozawerken moge hier volgen:

1. Een aantal gedichten (19) in de 'Nederduytsche Helicon' (1610), van welke bloemlezing hij waarschijnlijk ook het verbindend proza schreef¹⁾.
2. Tristium, ofte De Truer-dichten van Publ. Ovidius Nazo verdeeld in vijf Boeken: van hem (in 't Land zijnder Ballingschap) in Latijn beschreven. Haarlem 1612.
3. De eerste 12 Boecken vande Ilyadas van Van Mander door V.d.S. uitgegeven. Haarlem 1611.
4. Uytlegginge ofte Verklaringe, over het vijfde kapittel vanden eersten Brief tot den Korintheren: voor eenige jaren in geschrift vervaet, ende nu door den druk yeder een voorgesteld, door I.V.S. 1624 (geen drukker). Ex. in Amsterdamse bibliotheek. Blijkens de Voor-reden is I.V.S.: Jacob van der Schuere. De Voor-reden eindigt nl. met zijn zinspreuk 'Duerziet den grond'.
5. Gedachtenisse der Eeuwicheyt uit het Frans van Puget de la Serre vertaald, een stichtelijk prozawerk. Ik raadpleegde een uitgave van 1667, Amsterdam.

§ 3. Spellingpraktijk, purisme.

Wat zijn spelling betreft, deze blijkt in en na 1612 sterk af te wijken, gelijk we mochten verwachten. Na 1612 is er in het algemeen overeenstemming met de 'Nederduytsche Spellinge'.

Het puristisch standpunt van V.d. Sch. komt duidelijk uit in de Nederduytsche Helicon, 330 vlg.: 'maer ick hebbe daer in sonderlinghe acht (na macht) gehadt, om alle uytheemsche woorden uyt te wieden. Maer wat! Sy sijn vele so in onse mondt verstorven, dat de selve ons veel veyligher voor-vallen, dan de Nederduytsche selve, so gantschelyck is onse alder-

1) Zie Te Winkel, Ontwikkelingsgang III, 63 vlgg. en Tschr. 18; Foncke in Tschr. 37.

ryckste sprake in 't veronachtsamen ghekomen: dan doch korts van eenighe begonnen, tot vercieringhe, weder op de been te helpen, de welcke my behaghende, ick daer in hebbe ghepoocht te volghen.' Mochten hem toch nog enige vreemde woorden zijn ontslipt, dan is dat tegen zijn wil, door onkunde of onvoorzichtigheid, geschied en de welwillende lezer moge hem dat ten goede houden enz. en meehelpen tot zuivering van onze geliefde moedertaal.

Ook in de Toe-eygen-brief voor Tristium komt zijn purstisch standpunt uit. Hij wil de 'rijkheyd, kloekheyd en kortheyd' van onze Nederduitse Tale naar vermogen tonen en dus geen uitheemse vormen gebruiken, maar een zuivere 'onbeschuynde Tale', waarbij hij verwijst naar Van der Werve, Coornhert, Spiegel en vooral Stevin.

Ook in de twee achter zijn Arithmetica (druk van 1643) toegevoegde brieven van 1607 en 1608 aan Robbert Robbertsz, vond ik de van zijn puristisch standpunt getuigende opmerking: 'alsoo alle uythemsche onduydsche woorden ende namen (want wyze alle derven kunnen) hoe langhe hoe meer uyt onse Nederduydsche Tale verschooven mogen worden, om alsoo te beter ongeschuymt, ende onghelapt te kunnen spreken'.

Ook in de N.S. komt dit pursime even naar voren (p. 15): 'uythémsche woorden (die wy meer als te vél in ons Nederduydsch gebruyken, ende schier voor eygen houden)...'

§ 4. De 'Nederduydsche Spellinge'.

a. Bekendheid van dit werk. Bronnen.

V.d.S. beweegt zich volop in het culturele leven in het Haarlem van die tijd en neemt een voorname plaats in als dichter. Tot zijn geschrift over de N.S. kwam hij, zoals wij boven reeds zagen, door de praktijk van het dichten. Het is geboren uit de behoefte de misbruiken en onregelmatigheden, die hij in de spelling ontdekte, weg te nemen.

In de N.S. wordt geen naam genoemd van andere grammatici, dichters of prozaschrijvers, geen enkele verwijzing naar ander werk treffen wij aan tenzij dan in de vorm: 'sommige' leren enz. De enige uitzondering is Ronsard, van wie een breed citaat uit zijn *Abbrégé de l'Art Poétique Francoyse* wordt gegeven, nl. het deel daaruit, dat over spellingkwesties gaat.

Omgekeerd blijkt V.d.S. bekend aan den Haarlemsen predikant Ampzing, die hem waarderend noemt in zijn *Nederlandsch Taelbericht*, p. 21¹⁾. Het

1) Zwaan, 159.

lijkt mij waarschijnlijk, dat zij, beiden belang stellend in spelling en spraakkunst, elkaar gekend hebben.

Ook Van Heule blijkt V.d.S. te hebben leren kennen. In zijn *Nederduytsche Spraeckonst* van 1625 wordt hij nog niet genoemd, wel in de tweede druk van 1633 (p. 6, 9, 12, 26); de verwijzing op p. 26 ('in manuscriptis') moet slaan op gevoerde correspondentie of op litterair werk van V.d.S.

Merkwaardigerwijze wordt op p. 12 door Van Heule voor verdere studie van de spelling wel verwezen naar V.d.S. (naast De Heuiter en Mostard), niet naar de *Twe-spraack*. Een bewijs van geringe invloed van dit werk?

Blijkbaar heeft Van Heule tussen 1625 en 1633 kennis gemaakt met de N.S., misschien ook met V.d.S. zelf (men denke aan de 'vriendelyke onderhandeling' die Ampzing met Van Heule had)¹⁾.

Bewijs van contact, hoe dan ook, en onderlinge waardering, is het lofdicht van I. van der Schuere voor de tweede druk van Van Heule's *spraakkunst*²⁾:

'Gy die wenscht het Nederlands,
Zonder schuym te zien in glants:
Welgespeld: in Oorsprongs staet:
Welgehecht: in Redens maet.
Ziet dit Boek, wat voordeel gy
Daer in vind, tot hulp voor dy.
Die het maekt, heb danck voor daed:
Wenscht daer voor hem de genaed,
Christi aan 'tgemoeeds verbond:
Hued met hem Doorziet den grond.'

Tenslotte blijkt Dafforne in zijn werkje van 1627 een ruim en dankbaar gebruik gemaakt te hebben van de N.S., die vaak door hem (soms zeer breed) wordt geciteerd, soms ook bestreden.

Dat V.d.S., die ongetwijfeld bronnen gebruikte, deze niet noemt is jammer voor ons. Ik acht het zeker dat hij Lambrecht, De Heuiter en de *Twe-spraack* gekend heeft. Daarnaast is hij ('Fransoyse Schoolmeester') zeker met Franse spraakkunsten bekend geweest. Ik wees er reeds op dat het enige citaat in de N.S. van Ronsard is. V.d.S. kende geen Latijn. Voor zijn *Tristium* maakte hij gebruik van een vertaling door Th. Schrevelius. Rechtstreekse invloed van Latijnse (humanistische) *grammatica's* lijkt

1) Zwaan, 22.

2) Zie Caron's uitgave, p. 6.

mij dan ook onwaarschijnlijk. V.d.S. was een uitstekend kenner van het Frans blijkens zijn vertalingen van gedichten van Ronsard, Desportes en Marot in de Nederduytsche Helicon, ook op grond van wat Foncke vermeldt omtrent zijn Belleau-vertaling¹⁾.

Met Meigret is er meermalen grote overeenstemming (vergelijk de commentaar). Uit Brunot²⁾ weet men dat Ronsard veel op had met Meigret's rigoureuze spellinghervorming³⁾. Ook Ronsard wil alle 'lettres superflues' afschaffen, protesteert tegen c met de klank k (hij wil daar een k schrijven en de c geheel uitbannen. Meigret handhaaft hier c en schrijft voor c = s een ç), wil evenals Meigret langaje spellen en volgt Meigret in het uitbannen van de q⁴⁾. Zo wordt uit V.d.S.'s instemming met Ronsard, ook directe invloed van Meigret (en andere Franse spellinghervormers) op V.d.S. reeds waarschijnlijk. In de hoofdgedachte: spellen naar de klank, voortdurend letten op de 'kracht' der letters, stemt V.d.S. met Meigret overeen. Ook in het gedeelte van de N.S. 'Aen-merkingen, Om wel te spellen ende lezen' (pag. 52) is er grote overeenkomst met Meigret's Grammère, 23, wat de algemene regels betreft van syllabenverdeling (één consonant tussen klinkers bij voorafgaande lettergreep, twee consonanten verdeeld over de twee lettergrepen enz.).

Bekendheid met Franse spraakkunsten wordt ook reeds waarschijnlijk uit het feit dat V.d.S. een paar 16e-eeuwse Franse rekenkunst-boekjes blijkt te kennen⁵⁾.

Wat de Nederlandse spraakkunsten betreft is er vooral met Lambrecht meermalen grote overeenkomst (zelfde indeling naar het alfabet; zelfde opvatting van tweeklanken; het gedeelte over de leestekens lijkt veel op Lambrecht, is slechts wat uitvoeriger - Dafforne beweert dan ook dat 'de Haarlemmers' Lambrecht hierin hebben gevolgd -; ook Lambrecht spelt gelijkvormig - ik noteerde uit zijn voorwoord: inhaud, aarbeid, verstand, magh, woord -).

Voorts bedenke men wel dat van de Nederlandse grammatische geschriften tussen 1584 (Twe-spraack) en 1612 (N.S.) vrijwel niets is bewaard gebleven. De ons met name bekende geschriften van deze periode zijn blijkbaar verloren gegaan, althans niet in Nederlandse en Belgische bibliotheken te vinden. Het zijn:

- 1) Tschr. 26, p. 261 vlgg.
- 2) Histoire de la Langue française II, 111 vlg.
- 3) Vgl. L. Meigret: Le Tretté de la Grammère Françoeeze, uitg. W. Foerster, Heilbronn 1888, Inleiding p. XXIV.
- 4) Abbregé de l'Art Poétique Francooyze in de editie P. Laumonier: Oeuvres complètes VII, 62 vlg.
- 5) Zie de bovenvermelde brieven achter Arithmetica, 1643.

P. de Berd: *Nederduytsche Letterkonst*, Middelburg 1588, geciteerd bij Dafforne.

Jasper Francoys: *Onderwyzinghe des Fondaments der Nederduytscher Orthographie*, 's-Hertogenbosch 1591, geciteerd bij Dafforne.

C. Dz. van Niervaert: *Onderwys in de Letter-konst* (± 1600 volgens Kossmann in *Het Boek, Nieuwe Reeks*, (1944-'46), dl. 28, p. 183; ik ken slechts een druk van 1670 te Dordrecht en van 1701 te Breda). Het werkje wordt genoemd door Dafforne.

D. Mostart: *Het licht der Nederduytscher Schrijf-konst*, Amsterdam 1612 (genoemd bij Ampzing, Dafforne, Van Heule).

Het eerste bewaard gebleven spraakkunstige geschrift, afgezien van de beknopte uiteenzetting van De Hubert voor zijn *Psalmen* 1624, is Van Heule's *Nederduytsche Spraekkonst* van 1625, dan volgt in 1627 Dafforne, in 1628 Ampzing enz. enz. (vgl. de lijst in Hellinga's *Opbouw* p. 36 vlgg).

Er is dus een lelijke lacune in de Nederlandse grammatische traditie tussen 1584 en 1612. Des te meer reden is er om deze eerste ons bekende mededelingen omtrent spelling en klank na zoveel jaren, waaruit geen bronnen voor ons aanwezig zijn, op hun volle waarde te schatten.

b. Waardering van de N.S. in later tijd.

De geringschatting van De Vooy's¹⁾ is onverdiend. Hij gaat zeer weinig op 't werkje zelf in. Zijn opmerking over de *uy*²⁾ is reeds door Caron recht gezet³⁾. Wat De Vooy's over de *d* van glad opmerkt, doet V.d.S. geen recht. Men vergelijkte Van Heule over deze *d* en Caron's commentaar daarop⁴⁾. Dat V.d.S. in de onderscheiding *ê*, *ē* en *ô*, *ō* met de Twe-spraack meeding, is onjuist. De Twe-spraack kent geen verschil *ê*, *ē*.

c. Aard en inrichting van de N.S.

De N.S. is een pretentieloos werkje, alfabetisch ingericht, alleen spellingkwesties behandelend. Slechts volgt nog een korte uiteenzetting omtrent leestekens en apostrophe.

De alfabetische behandeling is traditioneel, naast de behandeling volgens de soorten der litterae of een combinatie van beide methoden.

Lambrecht ging hem daarin voor (vocalen, consonanten, tweeklanken). De Heuiter heeft de alfabetische volgorde (diftongen achteraan), de

1) Verz. Opst. I, 279.

2) Id., 280, noot 1.

3) Caron, 128 vlg.

4) Caron, 58 vlg.

Twe-spraack handelt als Lambrecht (bij de Franse en Duitse 16e-eeuwse grammatica's zien we dezelfde alfabetische opbouw).

Verder is kenmerkend voor de opzet van het geschrift het voortdurend vermelden bij iedere behandelde letter van de mogelijke combinaties met andere letters (klinkers, mede-klinkers).

(Dafforne, 87 zegt, dat hij deze combinaties niet opgeeft. Het heeft niet veel om het lijf, meent hij, en ... wie er meer van weten wil zie de N.S.!)¹⁾

d. Druk, wijze van uitgave.

De N.S. verscheen in 1612. Het werkje is, voor zover mij bekend, nimmer herdrukt. Kossmann²⁾ noemt slechts deze druk. In de catalogi van Enschede en van Van Stockum is het werkje niet te vinden.

De hier uitgegeven tekst is een herdruk van het exemplaar uit de Leidsche Bibliotheek, dat bijgebonden is achter de Nederduytsche Spraeckonst van Christiaen van Heule, Leiden 1633, en dat blijkens een manuscript-aantekening op de titelpagina afkomstig is uit de bibliotheek van C.G. Plemp ('Ex bibl. C.G. Plempij').

Drukfouten, ook die in de 'Feylen' achterin zijn opgegeven, vindt men in voetnoten aangeduid.

De titelpagina is in facsimile overgenomen.

Het portret van Jacob van der Schuere is ontleend aan de druk van 1643 van zijn *Arithmetica*.

In plaats van de oorspronkelijke paginering aan de voet der bladzijden in letters en cijfers, zijn de bladzijden doorlopend door mij met cijfers aangeduid.

Afkortingen als -ē voor -en zijn opgelost.

De oorspronkelijke lettertypen Gotisch en Romein zijn vervangen door Romein en cursief.

- 1) Men vindt het zo volledig mogelijk nagaan van de verbindingen met andere klanken ook bij Meigret, die hiermee weer teruggaat op Priscianus (door hem enige malen genoemd). Zie Livet 67 (breed excerpt uit Meigret's *Tretté de la grammère françoëze* van 1550) en vgl. *Tretté ...*, 23 vlg. Ook Beza, *De Francicae linguae recta pronunciatione Tractatus*, 1584, spreekt telkens over mogelijke verbindingen en posities in de lettergreep.
- 2) Het Boek, Nieuwe Reeks, dl 28, p. 171.

Nederduydsche
Spellinge/

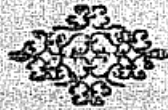
Ofte

Een korte verklaringe /
Zoo van elke Letter in't byzonder /
 twee-klanken ende drie-klanken / als
 van de Spellinge in't gemeen.

By een gebracht duer lief-hebbers der zolvar.

'tBoexken sprékt :

Wyt ydel waen // my niet verberyt /
 Om wyl verstaen // dy vlytig schryft:
 Ist dat ik dy // almk bytind in d'oozen /
 Maekt dat dyn konst-berispind' aerdt /
 Duer liefd' en jonst // verber' ring haert /
 Of houd u byp // van schimpig stoozen.

Tot Haerlem gedrukt by Vincent Kasteleyn,
 Dooz Daniel de Keyzer / Boekverkooper
 per op't Zand / in't berguld A. D. C.

Mms 2612

Ex lib. c. g. Flemingii.

Nederduydsche¹⁾ Spellinge

/ Ofte

Een korte verklaringe / Zoo van elke Letter in't byzonder / twee-klanken
ende drie-klanken / als van de Spellinge in't gemeen.

By een gebracht duer lief-hebbers der zelve. 'tBoexken sprékt:

Uyt ydel waen // my niet verwerpt /

Om wel verstaen // dy vlytig scherpt:

Ist dat ik dy // klynk vrémd in d'ooren /

Maekt dat dyn konst²⁾-berisp'nd' aerd /

Duer liefd' en jonst // verbet'ring baerd /

Of houd u vry // van schimpig stooren³⁾.

(Vignet)

Tot Haerlem gedrukt by Vincent Kasteleyn,

Voor Daniel de Keyzer / Boekverkooper op't Zand / in't verguld A.B.C.

Anno 1612

*Toe-eygening Aende ware Lief-hebbers Der Nederduydscher Spellinge.

DAtmen eens anders misbryuk vél lichter na-spueren ende berispen kan / dan
zijn eygen dolingen (hoe klaer ook aangewezen) kennen / of poogen wil te verbeteren
/ leerd ons de dagelijksche ervarentheyd meer dan

- 1) Met *d*, wschl. om gelijkvormigheid met duiden. WNT geeft een vb. van de spelling met *d* uit 1557.
- 2) Spelling als onderdeel van de 'ars grammatica'.
- 3) Cf. Mnl. storen: in verwarring brengen, hinderen.

genoeg: Niet alleen in ommeegaende zeden¹⁾ of dadelijke²⁾ werken / maer ook in alderley konsten ende wetenschappen³⁾ / gelijk onder ander in't letter-namen⁴⁾ ende spellen / zijnde d'eerste trappen der Schól-leere⁵⁾. Als by gelijkenisse⁶⁾ / zoo tusschen eenige Nederlanders handelende vander Fransoyzen spellinge / gezeyd wierde / datze in verscheyden woorden zommige letteren te vél / ende eenige verkeerd gebruyken / tzoude lichtelijk van elk een geloof ende toe-gestemd werden. Maer zoomen in tegendeel wilde redenen⁷⁾ / dat in onze Nederduydsche spellinge ook vél letteren qualijk genaemd / over-tollig⁸⁾ ende oneygentlijk⁹⁾ gebruykt werden: ja middel tot verbeteringe voorstelde / wat geldt¹⁰⁾? vél zouden't meer voor eygenzinnige nues-wijsheyd houden / dan eens met recht na-dynken¹¹⁾ 'tzelve omzichtelijken¹²⁾ over-wegen. Wat is hier van anders d'oorzake / als d'oude kruepele gewónte? die hun zoo vast ingeworteld is datze liever⁺ met een blind voor-nemen¹³⁾ daer aen verstrikt (4) blyven / dan datze hun duer d'overtuygende reden zouden⁺ laten vroed maken / dat *Elke Letter moet haer rechte plaetze bedienen: ende naer haer uytspraeks klank, ende kracht gebruykt worden*, 'twelk waergenomen zijnde / inzonderheyd van

- 1) Kil: om-gaan met iemanden, versari cum aliquo enz.: de omgangszedes, maatschappelijke zeden.
- 2) in daden bestaand; vgl. WNT i.v.
- 3) artes et scientiae, practische en theoretische wetenschappen.
- 4) noemen der letters; vgl. Kil. nominare, Lambrecht 2: 'Den Brabander naamt de letter u qualic, zeggende eu, des gelijks namend i, ei.'
- 5) Vgl. de wijze van behandeling van dit deel der spraakkunst, beschreven door Erasmus in zijn Pronuntiatio (ed. Clericus I, 929 -): 'Videmus aetatem illam affici voluptate, si in picturis agnoscant hominis, aut animantis, alteriusve rei figuram, ac *nomen* reddant. Simili illecebra poterunt et ad *litteras agnosendas* irritari. Mox ad syllabarum connexionem progrediendum, hinc ad dictionum complexum, postremo ad orationis structuram' (cursivering van mij). Op deze beide 'eerste trappen' (der 'orthographia') volgen in de 'Schól-leere' de overige delen der ars grammatica: 'prosodia' (syllabe), 'etymologia' (dictio) en 'syntaxis' (oratio); daarna komen de 'dialectica' en de 'rhetorica'. De laatste is de bekroning van het geheel.
- 6) Bijv. ter illustratie.
- 7) aantonen, bewijzen; vgl. Kil. rationari, verba facere, disserere, sermocinari, loqui, fari. Ook: reden. Vgl. WNT i.v. (o.a. de betekenis: redeneren).
- 8) Zie bijv. N.S. 22 over gh, waarin h overtollig is; 28 ck in auslaut, waar c overtollig is.
- 9) niet overeenkomstig hun aard, in strijd daarmee.
- 10) wat 'brengt het op'?, wat geeft het? Uit geldt 't; vgl. Van Helten I, 49, 50 gevet voor geeft het. Lubach 38: In de 3e p. praes. sg. komt de -e- betrekkelijk vaak voor bij verba met stam op -d, -t.
- 11) Vgl. 4 geryngen, 6 bryngen, 11 klynken enz. Misschein W. VI. invloed, met rekking van *i* voor *velare* nasaal. Zie Jacobs 267/8. En voor de Statenvertaling Zwaan 319. Voor *i* uit *e* voor *n*, / vgl. Van Helten I, 8 (bringen etc. bij Vondel, alle vbb. echter in rijm).
- 12) Vgl. vryelijken (7, 14), geheelijken (7), verachtelijken (21) enz. Zie Van Helten I, 150.
- 13) besluit, vastbeslotenheid, vooringenomenheid.

die / die't voornamelijk toe komt¹⁾ / zoude muegen alangskens eenige beteringe in onze Nederduydsche Spellinge veroorzaken / die wy met dezen geryngen aerbeyd geirne zouden helpen voorderen: de zelve vryheyd gebruykende / die onze Ouderen gehad hebben / in't schryven van hun gevoelen in dezen / tot opbauwinge onzer Moeder-sprake / alzoo ook gedaen héft van de zijne den wel ervaren *P. Ronsard* in zijn *Abbrégé de l'Art Poétique Francoyse*, daer hy onder ander redenen zeyd.

Tu eviteras toute orthographe superfluë, & ne mettras nuls lettres en tels mots, si tu ne les prononces en lisant: au moins tu en useras les plus sobrement que tu pouras, en attendant meilleure reformation: Tu escriras (écrire) & non (escripre) (Cieux) & non (Cieulx.)

Gy zult alle overtollicheyd²⁾ int spellen schouwen³⁾ / ende en zult geen letteren in zulke woorden stellen / zoo gyze in 't lezen niet uyt en sprékt: Ten minsten zuldy die zoo spaerlijk⁴⁾ gebruyken als gy kond / verwachtende een naerder verbeteringe: gy zult schryven *écrire*, ende niet *escripre*, *Cieux*, ende niet *Cieulx*.

Tu pardonneras encore à noz Z. jusques à tant qu'elles soyent remis aux lieux ou elles doivent servir, comme⁺ en (ruze, choze, espouze) & mille autres.

De Z. zuldy in ons noch overzien⁵⁾ / tot datze hersteld zullen zijn inde plaetzen daerze behooren te dienen / als in *ruze*, *cho-(5)ze*, *espouze*, ende duyzend andere.

Quant au K il est tresutile en nostre langue, comme en (kar, kalité, kaquet, kabaret,) & mille autres: & non le C, lequel tantost occupe la force d'un K. tantost d'un S. selon qu'il a pleu à noz predecesseurs ignorans, de le mettre, comme france pour (franse): & si on te dit qu'on prononceroit (franze,) tu respondras. que la lettre S. ne se prononce jamais par un Z.

Aengaende de K. die is in onze tale zeer noodig / gelijk in deze woorden / *kar*, *kalité*, *kaquet*, *kabaret*, ende duyzend ander: ende niet de C. de welke als nu bezit de kracht van een K. alsdan⁶⁾ van een S. na dattet onze onwetende Voorouders belieft héft die te stellen / als *france* voor *franse*: ende zoo men u zeyd / datmen *franze* zeggen zoude / gy zult antwoorden / dat de letter S. nimmermeer duer Z. uyt-gesproken en word.

1) past, voegt: WNT XVII, kol. 498.

2) Drukfout voor: overtolligheyd, zie lijst p. 68.

3) schuwen.

4) spaarzaam.

5) door de vingers zien; vgl. het Fr. pardonneras. Kil. heeft praetermittere negligentia, non advertere.

+ 5

6) nu eens ... dan weer, soms ... soms.

Autant est de nostre G. qui souventes fois si miserablement occupe le lieu de l'j consonne, comme en (langage) pour (langaje). Zoo vél ist van onze G. die menigmael zo jammerlijk de plaetze van j. me-klynk-letter bezit / als in *langage* voor *langaje*.

Autant en est de nostre q. & du C. lesquels faudroit totalement oster, d'autant que le k, est kappa des Grecs, & peut en nostre langue servir en lieu du q. & du C. Zoo vél ist ook van onze Q. ende vande C. de welke men t'eenemaal weiren moste / om dat de K. is de Grieksche *kappa*, ende mag in onze tale dienen / in plaetze vande Q. ende vande C.

+ Il faudroit encore inventer des lettres doubles à l'imitation des Espagnols, de (ill) & de (gn) pour bien prononcer (orgueilleux, monseigneur): & reformer en la plus grande part nostre A, B, C lequel je n'ay entrepris pour le present. Men zoude noch moeten eenige dobbel letters vinden / gelijk de Spaeignaerden in *ill* ende *gn* gedaen hebben / om *orgueilleux, monseigneur* wel uyt te spreken / ende veranderen het meeste deel van onzen A, B, C, 'twelk ik op deze tijd niet voorgenomen¹⁾ en hebbe.

In gelijker voegen kan in onze spellinge ook lichtelijk getoond worden / hoe overtollig van meest elk²⁾ in een Sillabe de C aende K: de H aende G ende aende T, ook de T aende D gevoegd worden: Als mede hoe wanschikkelijk dattet is / C de kracht van K toe te eygenen voor a, o, u, l, n, r, ende na a, e, i, o, u, l, n, r: T of dt t'eynden inde Sillabe te gebruyken / daer D behoord te wezen: S voor inde sillabe inde plaetze van Z te stellen: ch of ck t'eynden inde Sillabe inde plaetze van g te bezigen: ou te schryven daermen au stellen zoude: u, va, ende wa niet recht te onderscheyden / ende ander misbruyken meer / hier in dit kort begriip een yder voor oogen gesteld / ons gevoelen altijd het oordeel van verstandiger onderwerpente / de welke wy / overtuygd zijnde van eenige grove feylen (buyten onze weten hier ergens ingeslopen) niet alleen wijken / maer ook daer voor danken zullen: Te meer / zooze bewyzen (met zelve duer den druk yet wat beters ofte gevoegelykers aenden dag te bryngen) dat hun de zake mede aengaet³⁾ / ende dattet hun meer gedaen is / om uyt liefde een yder in 't algemeen t'onder-richten / dan uyt nijd op yemand in t byzonder vinnig te byten:⁺Het welke wy (7) meer den onverstandigen / als de zulke toebetrouwen⁴⁾ /

+7

+ 6

- 1) ondernomen (vert. van fr. *entrepris*).
- 2) haast iedereen.
- 3) ter harte gaat.
- 4) Ironisch gebruikt.

als beter met hunnen aerd ende name overeen-komende. Doch alzoo het onbehoorlijk lasteren altijd met zijn zelfs straffe verzeld is / te weten / eygen schande / zoo laten wy deze ook vryelijken hunne galle tegen ons uytshieten / als die ons weynig stooten aen't ongegrond geblaf / daer mede zoodanige meest tegen den onverdienden¹⁾ uytvaren: vastelijk verhopende / datter noch eenige zullen gevonden worden / die dit ons doen meer loven dan lasteren zullen / al en waer't maer ten aenzien / dat²⁾ de edele geesten hier duer te meer te bedynken gegeven word / dat onze Nederduydsche spellinge niet heel volmaekt en is / ende daer neffens aengepord worden / om (zoo vél doenlyk is) de zelve tot haer hoogste volkomenheyd³⁾ te bryngen. Want te zeggen / datze geen zuyveringe noch herstellinge van noode en héft / zoude (dunkt ons) meer kommen⁴⁾ uyt een blind voor-oordeel / dan recht overleg vande zake zelve: Blind voor-oordeel zeggen wy / om dattet voor de ziende raedzaam⁵⁾ gemoederen al te klaer blijkt / datze beteringe behoefd. Deze dan / ende niet gene / willen wy dit ons Boexken geheelijken overgeven / omme (zoo't haer goed dunkt) de Nederlandsche juegd met aen raden wederom te behandigen⁶⁾: om welkers wille wy deze gerynge moeyte geirne ende gewillig gedaen hebben.

Vaert wel.

- 1) die het niet verdiend heeft; vgl. WNT i.v. *onverdiend*, bijw.: zonder te verdienen datgene waarvan sprake is. Wellicht is *onverdiend* hier oorspronkelijk bnw.
- 2) in dit opzicht dat.
- 3) Drukfout voor volkommenheyd; zie lijst p. 68.
- 4) Dit achten de schrijvers de juiste spelling, blijktens de drukfoutenlijst.
- 5) Vgl. WNT i.v.: *welberaden*, *verstandig*. Voor de onverbogen vorm zie Van Helten I, 100 vlgg.
- 6) WNT: ter hand stellen.

***Ronsard Tot alphonce Del Bene.¹⁾**

+8

*GEen schryver en behoeft²⁾ voort ydel schimpen beven
Maer vry'lyk t'achten meer³⁾ de waerheyd voor te staen,
Dan 'tvolks oud quaed gevoel, 'twelk niet wil nemen aen,
Dan datt't voor oogen ziet van d'Ouders nagebleven.*

*Als of die meer dan ons in wijsheyd waer gegeven,
End datmen hun dies most in alles gantsch na-gaen,
la niet nieuw's vinden meer: maer duer zulk ydel waen
Word zeer de goed' natuer verkort, en t'onder dreven,⁴⁾*

*Gelijk ofz⁵⁾ hedensdaegs geheel verstorven waer'
Om baren geesten kloek, end dat zy allegaer
Haer gaven in't begin op d'Ouders had gegoten.*

*Ook of zy niet en had behouden⁶⁾ noch bewaerd
Om ons te deelen med na milden Moeder-aerd,
Maer blyven most voor elk na-kommer toegesloten.*

+Duerziet den grond. (9)

+9

- 1) Bij onderzoek van Ronsard, Oeuvres complètes, ed. Paul Laumonier dl. 7, bleek mij dat er geen sonnet van Ronsard is, tot A. Del Bene gericht. Bij nadere beschouwing van Ronsard's Abbregé, waaruit V.d.S. zo breed citeert, bleek dat V.d.S. het slot van de Abbregé, die aan Alphonse Delbene is opgedragen, in een sonnet heeft verwerkt, onder het opschrift 'Ronsard tot Alphonce del Bene', hetgeen zakelijk juist is. Na te hebben verklaard dat hij (Ronsard) indien dit korte exposé aan A. Delbene bevalt, een langer 'discours' zal geven over de mogelijkheden om de Franse taal te verrijken enz., poneert hij dat men 'ne se faut soucier, comme je l'ay dit tant de fois, de l'opinion que pourroit avoir le peuple de tes escrits, tenant pour reigle toute asseurée, qu'il vaut mieux servir à la verité qu'a l'opinion du peuple qui ne veut sçavoir sinon ce qu'il voit devant ses yeux et croyant à credit, pense que noz devanciers estoyent plus sages que nous, et qu'il les faut totalement suivre, sans rien inventer de nouveau. En cecy faisant grand tort à la bonne Nature, laquelle ils pensent pour le iourd'huy estre brehaigne et infertile en bons esprits, et que dés le commencement elle a respandu toutes ses vertus sur les premiers hommes, sans avoir rien retenu en espargne pour donner, comme mere tresliberale à ses enfans, qui devoient naistre au monde par le cours de tant de siecles a venir'.
- 2) heeft nodig, behoort.
- 3) meer te achten.
- 4) Participium perf. zonder ge- vgl. Van Helten, Mnl. sprk. § 193d.
- 5) alsof de natuur.
- 6) niets had overgehouden.

Spellinge.

DE *Spellinge* bestaet in oprechtelijk¹⁾ ende nae 'tbehooren elk woord te kunnen spellen ende schryven.

De begintzelen²⁾ der *Spellinge*, zijn de *Letteren*, waer van de naem *Letter-konst* voord-gekomen is / welke *Letteren* zijn een eygentlijke³⁾ uytbéldinge des geluyds / ofte der stemme.

Ende deze *Spellinge* is een verzamelinghe der *letteren* / om daer van Sillaben te maken / als: *de kin-de-ren*: Want *Sillabe* is 'tgene dat t'effens ofte eensklaps⁴⁾ uytgesproken word / 'tzy dan of het bestaet van een *Klynkletter* alleen / of van een ofte meer *Klynk-letteren*, met haer behoorlijke⁵⁾ by-gevoegde *me-klynk letteren*.

Van deze Sillaben maektmen *woorden*, als: *De kinderen maken*. De *woorden* zijn de beteekeninge⁶⁾ van alle Namen ende werken⁷⁾.

Vande *woorden* maektmen een volkommen *Reden*, als: *De kinderen maken licht vrede*. Ende een *Reden*⁸⁾ is 'tgeheel verhael /⁹⁾ van 'tgene⁺ datmen zeggen wil.¹⁰⁾

+10

Inde *Letteren* moetmen op dry dyngen letten / te weten:

Op { 'tMaekzel¹⁰⁾: Daer mede zy uyt-gebéld worden.
 de Naem¹¹⁾: Daer mede zy genaemd ofte uytgesproken worden.
 de Kracht¹²⁾ ofte Weirdigheyd¹³⁾: Daer naer dat zy¹⁴⁾ (volgende¹⁵⁾ haer maekzel ende naem) inde spellinge gebruykt worden.

10)11)12)13)14)15)

- 1) juist, correct.
- 2) Tegenover 51: beginsel. In de verbinding met *t* handhaaft V.d.S. *z*; vgl. voorzetzel (18), plaetze (22), glantz (29). Echter ook: maekzel (10). Begintzelen hier = elementen.
- 3) goede, passende (Kil. *proprie*, *peculiariter*: *apte*, *concinnè*).
- 4) tegelijk, in enen, in één (adem)stoot.
- 5) bijbehorende, passende.
- 6) aanduiding.
- 7) V.d.S. drukt zich hier niet gelukkig uit. Hij bedoelt wellicht dat de woorden onderscheiden worden in *nomina* en *verba*. (de belangrijkste *partes orationis*, zie bijv. Donatus en ook Cornelius Valerius).
- 8) volzin.
- 9) weergave, uitdrukking.
- 10) figura, letterteken.
- 10) figura, letterteken.
- 11) nomen, alphabetische benaming.
- 12) klank.
- 13) waarde.
- 14) volgens welke ze, overeenkomstig welke ze.
- 15) overeenkomstig.

Van 'tMaekzel ende Namen der Letteren.

OM de Maekzelen van alderhande Letteren voor oogen te stellen / zoo van Nederlandsche / Overlandsche¹⁾ / Fransche / Engelsche / Spaensche / Italiaensche / Romeynsche / Latijnsche / Grieksche / Hebreusche / Syrische / ende vél ander: Als van Staende / Loopende / Ronde / Vierkante / Bastaerde / Fractur / Textur / Hellende / Overvallende / Gebroken / Verschoven / Gespitte²⁾ / ende dergelijke / die eenige meer dan honderdderley houden te zijn³⁾ / zoude vél eer te lang / dan ondoenlijk vallen: Derhalven zullen hier alleen voorgesteld worden de gemeene Nederlandsche Letteren / in maekzel ende naem met hare Hoofd-letteren / als volgd:

~~Maek~~ a b c d e f g h i j y k l m
 zel:
~~Naem~~ a be ce de e ef ge ha i je y ka el ém
 n o p q r s t u v w x z.
 *en o pe qu er es te u va wa iks ze. (11)

Hoofd-letteren.

A B C D E F G H I Y K L
 M N O P Q R S T U V W X Z.

1) Nederduits van onze Oostelijke gewesten en West-Duitsland; vgl. Caron 87. Ongeveer Westphaals, Spiegel 19. In deze opsomming echter wel als Duits op te vatten. Zie WNT i.v.

2) *Fractur* en *Textur* zijn de ook nu nog gangbare namen van twee soorten 'Duitse' letters; de laatstgenoemde strak en gotisch, de eerste vrijer en daterend van omstreeks 1505 (vol ontwikkeld in de kring van Dürer, 1515-1525).

Bastaerde in de zin van gemengde vormen, kan zowel slaan op de vloeiende als op de gebroken letter. Het zijn ietwat subjectieve aanduidingen van varianten op de strengere grondvormen.

Vierkant - zuivere kapitalen (hoofdletters) van het ook thans gebruikelijke druklettermodel, vertaling van de Romeinse *capitalis quadrata*.

Loopend (*corsiva*, *cursijf*,) current d.i. met doorgaande beweging geschreven; deze rubriek wordt door Jan van den Velde (zie hieronder) onderverdeeld in *staende*, *geschovene* en *vallende*, hetwelk kan zijn *voorwaerts-over* of *achterwaerts*, naar gelang van de hellingshoek.

De naam *gespitte* is vermoedelijk een aanduiding van een versiering in de geest van de Fraktur: een breking of splitsing van uiteinden.

Ronde, in tegenstelling tot vierkant: de gewone kleine drukletter, niet-kapitaal, al of niet verbonden.

Een en ander vindt men beschreven en geïllustreerd in Jan van den Velde, *Fondementboek*, waarin de rechte maniere, om alderhande geschriften grondich te leeren schrijven, duydelyck verklaert, ende door verdelinghe der figueren ende letteren konstelyck aenghewesen ende gheleert wordt. Int licht ghestelt door Jan van den Velde, van Antwerpen, Anno 1605.

3) waarvan volgens sommiger mening meer dan honderd soorten zijn.

Deze Letteren worden verdeeld in *Klynkende* ende *Me-klynkende* Letteren.

De *Klynk-letteren* zijn *a e i o u*, ende werken *klynk-letteren* genoemd / om dat zy (enkel¹⁾ geluyden wezende) alleen zonder behulp van andere / uyt-gesproken worden / makende zomtjids elk byzonder²⁾ een volkommen Sillabe ofte Woord: als ook / om datze de *me-klynk-letteren* levendig maken / ende haren klank of geluyd geven moeten.

Alle d'ander (uytgenomen de *y* die den langen klank van *i* uyt-béld) zijn *me-klynk-letteren*, dat is / als klynkende duer hulpe ende geluyd van een ander / te weten / een *Klynk-letter*, wantze zonder den klank der zelve niet en kunnen uytgesproken worden: vél min op haer zelve een Sillabe ofte woord maken.

Deze *me-klynk-letteren* worden verdeeld in *stomme*³⁾ ende *half-klynkende*⁴⁾ Letteren.

De *Stomme* zijn de gene / die int uyt-spreken met haer zelve beginnen / ende met een *klynk-letter* eyndigen / als:

b c d g h j k p q t v w z.

De *half-klynkende* zijn die / die in't uyt-spreken met een *Klynk-letter* beginnen / ende met haer zelve eyndigen / als:

⁺*f l m n r s x.* (12)

⁺12

Ende deze verdeeling der Letteren / kan kort in een Tafelken gesteld worden / als volgd:

<i>Letteren</i>	{	<i>Klynk-letteren</i>
		<i>Me-klynk-</i>
		<i>letteren.</i>

a e i o u.

Stomme b c d g h j k p q r v w z.

Half-klynkende f l m n r s x.

Vande Kracht ende Weirdigheyd der Letteren.

A.

DE *A* bezittende d'eerste plaetze van alle de Letteren / héft zoo helderen klank⁵⁾ / datze alle d'ander klynk-letteren daer in overtreft: ende wanneerze 'tbegin van een Sillabe is / ende van een me-klynk-letter gevolgd

1) op zichzelf (enkel is attributief bij 'geluyden').

2) op zichzelf, 'per se'.

3) mutae.

4) semivocales.

5) sonoriteit.

word / ook als zy midden inde Sillabe tusschen twee me-klynk-letteren staet / zoo klyntze kort / overmits haren klank terstond inde naestvolgende me-klynk-letter verkort word¹⁾ / als: *acht, al, kracht, van, dat*, ende dergelijke: Maer zoo zy de laetste Letter van een Sillabe komt te wezen / zoo hoordmen daer haren klank lang ende klaer / als: *na, spa, dragen, halen, laten, slaven*, ende meer ander.

Zy maekt ook wel een Sillabe alleen / als blijkt in *Ader, Aker, Apen, ⁺aten*, ende weynige meer. (13)

+13

Be.

D'Eyenschap van *B* is / als zy d'eerste Letter van een Sillabe is / datze haer bind aen de Klynk-letteren / ende *l, r*, als:

<i>baden,</i>	<i>beken,</i>	<i>by,</i>	<i>boot,</i>	<i>buyd.</i>
<i>bladen,</i>	<i>bleken,</i>	<i>bly,</i>	<i>bloot,</i>	
<i>braden,</i>	<i>breken,</i>	<i>bry,</i>	<i>brood,</i>	<i>bruyd.</i>

Voorder is te weten / dat de *B* nimmermeer in een Sillabe eenige me-klynk-letter voor haer laet kommen / maer wel de klynk-letteren: ende noch wanneer die voor haer kommen / zoo is zy de laetste Letter vande Sillabe / ofte zy laet haer ('twelk doch zelden gebued) alleen volgen *s, t*, als: *hebs²⁾, geschrabs, Abt, hebt*, enz.

De *B* héft met de *P* gemeenschap van geluyd / doch zy is vél zoeter³⁾ / alzo hier naer in *P* (daer wy spreken van't onderscheyd datter is tusschen *B* ende *P*) verhaeld word.

Ce.

DE *C* word in't drukken ende schryven meest van elk een grootelijks misbruykt / met haer boven ende tegen de kracht ende eyenschap⁴⁾ / daer mede zy uytgesproken word / de kracht van *K*. toe te eygenen / wanneerze komt te staen voor aen *a, o, u, l, n, r*, als: *cael, conste, cuyper, clachte, cnopen, craeg*, enz. Mede van gelijken / als zy achter de klynk-Letteren ende *l, n, r*, komt / als: *pac, vermaec, blijc, rooc, geluc, volc, banc, Kerc*, ende dergelijke.

⁺Welke oneygentlijke krachts toe-eygeninge wel⁵⁾ (14) is een' oud / al-

+14

- 1) Hier constateert V.d.S. de schielijke aansluiting (fester Anschluss).
- 2) Vgl. 32 snaps. Oude uitgang 2 p. sg. (du); Franck 113 vlgg. Van Helten I, 38: in oudere periode bij Vondel nog lighstu, hebstu.
- 3) zachter (akoustisch!). De tegenstelling is 'scherp', ook wel 'snijdend' ('snijdigheid', 35, 'snijdenden' 38).
- 4) wat haar kenmerkt, wat haar eigen is.
- 5) toeschrijven van een klank aan de *c*, die bij haar niet past, die in strijd is met haar karakter.

gemeen / maer on-schikkelyk¹⁾ ende noodig te verbeteren misbruyk / daer de Nederlanders (zoo wel als d'uythémsche) ook niet vry af en zijn: waer in vele zoo verdwaelde zijn / datze dit lang gebruyk een vaste Wet achten.

Maer of²⁾ nu eenige zeggen willen / dat wy meest al onze Letteren vande Latynen hebben / daer deze *C* mede eene van is / ende datze by d'oude Latynen placht *ke* te heeten / in kracht met onze *k* over een kommende / ende daerom vryelijken voor *k* mag gebruykt worden. Zoo mochten wy vragen / waer toe de *k* ons dan noodig is / ende ofwy die (als onnutten overvloed) zouden mogen verwerpen. Zeggen zy neen: maer datze ons dienen moet voor aen *e i y* daer 'twoord de kracht van *k* vereyscht / zoo vragen wy dan / of de woorden van *cael, conste* ende dergelijke / ook de kracht van *k* niet en behoeven? Hier op zullen zy immers ja moeten zeggen / ende volgens dien ook moeten bekennen / datze twee Letteren (zoo verscheyden in uytprake) tot eenderley kracht in't schryven gebruyken / zonder eenig bewijs / van dat de *C* in d'eene plaetze ander kracht of geluyd héft dan in d'ander / alleen haer beroepende op d'oude ongegronde wyze / die wy hier in niet schuldig en zijn te volgen: Te min / om datter by velen (die niet eygentlijk en weten / waer men de *C* begeird of verwerpt) groot misverstand uyt rijst / dat niet geschieden en kan / als men elke Letter haer rechte plaetze laet bedienen / te weten: Datmen over al de *k* zet / daer 'twoord de kracht van *k* behoefd / ende de *C* alleen tusschen de klynk-Letteren / ende *h*, als: *kracht, recht, gewicht, gebrocht, berucht*, ende zulke meer / ofte als voor de *h* een *s* komt / dan moet de *C* ook daer tusschen⁺ beyden ge-(15)voegd worden / als in *schandig, scherp, schimpig, versch, vleysch,* ⁺¹⁵ *eysschen*, ende dergelijke woorden.

Daer en is geene onder alle de Letteren / die zoo jammerlijk geraeybraekt word / als deze arme *C*, die gedwongen is alleen met haer eygen naem drierley kracht uyt te bélden: Als van *k* kommende voor *a, o, u, l, n, r*, ende achter de klynk-letteren / ende *l, n, r*, ook van *C* voor *e, i, y*, ende komende³⁾ voor *h*, als ook tusschen *s* ende *h* daer héftze by na 'tgeluyd van *g*, dan datze⁴⁾ vél styver uyt-douwende⁵⁾ komt / alzoo inde bovengestelde woorden van *kracht, gewicht*, ende dergelijke genoeg kan gemerkt worden / ende dat is ook den eenigen dienst / dieze by ons te verrichten héft.

'Ten zoude ook niet onvoegelijk zijn / datmenze zulken naem gawe / als

1) onbehoorlijk, zie WNT i.v.

2) als (voortzetting in volgende zin met 'Zoo' beginnend).

3) Drukfout voor: kommende; zie lijst 68.

4) behalve dat ze.

5) Vgl. 19: *fhéft vél styver uyt-perssenden* klank dan *v*: wordt met groter intensiteit uitgesproken.

haer kracht daer uyt-béld: Ook zoo weynig te berispen / als der Latijnen vermaninge¹⁾ van *ke* in *ce*, dan alzooze van alle uythémsche met den naem van *ce* uytgesproken word / zoo willen wy't (om dattet²⁾ niet schynen en zoude / dat wy al te groote veranderinge zoeken in te bryngen) voor als noch laten blyven / ons genoeg zijnde³⁾ voorgesteld⁴⁾ te hebben / hoeze misbrykt word / waer zy alleen moet gezet zijn / ende welk daer haer kracht is.

De *C* in uythémsche woorden (die wy meer als te vél in ons Nederduydsch gebruyken / ende schier voor eygen houden) voor *e*, *i*, *y*kommende / in *ceder*, *celle*, *cimbale*, *cyfferen*, ende ander meer héft de kracht van *ce*.

'Tonderscheyd datter is tusschen *ch* ende *g* zoekt hier achter inde Letter *g*.

Ende waer *f* voor *ch* misbrykt word / zuldy hier naer inde Letter *f* vinden. (16)

+16

De.

INde *D* is aen te merken / datze in't begin der Sillabe / geen Letter voor haer en laet kommen / ende word gevolgd vande klynk-Letteren ende *r*, *w*, als: *dat*, *dede*, *dien*, *doen*, *duysend*, *draggers*, *dwingen*, enz. Maer als zy achter een klynk-Letter komt te staen / dan is zy de laetste Letter van een Sillabe / of zy word gevolgd alleen van *s*, als:

<i>had</i> ,	<i>gebed</i> ,	<i>nijd</i> ,	<i>nood</i> ,	<i>oud</i> .
<i>hads</i> , ⁵⁾	<i>gebeds</i> ,	<i>nijds</i> ,	<i>noods</i> ,	<i>ouds</i> .

Ende achter de klynk-Letteren laetze noch wel voor haer kommen de me-klynk-Letteren *f*, *g*, *l*, *m*, *n*, *r*, als: *'thoofd*, *buygd*, *geweld*, *vrémd*, *verbond*, *gehoord*, ende zulke meer.

De onderlinge gemeenschap / van *D* ende *T* is / dat de *D* zoet / ende de *T* hard klynkt: ende alzoomen de zoetigheyd boven de hardigheyd lieven moet / inzonderheyd daer't de reden vereyscht / zoo dunkt ons datze voorwaer buyten de reden niet verdwaeld (maer weirdig te volgen) zijn / die willen / dat alle woorden in *D* zullen eyndigen / die in *D* verlangen⁶⁾. / als:

- 1) Drukfout voor: vernaminge; zie lijst 68.
- 2) opdat het.
- 3) daar het ons voldoende is.
- 4) voor ogen gesteld.
- 5) Vgl. Lubach 38 met du hads, hadstu; en Franck 118.
- 6) die bij 't verlengen met een *d* worden uitgesproken

<i>glad</i>	} de welke in't ver- langen gesteld worden.	<i>gladde</i>
<i>goed</i>		<i>goeden</i>
<i>bereyd</i>		<i>bereyden</i>
<i>snood</i>		<i>snoode</i>
<i>beduyd</i>		<i>beduyden</i>
<i>slaefd</i>		<i>slaefde</i>
<i>zorgd</i>		<i>zorgde</i>
<i>geld</i>		<i>gelden</i>
<i>ruymd</i>		<i>ruymde</i>
<i>hand</i>		<i>handen</i>
<i>vierd</i>	<i>vierden (17)</i>	

+

Ende zulke meer / zonder de zelve al zonder onderscheyd in *t* ofte in *dt* te laten ⁺¹⁷
eyndigen / hoewel dit misbruik by velen (ja by meest elk een) geplégd word /
want daer is te groot verschil tusschen de woorden

<i>wand</i>	} daermen in't verlangen moet stellen.	<i>wanden</i>
<i>wed</i>		<i>wedden</i>
<i>mijd</i>		<i>myden</i>
<i>moed</i>		<i>moede</i>
<i>moeyd</i>		<i>moeyde</i>
<i>schud</i>		<i>schudden</i>

ende de woorden

<i>want</i>	} daermen in't verlangen moet stellen.	<i>wanten</i>
<i>wet</i>		<i>wetten</i>
<i>mijt</i>		<i>myten</i>
<i>moet</i>		<i>moeten</i>
<i>moeyt</i>		<i>moeyten</i>
<i>schut</i>		<i>schutten</i>

Alzoo het eene deel in zijn volkommen¹⁾ geenzins de *t* en behoefd / ende het
ander de *d* niet: als men ook d'een voor d'ander gebruykende / in elk anders plaetze
zetten mocht / wat verscheydenheyd zouder zijn tusschen

dalen, deiren, dieren, dooren, duyn, dragen, drek,

ende

talen, teiren, tieren, tooren, tuyn, tragen, trek,

ende dergelijke? Daeromme en waer't niet onvoegelijk / dat men maer⁺ alleen in *t* en
liete eyndigen (18) alle woorden / die niet in *d* en verlangen / ende geen ander. ⁺¹⁸

1) verlengen. Ziet V.d.S. dit als de volle, volkomen vorm?

E.

DE *E* komende in 't begin der Sillabe / voor aen een me-klynk-Letter / ende midden inde Sillabe / tusschen twee me-klynk-letteren / ook t'eynden inde Sillabe / klynt altijd¹⁾ / als: *elk, erger, blyvende, bevel, gedaen, zijnde*, ende dergelijke.

Maer wanneer twee Sillaben in *e* eyndigende (in een woord) elkander kommen te volgen / zoo klynt d'eerste lang / ende d'ander kort / als: *deze, dede, ondege*²⁾, *bede*, enz.

Alzoo moet ook verstaen zijn / dat wanneer drie Sillaben in *e* eyndigende / elkander in een woord volgen / dat d'eerste lang klynt ende d'ander twee kort / als: *bedele, vedele*, uytgenomen wanneer d'eerste Sillabe van drien een voor-zetzel³⁾ is / als: *be-stede, be-trede, be-weze, ge-bede*, ende meer ander / want daer klynt de middelste Sillabe lang / ende d'ander twee kort.

De *e* is een Sillabe alleen in *edel, eten, even, ezel*, ende weynige meer / ende daer klyntze altijd lang.

'Tonderscheyd datter is tusschen *e, é*, ende *ee*, zoekt hier achter inde twee-klanken.

eF.

WANneer *F* in't begin der Sillabe komt / zoo en lijdze geen Letter voor⁺haer inde zelve Sillabe te staen / dan hy⁴⁾ laet haer volgen / ende aen (19) haer hechten ⁺¹⁹ de klynk-Letteren / ende *l, r*, als: *falen, fel, fiel, fokken, futzelen*⁵⁾, *flau, fraey*, ende meer ander.

Maer als zy achter de klynk-Letteren komt / zoo bindze haer aende zelve / ende gedoogd ook dat voor haer noch komt *l, r*, als: *kaf, beseffen, schrift, gelooff*⁶⁾, *versuft, half, verderf*, ende dergelijke.

Ende in't eynde des woords / laet zy haer volgen *d, s, t*, als: *roofd, kalfs, helft*, enz.

Alle woorden die in *f* eyndigen / ende in't verlangen geen *ff* en behoeven / die worden met *v* verlangd / alzoo wel onderscheydelijk gezien kan worden / aen

1) Drukfout voor: klynt altyd kort; zie lijst 68.

2) Vgl. Mnl. ondeghe, ondeugdelijkheid; tondegghen, niet deugdelijk.

3) praefix.

4) Drukfout voor: zy; zie lijst 68.

5) Zie WNT i.v.: met de vingers ergens aanzitten, etc.

6) Drukfout voor: geloofd; zie lijst 68.

<i>straf</i>	} die in't verlangen gesteld worden.	} <i>straffen</i> <i>heffen</i> <i>sloffen</i> <i>suffen</i>
<i>hef</i>		
<i>slof</i>		
<i>suf</i>		
<i>gaf</i>	} daermen in't verlangen steld.	} <i>gaven</i> <i>bleven</i> <i>dooven</i> <i>duyven</i>
<i>bleef</i>		
<i>doof</i>		
<i>duyf</i>		

De *f* héft eenen vél styver¹⁾ uyt-perssenden klank dan *v*, alzoo in't begin der Sillabe alderbest onderkend kan worden / aen

fael, *fel,* *fiel* ²⁾, } ende ander zulke.
vael, *vel,* *viel,* }

2)

*Dat eenige de *f* in zommige plaetzen voor *ch* schryven / (20)

als	} <i>after</i> <i>zaft</i> <i>verkoft</i>	} inde plaetze van	} <i>achter</i> <i>zacht</i> <i>verkocht</i>	+20
-----	---	--------------------------	--	-----

ende dergelijke / dunkt ons met het algemeen Nederduydsch geen gemeenschap te hebben / ende derhalven niet volgelijk.

Ge.

DE *G* in't begin der Sillabe kommende / en gedoogd geen ander Letter (inde zelve Sillabe) voor haer te staen / alzoo de *t* in *'tgene* daer zyer om kortheyds wille zomtjids by gedaen word / voor een woord voldoet: Maer zy laet wel volgen ende aen haer ver-eenigen de klynk-Letteren / ende *l, r*, als: *gaen, geirne, gins, goede, guyten, glat, graven*, enz. Ende in een Sillabe achter de klynk-Letteren kommende / word zy daer aen verknocht / alzoo men ziet in *zag, weg, bigge, hoog, mugge*, ende dergelijke gedoogende mede / dat tusschen haer ende de klynk-Letteren gezet word *l, n, r*, alzoo in *gevolg, gezang, berg*, ende zulke meer gemerkt kan worden / ook laet zy haer wel zomtjids volgen *d, s, st*, in *be-oogd, langs, argst* ende meer ander.

Dat de *G* mede niet vry en is / van by velen onzer Nederlanders grovelijk misbruykt te worden / en vereyscht schier gheen bewijs: alzoo het blykelijk genoeg is / datter niet alleene getwijffeld en word / wat voor kracht datmenze toe-eygenen zal / maer zelve³⁾ wat naem zy héft / of behoord te hebben: want

1) Zie p. 15.

2) schooier, schurk.

3) zelfs.

+Eenige noemenze *zje*, gelijk de Francoozen: Ende (21) van ander wordze *dje* genoemd / na de kracht dieze de Vlamingen geven in't naem-woord *Gillis*, doch ⁺²¹ den klank van deze namen¹⁾ en vinden wy niet dat in eenige Nederlandsche woorden noodig zij. Zommige gevenze ook den eygentlijken naem²⁾ van *je*, welke naem (zoo wel als de twee voorgaende) met de kracht van *G* geen gemeenschap en héft / maer konde wel lichtelijk veroorzaken / datmen zoude

voor *gaet, gans, garen, gau, gisp* ³⁾, *goden* }
 lezen *jaet, jans, jaren, jau, jisp, joden* } enz.

3)

Maer andere (van welker gevoelen wy ook zijn) willen vél liever dat wyze met de Hoogduydschen zullen *ge* heeten / als alderbest over een kommende / met de kracht daer toe zy van ons gebruykt word: Ende alzoo zy in onze Nederlandsche sprake / maer tot eenderley kracht ende geluyd noodig en is / zoo ist ook onnoodig / datmenze meer dan een naem geven zal: Maer heel nuttelijk / datmenze alzulk eene geve / die haer naer haren dienst / kracht / ende geluyd recht toe-komt: altijd in 't schrijven acht nemende / waer zy moet gesteld ofte nagegelaten⁴⁾ wezen.

Want datze by velen in eenige plaetzen verachtelijken verworpen / ende in haer plaetze *ch* gebruykt word / dat geschied (dunkt ons) met al te weynig opmerkinge van *eenvoud* ende *meervoud*: als ook mede van de eygenschap der woorden zelve / alzoo genoeg kan gemerkt worden inde woorden *lach* ende *lag*, die meest elk op eenderley wyze schrijft / *eenvoudig* zijnde / maer in't *meervoud* of in't verlangen zijn zy (al waer't haers ondanks) gedwongen *lachen* ende *lagen* te schryven: daer mede genoeg bewyzende / dat zy het⁺ onderscheyd tusschen *g* ende *ch* (22) niet en weten / ofte moet-willens niet en willen verstaen. Voor welke eygen-zinnige dit ons ⁺²² schrijven niet en diend: Maer wel (doch onder verbeteringe van verstandiger / welcker recht-zinnig⁵⁾ oordeel wy altijd geerne⁶⁾ willen onderworpen zijn) voor den wét-zuchtigen Leergier: dien wy hier in tot waerschouwinge zetten deze naer-volgende vermaningen: Als voor eerst dat tusschen *g* ende *ch* dit onderscheyd is / dat de *g* nimmermeer in een Sillabe de *s* en volgd / gelijk *ch* menigmael doet: ook mede dat de *g* volgende haer kracht ende uytspake (hier boven verhaeld) in een Sillabe haer nimmermeer met de *h*

1) Drukfout voor: deze twee namen; zie lijst 68.

2) Drukfout voor: de eygentlijke; zie lijst 68. In het Mnl. was name zowel m. als vr. Eygentlijk = passend. Men zou hier 'oneygentlijk' verwachten!

3) geselriem, -roede.

4) Drukfout voor: nagelaten; zie lijst 68.

5) verstandig.

6) Meestal gespeld geirne, volgens de regel.

en ver-eenigd: Maer zoo de *h* haer ergens komt te volgen / dat maekt dan een verdeelinge van Sillaben / als in *eeuwigheyd, hooghertig, traeghandig, waeghals*, ende dergelijke wel gezien word.

Dat nu vele / oft meest alle Nederlanders in zommige woorden de *h* aende *k*¹⁾ koppelen / voornamelijken daerze voor *e, i, y*, ende t'eynden inde Sillabe komt / als in *geld, ginder, gy, mag, weg, hoog, bang, merg*, ende dergelijke / dunkt ons een ongegrond gebruykt²⁾ te wezen: ofte daer moste bewezen worden / dat de *g* van haer zelve niet krachts genoeg en hadde / om alleen ende zonder hulpe haer plaetze ofte ampt te bedienen: 'twelk by de Hoogduyschen (op dat wy alle ander uyt-hémsche voorby gaen) geheel vrémd zoude zijn / al-hoe-wel datze by haer een zelve kracht héft als by ons. Ende ofmen haer zulken zwakheyd inde *g* toe-stemde / met wat reden zullen zy ons kunnen wijsmaken (zwyge krachtelijk overtuygen) datze op d'eene plaetze sterker is is³⁾ dan op d'ander / ende voor *a, o, u, l, r*, de *h* niet en behoeft / gelijk zy willen datze voor *e, i, y*, doet: dewyle⁺ meest elk de *h* daer afaet / schryvende / *gaef, (23) god, gunst, gloet, groeyen*, enz. Wy achten wel⁺²³ met geene⁴⁾: alzo haer vél eer de stoffe⁵⁾ / als het onverstand⁶⁾ ontbreken zoude. Raden derhalven / datmen zulke overtolligheyd vermyde / ende op der Letteren kracht ende klank zoo lette / datmen weet te oordeelen hoe vél dat elke Letter vermag / of niet en vermag: zonder zoo wanschickelijk haer op d'een plaetze zulke / ende op een ander die kracht toe te schrijven. Als of wy zoo groot gebrek van Letteren hadden / dat ons dikwyls eene op drierley wyze dienen moste / alzo vele aen deze *g* wel laten blyken: want behalven dat (zoo boven geroerd is) de *ch* zomtjids in haer plaetze gezet word / zoo word ook van velen / daer 'twoord in *ng* eyndigen moet de *nc* of *nck* gebruykt. Daer nochtans elk met reden wel behoort te verstaen / dat alle woorden (die in't verlangen met *ge* of *gen* eyndigen / wanneer de *e* of *en* (de woorden een Sillabe verkortende) afgeweird word) behooren met *g*, ende niet met *ch* of *ck* te eyndigen / ende datmen derhalven om alle onverstand te weiren / ende zoo wel in't kort als in't verlangen⁷⁾ (daer't de reden voorderd) diend eenderley Letter te gebruyken / schryvende:

- 1) Drukfout voor: g; zie lijst 68; de fotocopie toont echter reeds een g. Is het origineel met de hand verbeterd?
- 2) Drukfout voor: gebruyk; zie lijst 68.
- 3) Drukfout voor: is; zie lijst 68.
- 4) Nl. reden.
- 5) gronden, motivering, bewijsmateriaal.
- 6) wanbegrip, slecht begrijpen. Ik interpreteer aldus: aangezien hun veel eerder 't bewijsmateriaal zou ontbreken, dan 't 'onverstand' in deze materie.
- 7) zowel in de korte, als in de verlengde vorm. De zin loopt beter, als men 'ende' weglaat (drukfout?)

<i>dag</i>	daermen in 't verlangen steld.	<i>dagen</i>	zonder onbequa- melijk te stellen / alzoo nochtans véel gedaen word /	<i>dach</i>
<i>lang</i>		<i>lange</i>		<i>lanck</i>
<i>zeg</i>		<i>Zeggen</i>		<i>Zech</i>
<i>nyg</i>		<i>nygen</i>		<i>nych</i>
<i>dyng</i>		<i>dyngen</i>		<i>dynck</i>
<i>zorg</i>		<i>zorgen</i>		<i>zorch</i>
<i>koning</i>		<i>koningen</i>		<i>koninck</i>
<i>buyg</i>	<i>buygen</i>	<i>buych (24)</i>		

+

Want daer is een groot onderscheyd der beteekenisse tusschen de woorden +24

<i>bang</i>	daermen in 't verlangen steld.	<i>bange</i>
<i>lang</i>		<i>lange</i>
<i>dyng</i>		<i>dyngen</i>
<i>dryng</i>		<i>dryngen</i>
<i>hyng</i>		<i>hyngen</i>
<i>vyng</i>		<i>vyngen</i>
<i>zyng</i>		<i>zyngen</i>
<i>drong</i>	<i>drongen</i>	

ende de woorden

<i>bank</i>	daermen in 't verlangen steld.	<i>banken</i>
<i>lank</i>		<i>lanken</i>
<i>dynk</i>		<i>dynken</i>
<i>drynk</i>		<i>drynken</i>
<i>hynk</i>		<i>hynken</i>
<i>vynk</i>		<i>vynken</i>
<i>zynk</i>		<i>zynken</i>
<i>dronk</i>	<i>dronken</i>	

Zommige willen ook / dat inde woorden *dag*¹⁾, *vlag*, *zeg*²⁾, *wig*³⁾, *rog*⁴⁾, *brug*⁵⁾, ende alle andere daer in't verlangen de *g* gedobbeld word / de *g* inden klank wat na de *k* trekken zal / 'twelk volgende / zoudemen haer dan ook zulke naem geven moeten / als haer kracht daer uytbêld:

- 1) dolk, dagge. WNT vermeldt nog een ander woord: Een eind touw, bepaaldelijk als geeseltuig aan boord van schepen. Mnl. W. alleen: korte degen.
- 2) Kil. heeft niet alleen Segghe in het bet. van wt-spraecke, maar ook in die van: Gramen palustre maius. Mnl. W. kent alleen de eerste bet.
- 3) Volgens Kil. is wigghe hetzelfde als wegghe, cuneus, waarmee een beitel of een wigvormig tarwebrood kan bedoeld zijn; Vgl. Mnl. W. i.v. wegge. Op p. 25 gebruikt V.d.S. het woord weggen.
- 4) rogge.
- 5) Na wig en rog doet dit woord aan de betekenis 'boterham' denken (ook bij Kil.).

dat een al te ongegrond doen zoude wezen / want of dit klynken na de *k* met de Hollandsche tale wel eensdeels wat over een komt / zoo en hevet nochtans geen gemeynschap met het gemeen Nederlands / daer wy ons⁺ oog-merk op nemen moeten: ook isser te groot onderscheyd (25) tusschen den klank van *g* ende *k*,⁺25 alzoo wel blijkt in

dag, vlag, weggen, biggen, rog, buyg }
dak, vlak, wekken, bikken, rok, buyk } ende andere.

Ha.

OM dat eenige (ende zonderlinge de Noord-oost Vlamingen) geen onderscheyd in't uyt-spreken tusschen *a* ende *h* en weten / noch en kunnen begrijpen / het en zy daerze achter *c* of *sc* komt / zoo moet noodzakelijk dit tot opmerk¹⁾ getoond worden / te weten: De *a* hoordmen altijd alleene uyt de Kele aessemen / maer inde *h* moet den aessem al hygende geheel diepe uyt de Borst gehaald worden.

Daeromme / die van dit onderscheyd geen gevoel en hebben / en kunnen ook niet merken / wat verschil datter is tusschen

a'er, aesd, aken, alle, aten }
haer, haest, haken, halle, haten } ende ander zulke

Ende op zulke plaetze gekomen zijnde / daer de *h* (of deze toeblazinge)²⁾ voor in de Sillabe gebruykt word / zullenze dikwyls deze ende dergelijke volgende woorden geheel verkeerdelijk in spreken ofte schrijven d'een in d'anders plaetze stellen / als daer zijn

eere, elle, effen, yet, of, ooren, ooge, uylen,
heere, helle, heffen, hiet, hof, hooren, hooge, huylen,

ende ander dergelijke: Ende alzoo menigmael de woorden die met klynk-Letteren beginnen / uyt-spreken / als ofze met *h* begonden / ende die⁺ met *h* beginnen als ofze met een klynk-Letter begonden: (26) 'twelk vél eer in haerlieden te berispen⁺26 of te belachen is / dan datmen haer deze wyze zoude doen veranderen / ten ware duer langheyd van tijde / ende groot opmerken der gener / die haer geirne anders gewennen zouden: als beginnende t'ondervinden / dat elke Letter nae haer uyt-spraeks klank ende kracht moet gebruykt worden: ende den eygentlijken klank van *h* hoordmen volkommelijk / wanneerze voor een klynk-Letter in 't begin der

1) om aandachtig op te letten; zie WNT: znw. onz.

2) Vertaling van Lat. aspiratio.

Sillabe komt / alwaerze haer eygen kracht voldoet / alzoo in *haeld, heerlijk, hier, hooge, huyzen*, ende meer ander wel te merken is.

Voorder / als zy komt achter *c* of *sc* zoo word den klank van d'een ende d'ander Letter duer een / ende in elkander versmeltende gehoord / als: *schade, scheen, schier, schoon, schuym, achten, slechter, gezicht, verzocht, duchten*, ende dergelijke / anders en komtze niet: Want dattet niet noodig en is de *h* alzoo aen *g* in een Sillabe te voegen / is hier voor inde *g* betoond: als ook / wanneerze de *g* in een woord volgd / datze dan een scheidende van Sillaben maekt.

***i y ende j*¹⁾.**

DE / vald voor / midden / ende ook t'eynden inde Sillabe kort van geklank / als: *in, is, zinlyk, eeuwige*²⁾, enz. Want als zy lang klynken moet / zoo steldmender de *y*, als: *ys, gelyk, wy*, enz.

'Tonderscheyd des korten klanks van *i*, ende langen klanks van *y* kan⁺ ook genoeg onderkend worden / in (27)

⁺27

wil, min, win, zin, is, wis, wit, zit, } ende der-
*wyl, myn, wyn, zyn, ys, wys, wyt, }*³⁾ *zyt, }* gelijke

³⁾

Dat nu eenige willen hebben / dat de *y* t'eynden inde Sillabe kommende / ontrent ander-halve langde⁴⁾ vanden klank van *i* héft / als: *by, hy, vry*, ende midden inde Sillabe / tusschen twee me-klynk-Letteren staende / de dobbel langde des klanks van *i*, als: *schryft, myn, tyd*, ende daerom daer een ander maekzel behoort te hebben / dunkt ons ongegrond: Overmits zy dan in *blyven, Zy, stryden*, ende dergelijke niet zoo lang klynken en zoude / als in *blyft, zyn, stryd*, daermen nochtans niet anders merken en kan (hoe scherp men daer op let) ofde *y* klynkt in d'eene plaetze / alzoo lang als in d'ander.

De *y* maekt een Sillabe alleen in *ydel, yver, yzer*, ende hare afkommers⁵⁾.

Wanneerze een volkommen woord alleen maekt / zoo bedied'et een zonderlinge verwonderinge / ofte verschrikkinge / als: *y!* wat men hoord. *y!* wat's daer.

In't gemeen word geleerd / dat wanneer *i* in't begin der Sillabe voor een ander klynk-Letter komt te staen / datze dan een me-klynk-Letter word: Maer *wy* (als ook eenige andere) noemenze liever *je*, ende dat om 't beste

1) Drukfout voor: je; zie lijst 68.

2) Niet met kleurloze vocaal uitgesproken.

3) Drukfout voor: wyd; zie lijst 68.

4) Zie Caron 70 vlgg.

5) afgeleide woorden.

onderscheyd des geklanks wille / die hier wat dryngender komt / dan den eygen klank van *i* in hem zelven is / alzo wel blijkt / daerze haer rechte plaetze bediend / in *jagen, bejegend, jisp*¹⁾, *jok, juist*, ende meer ander.

Daer is ook zo vél onderscheyd tusschen *i* ende *je*, dat *i* in't begin der Sillabe haer bind aen de me-klynk-Letteren *k, m, n, s*, als: *ik, ymmers*²⁾, *in, is*, enz. (28) ende wanneerze voor inde Sillabe vande klynk-Letter *e* gevolgd word / zoo steldmender een *y*, als: *yeder*³⁾, *yegelyk, yemand, yet, yeuwers*, ende luttel meer / anders en begintze geen Sillabe. +28

Ende de *je* en komt anders niet / dan inder Sillaben begin / niet van een me-klynk-Letter gevolgd / maer voor de klynk-Letteren in *jaet, jaer, jode, jueken*, ende ander diergelijke woorden / waerom dat ook zommige (ende dat niet oneygentlijk⁴⁾ willen de *je* met eenen steirt onder uyt-trekkende gemaekt hebben / om die vande *i* in maekzel te kunnen onderkennen.

Ka.

DE *K* is noodig voor de klynk-Letteren / ende *l, n, r*, als: *kant, kennisse, kinderen, kommen, kuylen, kleederen, knagen, kryten*. Insgelyks ook achter de klynk-Letteren / ende *l, n, r*, als: *gemak, bestek, beschik, ook, stuk, elk, dank, werk*, ende dergelijke.

In't laetste des woords / laetze haer zomtjids wel volgen *s, t*, als: *gebreks, verstikt*, enz.

Over al daer de *k* 'teynden inde Sillabe achter ander Letteren komt / word in't gemeen ('twelk 'toudede gebruyk is) noch een *c* voor aende *k* gesteld / als *geluck, werck*, enz. alwaer de *c* de kracht van *k* toege-eygend word / ende volgens dien alzo vél als twee *k* gesteld worden / daer maer een en behoefd: ofte daer moste bewezen zijn / dat de *k* min kracht héft om op te rusten⁵⁾ / dan eenige ander Letter van den *A, B*, die wy alle eenvoudig⁶⁾ gebruyken⁷⁾: Het en ware yemand geliefde *staff, schooff*, ende dergelijke / ook met *ff* te schryven / daer in de Hoog-duydschen (29) met hun *nn* ende *tt* na-bootzende: 'twelk vél meer van onnoodige overtolligheyd te bestraffen⁸⁾ / als +29

1) Niet in WNT; hetzelfde als *gisp* (p. 21)? vgl. Halma: *gispen = jispen*.

2) Drukfout voor: *immers*; zie lijst 68.

3) Met *y*. Evenzo de Statenvertalers, vgl. Zwaan 319. De bedoeling is verwarring met *j* te voorkomen.

4) niet onjuist, terecht.

5) om het woord te eindigen. Zie de vbb. en vgl. Leupenius, Aanmerkingen op de Nederduytsche Taale (1653), p. 11. Op p. 29 wordt de *ck* aan 't eind van een syllabe behandeld.

6) enkelvoudig.

7) *Nl.* in *auslant*.

8) te berispen wegens, af te keuren om.

naer te volgen is / ende zal derhalven genoeg zijn / datmen stelle *geluk, werk*, ende alzo alle andere.

Het behaegd ook schier een yegelijk / dat daer een Sillabe in *k* eyndigd / ende de volgende Sillabe in *k* begint / datmen daer in plaetze vande eyndigende *k* een *c* steld / als: *wacker, gecken*, ende dergelijke: als of de *k* krachteloozer waer / dan d'ander me-klynk-Letteren om een Sillabe te eyndigen / ende de naestvolgende te beginnen: ende gelijk ofmen met de zelve vastigheyd¹⁾ / daer mede datmen schrijft / *tobbe, effen, padde, dogge, vallen, jammer, konnen, lappen, morren, wassen, letten*, enz. ook niet en zoude mogen schryven *wakker, gekken, onschikkelyk, slokken, plukken*, ende ander zulke.

Zoekt van't misbruyk der *c* voor *k* te rugge inde Letter *C*.

eL.

DE eygenschap van *L* is / dat als zy voor de klynk-Letteren in een Sillabe komt te staen / zoo wordze aende zelve gehecht / als: *lang, leyden, liefs, lydens, loon, lusten*, ende laet in dier voegen ook noch wel voor haer kommen *b, f, g, k, p, s, v*, als: *bloeyende, flauwen, glants, kleene, planten, slechts, vlieden*, ende vél meer ander.

Ende wanneerze achter de klynk-Letteren komt / zoo wordze ook daer aen gevoegd / als: *al, snel, 'tgeschil, volgen, zullen*, latende haer ook wel volgen *d, f, g, k, p, s, t*, als: *vermeld, half, gevolg, welk, hulp, hals, smelt*, ende zulke meer.

⁺Zeer zelden komtze in een Sillabe voor aen *m*, (30) ofte achter aen *r*: ende wanneer dat noch geschied / zoo schijnt de zelve Sillabe haer in twee te willen ⁺³⁰ verdeelen / als: *verdwelmd, school*, ende dergelijke²⁾.

eM.

VOor inde Sillabe en laet de *M* tusschen haer ende de klynk-Letteren geen ander Letter kommen / dan zy laet voor haer wel een *s* kommen / als:

<i>maken,</i>	<i>meir,</i>	<i>myter,</i>	<i>moker,</i>	<i>mul,</i>
<i>smaken,</i>	<i>smeir,</i>	<i>smyter,</i>	<i>smoker,</i>	<i>smul.</i>

Maer kommende achter inde Sillabe / zoo volgde de klynk-Letteren / ende laet haer dan nog wel volgen / *d, p, s, t*, als:

1) gefundeerdheid, goede grond, reden.

2) Hierachter zijn in het door mij gebruikte exemplaar nog bijgeschreven (door Plemp?) de vbb. schelm, walmt, vilmstuk, molm. Vilmstuk = stuk vlies. Mnl. velm, vilm = vlies.

hem, lam, room, kom, } ende dergelijke.
hemd, lamp, rooms, komt, }

Wanneer't gebuerd dat *l* ofte *r* voor haer komt / zoo schijnt zulke Sillabe / twee Sillabe¹⁾ te willen worden / als: *galm, helm, storm, beschermd*, ende weynige meer.

eN.

Wanneer de *N* haer plaetze héft voor inde Sillabe / zoo wordze aende klynk-Letteren geknocht / als: *nauwelijk, nemen, niet, noodigs, nutten*, gedoogende dat daer noch voor haer komt *k, s*, als: *knapen, knopen, snijden, snoeyen*, enz.

Ende komtze achter de klynk-Letteren / zoo wordze aende zelve gehecht / als: *dan, ben, min, zon, dun*, ende word noch wel gevolgd van *d, g, k, s, t*, als: *rond, tong, bank, dans, kant*, ende dergelijke.

*Tgebuerd ook (doch weynig) dat voor de *n* noch (31) een *r* komt / als: *verbernd, koorn*, ende dan schijnet²⁾ hem tot een verdeelinge van Sillaben te willen strekken. ⁺³¹

O.

Voor ende midden inde Sillabe klynt de *O* kort / als: *ofte, op, of, locht, bosch, top*, want haren klank verkort terstond inde volgende meklynk-Letteren: Maer t'eynden inde Sillabe héftze eenen langen klank / als: *boven, verloren, geschoten*, enz. in *open, over, oven* met hare afkommers³⁾ / ende weynige meer is zy een Sillabe alleen.

Ende maekt in deze volgende acht deelen een volkommen woord:

Ten eersten / yemand lovende of aenporrende / als:

O kloeken stouten held, behouder van het veld.

Ten anderen / yemand bespottende of beschimpende / als:

O armen blooden Hans, wat romdy u al mans.

Ten derden / sich verblydende / als:

O wat een herten-vruegd, is my dez' duegzaem juegd.

Ten vierden / sich verwonderende / als:

O wat een konstig werk! is dit gebausel sterk.

1) Drukfout voor: twee Sillaben; zie lijst 68.

2) Vgl. Van Helten I, 49, die een vorm als gevet, houdet, schijnet, hevet bij Vondel bespreekt.

3) afgeleide woorden.

Ten vijfden / een wenschende begeirte / als:
O woude God! dat ik dat konde doen.
O met wat vlyt zoud' ik my daer toe spo'en.

Ten zesten / een ernstige aenroepinge / als:
O hoogsten God! verleend my dijn gena:
**O helper goed! helpt my eer ik verga. (32)*

+32

Ten zevenden / een vertoon van klaginge / als:
O wat een leed! moet nu mijn hert be-erven:
O nijders boos! die my mijn Lief doen derven.

Ten achtsten / een bitter¹⁾ klachte / of wanhope / als:
O wee my armen mensch! wat ded'ik oyt geboren!
O snel verlopen tyd, hoe hebb'ik dy verloren!

'Tonderscheyd datter is tusschen *o*, *ó*, ende *oo* ziet inde twee-klanken.

Pe.

IN 't begin der Sillabe / word de *P* verzeld voor aende klynk-Letteren / ende *l*, *r*, als:
pad, *peird*, *pyne*, *porren*, *put*, *plat*, *proeven*, ende zulke meer: latende noch wel een
s voor haer kommen / aen

paden, *pek*, *pillen*, *poel*, *preken* }
spaden, *spek*, *spillen*, *spoel*, *spreken* } ende dergelijke.

Maer in't eynde der Sillabe / wordze gevoegd aende klynk-Letteren / ende *l*, *m*,
r, *s*, als: *geklap*, *scheppen*, *slippen*, *krop*, *schup*, *hulp*, *damp*, *scherp*, *rasp*, enz.
 Ende laet haer ook wel volgen *s*, *t*, als: *snaps*, *werpt* ende dergelijke.

De *p* héft eenen vél scherperen klank in't uyt-spreken / dan *b* alzoo men merken
 kan in

<i>baren</i>	<i>bek</i>	<i>billen</i>	<i>boel</i>	<i>buylen</i>	<i>blad</i>	<i>breken</i>
<i>paren</i>	<i>pek</i>	<i>pillen</i>	<i>poel</i>	<i>puylen</i>	<i>plat</i>	<i>preken</i>

ende ander dergelijke woorden.

Over al waer dat *ph* aen een gehecht in een Sillabe komt / als: *Pharao*. *Naphtalim*.
Kaphernaum. *Propheten*. *Philosophie* ende dergelijke ('twelke⁺ al (33) uyt-hémsche
 woorden ofte namen zijn) daer moetmen de *ph* als *f* lezen: Ende nochtans en ⁺³³
 gebruyktmen niet²⁾ zulke woorden met *f* te schryven / want zy uyt-hémsch³⁾ ende
 onze Nederduydsche Spellinge

1) Voor deze onverbogen vorm zie Van Helten I, 98.

2) Merkwaardig gebruik van 'gebruyken + infinitief', in de zin van: het is niet gebruikelijk, men is niet gewoon. Vgl. Kil. i.v.: uti, usurpare, frui, usitare. Niet in WNT.

3) Vgl. Ampzing r. 704 vlgg.

niet onderworpen en zijn. Dan zoo in ons Nederduydsch *ph* by elkander komt te staen / dat maekt verdeeling van Sillaben / als: *slap-handig, scherpheyd, op-houden, domp-hooren*¹⁾, enz. ende daer behoud elke Letter aen haer Sillabe haer volkommen kracht.

Qu.

VAnde *Q.* en hebben wy anders niet te zeggen / dan datze alleenlijk komt in't begin der Sillabe / ende altijd van *u* gevolgd word: alwaer de *qu* zoo véel kracht ende beteekeninge²⁾ héft / als *kw* daer staende zoude kunnen hebben / als: *quaed, quellen, verquisten, quyten*, ende dergelijke.

eR.

DE *R* en gedoogd tusschen haer ende de klynk-Letteren geen ander Letter / 'tzy ofze voor aen of achter aen een klynk-Letter komt te staen / als: *raed, reys, ried, roest, ruym, hard, meer, heir, voor, turf*, ende meer ander.

Maer voor inde Sillabe laetze wel voor haer kommen *b, d, f, g, sch, k, p, st, t, v, w*, als: *bryngen, dragen, fraeye, groote, schriften, kleenheyd, proeven, strekken, traeg, vry, wreken*, enz.

Ende achter inde Sillabe laetze haer volgen, *d, f, g, k, l, m, n, p, s, t*, als: *werd, erf, arg, sterk, school, storm, toorn, scherp, dorst, kort*, ende⁺ dergelijke. (34)

Dan in wat Sillabe de *r* van *l, m, n*, gevolgd word / gelijk't wel een scheidinge⁺³⁴ van Sillabe te zijn: alzo hier voor in *l, m, n*, gezeyd is.

Zoo véel het tweederley maekzel vande *r* belangd: Eenige willen / dat voor ende achter inde Sillabe / ende ook achter *e* men een rechte *r* maken zal / anders altijd een ronde *ʀ*.

Ander willen / dat de ronde *ʀ* komen zal over al daerze een ronde Letter volgd / welke zijn *b, d, g, h, k, o, p, v, w*, ende elders altijd een rechte *r*.

Dan alzoze over al eenderley kracht ende beteekeninge héft / héft hier in een yegelijk zijn vryheyd.

eS.

VOor inde Sillabe en laet de *s* geen Letter voor haer kommen / maer word vereenigd met de volgende klynk-Letteren ende *ch, l, m, n, p, t*, als:

- 1) WNT kent de betekenissen: domper, dof klinkende hoorn en benaming voor den roerdomp.
- 2) 'naam' van de letter. Zie 34 en vooral 36, waar de drie aspecten: 'beteekeninge' (nomen), 'maekzel' (figura) en 'kracht' (potestas) bij elkaar worden genoemd. De twee r's hebben dezelfde kracht en naam, verschillen slechts in 'figura'.

sammelen, sedert, simme, solffer, suffen, schandige, slagen, smadig, snijden, spijtig, steken, ende dergelijke.

In't begin der Sillabe héft de *s* eenen vél harderen klank dan de *z*, waer van (als ook van't onderscheyd datter is tusschen *s* ende *z*) inde *z* gezeyd zal worden. In't eynde der Sillabe volgdze de klynk-Letteren / als: *ras, meest, mis, los, rusten*, enz. latende wel tusschen de klynk-Letteren ende haer gesteld worden *b, d, f, g, k, l, m, p, r, t*, als: *hebs, noods, geloofs, gewags, gemaks, als, lams, schoons*¹⁾, *hoops, dweirs, bloots*, enz.

Zy word ook gevolgd van *ch, p, t*, als: *versch, gesp, geest*, ende meer ander.

Alle woorden die in *s* eyndigen / ende in't verlangen geen *ss* en behoeven /⁺ behoordmen met *z* te ver- (35) langen / dewyle ons d'uytsprake genoegzaam ⁺³⁵ leerd dat wy daer de snijdigheyd vande *s* niet en behoeven / maer de zoetigheyd van *z* nootelijk²⁾ gebruyken moeten: alzoewel onderscheydelijk gemerkt kan worden in

<i>pas</i>	}	zijnde in't verlangen	}	<i>passen</i>
<i>les</i>				<i>lessen</i>
<i>gewis</i>				<i>gewissen</i>
<i>ros</i>				<i>rossen</i>

ende

<i>glas</i>	}	zijnde in't verlangen	}	<i>glazen</i>
<i>des</i>				<i>dezen</i>
<i>bewys</i>				<i>bewyzen</i>
<i>roos</i>				<i>roozen</i> ³⁾

De *s* héft tweederley maekzel / ende 'tgebruyk daer van is / dat t'eynden in't woord (dewyle men daer geen lange *f* gewone en is) men een ronde *s* steld / anders altijd een lange.

Te.

VOor inde Sillabe laet de *t* haer ver-eenigen aen de klynk-Letteren / ende *r, w*, alwaerze alleenlyk *s* voor haer laet kommen / zoomen ziet in

<i>tand,</i>	<i>teen,</i>	<i>tieren,</i>	<i>tooren,</i>	<i>tuyt,</i>	<i>treden,</i>	<i>twyn,</i>
<i>stand,</i>	<i>steen,</i>	<i>stieren,</i>	<i>stooren,</i>	<i>stuyt,</i>	<i>streden,</i>	

1) Blijkbaar moet in de juist genoemde reeks consonanten achter *m* een *n* gevoegd worden.
2) noodzakelijk.

In't eynde der Sillabe wordze ver-eeenigd achter aende klynk-Letteren / ende *b, f, g, h, k, l, m, n, p, r, s*, als: *wat, belet, dit, groot, geschut, hebt, helpt, legt, recht, blijkt, smelt, geboomt, plant, schept, kort, troost*, enz.

Zy laet haer de *s* volgen in *trots, geflits*, ende ander.

Wanneer *ti* een Sillabe maekt / ende de volgende Sillabe in't zelve woord[†] met een klynk-Letter begint / 'twelk alleen in uyt-hémsche woorden (36) geschied^{†36} zoo héft de *t* daer een kracht ende klank in't uyt-spreken / als oft een *c* waer / als: *gratie*¹⁾, *kommotie, mentioneren*, ende dergelijke.

u Va ende Wa.

Wanneer de *u* voor inde Sillabe van een me-klynk-Letter gevolgd word / ende midden tusschen twee me-klynk-Letteren staet / zoo valtze kort van geklank / als: *ursse*²⁾, *geluk*, ende meer ander.

Maer 'teynden inde Sillabe klyntze langer / als: *nu, gruwel*, enz.

Dan wanneer voor ofte achter aende *u* een klynk-Letter komt te staen / die maekt den klank geheel lang³⁾ / als: *'t oud, blaeu, huys*, enz.

In *uwen, ure*, ende vél uythémsche woorden is zy een Sillabe alleen.

Ende een woord alleen in *u*, den tweeden persoon beteekenende.

De *v* is een me-klynk-Letter (die eenige zeggen van *u* gemaekt te zijn / meenende dat *u* voor een klynk-Letter in't begin der Sillabe kommende / een me-klynk-Letter word / 'twelk in *uer, uyl, uyt*, ende dergelyke anders blykt) ende zy héft een ander beteekeninge / maekzel / ende kracht in't uyt-spreken dan *u*, daerom noemen wyze (gelijk eenige ander ook doen) liever *va*.

Zy komt alleen in der Sillaben begin / daerze gevolgd word van een klynk-Letter / ofte *l, r*, als: *vaerd, verder, vierig, voor, vuyl, vlytig, vroed*, enz.

[†]De *w* word gesteld voor inde Sillabe / ende daer (37) gevolgd van de klynk-Letteren ende *r*, als: *waerom, werden, wy, woeste, wulpsche, wraekgieren*⁴⁾,^{†37} enz. latende alleen voor haer kommen *d, t, z*, als: *dwalen, twee, zwemmers*, ende meer.

Vele / ende zelve wel eenige / die inde spel-konst behooren de bestervarene te wezen misbruyken zeer onschickelijk deze Letteren / met te stellen

- 1) Drieletteregrepig; vgl. Ampzing (Zwaan 304), die eveneens berrie, besie, lynie, kastanie, malie, olie en tronie uitsprak met *ië*.
- 2) horzel.
- 3) Men zou verwachten dat hier slechts het vb. huys volgde. Blijkens de vbb. oud en blaen wordt tevens de klank van de syllabe bedoeld en niet slechts van de *u*.
- 4) Meervoud van wraak-gier: zie vbb. die een zin vormen.

<i>vyl</i>	} in plaetze datze stellen zouden	<i>uyt</i>
<i>ws</i>		<i>uys of uw's</i>
<i>wt of vyt</i>		<i>uyt</i>
<i>nv</i>		<i>nu</i>
<i>v.l.</i>		<i>u.l.</i>
<i>ulieden</i>		<i>vlieden</i>
<i>vre</i>		<i>ure</i>
<i>rvst</i>		<i>rust</i>
<i>kalueren</i>		<i>kalveren</i>
<i>gauen</i>		<i>gaven</i>
<i>schryuen</i>	<i>schryven</i>	

Ende noch by na ontelbaer ander: Daerom is zeer goed ende noodig te kennen 'tonderscheyd tusschen *u*, *va*, ende *wa*, waer in aen te merken is / dat (alzoogezeyd is) de *v* ende *w* alleen in't begin der Sillabe kommen / ende ook me-klynk-Letteren zijn: Daer-en-tegen / dat de *u* een klynk-Letter zijnde / niet alleen voor / maer ook midden ende t'eynden inde Sillabe komt. Het verschil ook des geklanks ende kracht der zelve kan onderkend worden in deze volgende woorden

<i>uylen,</i>	<i>vynen,</i>	<i>wynen,</i>	} ende dergelyke. (38)
<i>uys</i> 1),	<i>vys</i> 2),	<i>wys,</i>	
<i>uyt,</i>	<i>vyt</i> 3),	<i>wyd,</i>	

⁺¹⁾²⁾³⁾ Op alle 'twelke (als op een noodwendige leerzame waerschouwing) wel diend gelet te wezen.

⁺³⁸

ix.

DE *x* kommende t'eynden inde Sillabe / bediend daer de plaets van *ks*, in *gelux*, *paxken*, *stoxken*, ende véel meer ander: ende komter noch een *t* achter aen / zoo bediendze de plaets van *gs*, in *anxt*, *henxt*, ende dergelyke.

Want zy word alleen om kortheyds wille inde plaets van *ks*, of *gs* gebruykt / anders en komt zy in geen Nederlandsche woorden.

Ze.

DE *z* is bequaem / om te gebruyken voor de klynk-Letteren ende *w*, daer de *s* te hard kommen zoude / als: *zalige*, *gezegende*, *zielen*, *bezocht*, *zullen*, *zyn*, *zwaerlyk*, ende dergelyke.

- 1) Hetzelfde als *uw's* op p. 37.
- 2) schroef.
- 3) verzwering aan den vinger.

Onderscheyd tusschen S ende Z.

De s komt zoo wel midden ende achter inde Sillabe / als voor: maer de z alleen voor inde Sillabe.

De s voor inde Sillabe kommende / word gevolgd van de me-klynk-Letteren *ch*, *l*, *m*, *n*, *p*, *t*, alzoo inde s verklaerd is: maer z en laet haer geen me-klynk-Letter volgen dan *w*.

Voor de klynk-Letteren in't begin der Sillabe / toond de s haren snijdenden / ende de z haren zoeten klank / alzoo in deze volgende woorden wel⁺onderscheydelijk kan gemerkt worden: (39)

+39

sammelen, *saey*¹⁾, *sedert*, *simmen*²⁾, *somme*, *sullen*, *suf*
verzamelen, *zaey*, *zeden*, *zinnen*, *zonne*, *zullen*, *zucht*

In't schrijven word hier in zeer gedwaeld / met d'een voor d'ander te stellen / het welke niet en komt duer het kleen verschil haers geklanks: maer duer de groote onachtzaamheyd ende kleene opmerkinge der gener / die met verstandige onderrichtinge / het recht opmerk des zelve anderen behooren te doen achten / ende navolgelijk waer nemen.

Vande Tvvee-klanken. ende Drie-klanken.

HET gebuerd dikwyls dat in Sillabe³⁾ twee oft drie klynk-Letteren aen een geknocht kommen / het welke *twee-klanken* of *drie-klanken* genaemd worden: om datmen den klank der voorsz. twee ofte drie klynk-Letteren / daer in duer elkanderen hoord klynken.

Deze *twee-klanken* vinden wy te wezen zestien in't getal / als: *ae*, *ay*, *au*, *ee*, *ei*, *ey*, *ie*, *y*, *ye*, *oe*, *oo*, *ou*, *ua*, *ue*, *ui*, *uy*. Ende de *drie-klanken* tien / als: *aey*, *aeu*, *eeu*, *ieu*, *yeu*, *oey*, *ooy*, *uae*, *uee*, *uei*. Waer van hier / op elk⁺in't byzonder / een korte verklaringe volgen zal / (40) ende eerst op de

+40

Tvvee-klanken.

ae.

AEDIend om uyt te bélden den langen ende duerigen klank van *a*, wanneer die van een ofte meer me-klynk-Letteren inde zelve Sillabe gevolgd

2) apen; mogelijk is ook snoeren, touwen.

1) wollen stof.

3) Drukfout voor: in een syllabe; zie lijst 68.

word / als: *raed, gaef, staeg, draek, bequaem, gaen, aep, baerd, haest, laetst*, ende vél ander.

Maer dat zommige goed dunkt / dusdanige woorden met *aa* in plaetze van *ae* te schrijven / mag kommen / dat hun sprake (in dien klank) wijdergapende komt dan de onze / dus laten wyze in hun weirde: Dan ons dunkt dattet beter waer zulke wijd-gapinge van *aa* af te wennen / ende de zoetigheyd van *ae* te gebuyken.

Te meer ook om dat zy eenen zoo harden klank van zelfs héft / zoo en voeget¹⁾ niet wel haer in zulken hardigheyd te verlangen / maer valt vél lievelijker dattet met den klank naer *e* wat te weynden²⁾ een luttel verzoet worde: End het voegd ook vél beter (alsmen de Sillabe in twee³⁾ deelen wil) datmen zal zeggen

<i>sta-en</i>	}	dan	<i>sta-an</i>	enz.
<i>na-er</i>	}		<i>na-er</i>	
<i>dwa-es</i>	}		<i>dwa-as</i>	
<i>qua-ed</i>	}		<i>qua-ad</i>	

enz.

Derhalven wy onze voor-ouders (dunkt ons) over deze spellinge niet te berispen en hebben / alzo wy van gevoelen zijn / dattet beter is / datmen (41) het oude in zijn weirde laet / dan datmen yet ongegrond nieus in zijn plaetze brynge.

ay.

AYWord gebuykt om *hayr* des hoofds van de voornaem⁴⁾ *haer* te onderscheyden. Dat nu zommige inde plaetze van *ey, hey, key, ley*, enz. stellen ende voor goed achten *ay, hay, kay, lay*, enz. mag kommen duer hare wijd-gapige uyt-sprake / die wy in ons zoo niet en bevinden: achtende ook voor bequamer / datmen de zoetigheyd altijd boven de hardigheyd plaetze geve / inzonderheyd als't niet en strijd tegen het meerderen-deel onzer Nederlandsche uyt-sprake.

1) voegt het, zie Van Helten I, 49.

2) wenden; vgl. Kil. weyntelen, wendtelen, voluere. Mnl. W. geeft weynden naast wenden.

3) Richard Dafforne verzet zich tegen deze ongeoorloofde splitsing van lettergrepen (fol. 31 en 57), zich beroepend op David Mostaert. Maar V.d.S. zal bedoelen (let op 'zeggen'), dat de *e* eerder overgangsklank is tussen *a* en *n* dan de *a*. Het is ook volstrekt niet ondenkbaar een lange lettergreep in tweeën te zeggen ter controlering van de klank, ter vaststelling van de werkelijk gesproken klanken.

4) pronomén.

au.

AUHéft een geluyd duer *a* in *u* klynkende / alzo men in *flauwe*, *benaudheyd*, *getrauwelyk*, *aenschauwen*, kan / ende in alle ander dergelijke. Van't onderscheyd tusschen *au* ende *ou* ziet in *ou*.

ee.

DE *ee* héft eenen breeden klank in't uyt-spreken / ende diend ons in *beest*, *deel*, *geen*, *vreeze*, *heer*, *kleen*, *leeringe*, *meest*, *neen*, *peep*, *rees*, *steenigen*, *teere*, *vreeze*, ende vél diergelijke woorden meer.

Maer in *béld*, *géft*, *lénd*, *sték*, ende alle zulke daer sich 'tgeluyd niet zoo breed uyt en spreyd / en dunkt ons niet dat wy de *ee* behoeven / al-hoewel⁺zoodanige woorden / schier van een yegelijk (volgende (42) d'oude gewónte) alzo ⁺⁴² geschreven worden: maer zouden't voor bequamer achten / datmen alle woorden / zoo verre alst muegelijk ware / alzo schreve als menze uyt-sprékt: Waer toe wy in dezen geen en beteren middel en weten / dan de *e* noch een strépkén by te voegen / om te toone¹⁾ datze daer lang klynt / ende zoo vél als ander-halve *e* gelden moet: te weten / daerze midden inde Sillabe komt / ende van een ofte meer me-klynk-Letters gevolgd word. Het welk zoo licht ofte lichter om doen waer / als *ee* te stellen / ende zoude alsdan elk woord zijn eygen verklaringe mede-bryngen / daer wy zoo wel naer muegen ende behooren te trachten / als andere: Dewyle wy (op dat wy de Hebreen ende meer ander laten varen) voorbélds genoeg hebben aen onze na-bueren de Hoogduydschen ende Francoyzen / d'een met Letter boven Letter te zetten / ende d'ander met daer't geluyd ende de reden vereyscht een by-voegzelken te maken.

Ende alzo de verscheydenheyd des geklanks vande *e* by ons zoo groot is / als gemerkt kan worden in

<i>belend</i> ,	<i>gelénd</i> ²⁾ ,	<i>geleend</i> .
<i>weg</i> ,	<i>wég</i> ,	<i>weeg</i> .
<i>bet</i> ,	<i>bét</i> ,	<i>beet</i> .
<i>wet</i> ,	<i>wét</i> ,	<i>weet</i> .
<i>lest</i> ,	<i>lést</i> ,	<i>leest</i> .

Waerom en zoude 't ons ook niet zoo wel geoorlófd zijn als haer / onze

1) Drukfout voor toonen; zie lijst 68.

2) De vbb. met *é* gaan terug op *ē*: *gelénd* (geleund), *wég* (ik weeg), *bét* (bete), *wét* (de weet; vgl. aan de weet komen), *lést* (hij leest). Die met *ee* gaan terug op *ê*: *geleend* (te leen gegeven), *weeg* (wand), *beet* (praet. van bijten), *weet* (ik weet, met praeteritumvorm), *leest* (de leest).

duydelijke sprake in't schrijven duydelyken uyt te belden / ende dat met⁺ zulke of diergelijke middelen / als alreede by haer inge- (43) willigd zijn ende gebruykt worden. ⁺⁴³

Aenmerk in ee.

Wanneer twee Sillaben in een woord elkander volgen / waer van d'eerste in e eyndig / ende d'ander in e begind / zoo behoordmen dat t'onderscheyden met een - / als: *be-erven, ge-eerd, ge-ergerd*, enz. om niet *beerven, geeerd, geergerd* (als of't een verknochte Sillabe waer) te lezen.

ei ende ey.

DE *ei* die altijd van *r* gevolgd word / betoond eenen t'zamen-geknochten klank van *e* ende *i*, alzoo in *beir, deiren, begeirte, heirtocht, meir, neirstig, peird, steirt, verteird, weirdig, zweird*, ende alle ander zulke wel blijkt. Dan in't gemeen worden deze woorden ook (duer een ingeslopen misbruyk) alle met *ee* geschreven / uytgenomen *beir, heir, meir*, de welke om van *beer, heer, meer*, te onderscheyden / geschreven worden *beyr, heyr, meyr*, doch onvoegelyk¹⁾.

Want *ey* héft den klank zoo véel langer dan *ei*, als de *y* langer klynkt dan de *i*, ende gelijk *ei* altijd van *r* gevolgd word / alzoo en voegd achter *ey* geen *r* te volgen: maer wel ander klynk-Letteren²⁾ / als: *verbeyd, bereykt, gezeyld*, ende meer ander.

⁺T'eynden inde Sillabe steldmen ook *ey*, als: (44) *kley, rey, verscheyden, eygen, beyaerden*³⁾, *greyen*⁴⁾, enz. 'Ten ware datter een Sillabe in't zelve woord volgde ⁺⁴⁴ / met *r* beginnende / want dan steldmen *ei*, als: *ontbeiren, weiren*, ende dergelijke.

ie ende ye.

DE *ie* keerd in't uyt-spreken altijd den klank van *i* in *e*, als: *vrienden, die, 'tverdriet, zien, geschieden, verbieden't, niet, 'tontvlieden*, enz. Maer als een woord met *ie* beginnen moet / zoo steldmender *ye*, als: *yet, yegelyk, yemand*, enz. om datmen⁵⁾ (alst met *ie* geschreven ware) de *i* niet voor *j* lezen en zoude.

1) onjuist.

2) Drukfout voor me-klynk-Letteren (niet in de lijst).

3) beieren.

4) schreien, huilen; behagen; uitrusten (van schepen).

5) opdat men.

y.

DAt y den langen klank van *i* uyt-béld / zoo wel voor / ende midden / als 'teynden inde Sillabe / daer van is inde Letter *i* (dunkt ons) genoeg verhaeld / als ook / dat wanneer de *i* een Sillabe ofte woord alleene wezen moet / datmen daer de *y* ge-gebruikt¹⁾: Maer voordr is hier te weten / dat als een Sillabe in *i* eyndigd / ende de volgende Sillabe in't zelve woord met *i* begint / datmen alsdan de *i* daer de Sillabe in eyndigd een *y* behoort te maken / ende d'ander een *i*, als: *vryigheyd*, *kleyig*, *vloeyig*, ende dergelijke / om in't lezen duer verknopinge van Sillaben niet te dwalen / gelykmen wel doen zoude / alsmen schreve *vriigheyd*, *kleiig*, *vloeiig*, enz. daermen lichtelijk de *ii* maer den langen klank van *i* geven en zoude. Doch⁺ magmen wel schrijven (45)

+45

<i>vryheyd</i>	}	voor	{	<i>vryigheyd</i>
<i>kleyachtig</i>				<i>kleyig</i>
<i>vloeyende</i>				<i>vloeyig</i>

ende alle ander dergelijke: Maer dat en kan niet geschieden in *draeyinge*²⁾, *schreyinge*, *vermoeyinge*, ende zulke.

oe.

IN't uyt-spreken van *oe* vald den klank duer *o* op *e* in't eynde wat verzoetende: alzoo in *doe*, *spoed*, *vroeg*, *kloek*, *boel*, *groen*, *roeren*, *roest*, *zoet*, ende dergelyke wel blyken kan.

oo.

DE *oo* béld niet uyt den langen of duyrgen klank van *o*: Maer eenen breeden klank der zelve / gelijk in *ee* vande *e* gezeyd is / ende *alzo*, *ook*, *bloot*, *getoond* word in deze ende dergelijke woorden. Daeromme / wanneer *o* voor een me-klynk-Letter inde zelve Sillabe staende / langer klynken moet / dan haren klank in hem zelve is / dat kanmen met *ó* afbélden / alzoo wy inde *ee* van de *é* ook geraden hebben te doen: want zoudemen den langen klank van *o* alzoo wel met *oo* schryven als den breeden klank der zelve / zoo mochtmen wanneer yemand een *kool-mande* begeirde / wel twijffelen of hy niet een *kól-mande*³⁾ en zoude meenen. Dus

1) Lees: gebruikt.

2) Hier en in de volgende twee vbb. kan men -inge niet vervangen door een achtervoegsel, dat niet met -i begint.

3) brandstofmand.

diend wel gelet op het onderscheyd des geklanks / datter is tusschen *o*, ⁺*ó*, ende *oo*, 'twelk (46) uyt deze navolgende redenen kan onderkend worden: +46

Het *stof* uyt de *stóf*¹⁾, *stoof* over al.
Den *lof* ik *lóf* van het Boom-*loof*.
De *Hop* ik *hóp* te leggen over *hoop*.

ou.

Wanneer *ou* in een Sillabe komt / zoo hoordmen daer het geluyd van *o* in *u* klyngen / gelijk in *oud*, *gout*, *stout* ende zulke wel blijkt.

Ende of vele (ja by na alle) Schrijvers nu ter tijd tusschen *au* ende *ou* in vél woorden geen onderscheyd en betoonen te merken / zoo schelet²⁾ nochtans zoo vél als *a* ende *o* elk ander in geluyd verschelen / 'twelk genoeg kan onderkend worden / in

<i>baud</i> <i>daud</i> <i>graud</i> <i>haud</i> <i>schaud</i>	}	zijnde in't verlangen.	{	<i>bauwen</i> een Huys. <i>dauwen</i> op't veld. <i>grauwen</i> in't kyven. <i>hauwen</i> met de byl. <i>schauwen</i> bezien.
--	---	---------------------------	---	---

ende

<i>bout</i> ³⁾ <i>doud</i> <i>groud</i> <i>houd</i> <i>schout</i>	}	zijnde in't verlangen.	{	<i>bouten</i> tot den boge. <i>douwen</i> voord-schuyven. <i>grouwen</i> verschrikken. <i>houden</i> vast. <i>schouten</i> Rechters.
--	---	---------------------------	---	--

3)

⁺Ende al-hoe-wel tusschen *au* ende *ou* zoo groot (47) verschil des geklanks is / als hier betoond word / zoo worden nochtans *vrauwen*, *trauwen*, *berauwen*, +47
flauwen, *brauwen*, *benauwen*, ende dergelijke woorden wel van een yegelijk met *au* uytgesproken / maer van meest elk een met *ou* geschreven: twelk wy niet verstaen en kunnen op reden gegrond te zijn. Dat ook zommige in plaetze van *hout*, *zout*, *smout* ende dergelijke / seggen ende schrijven *haut*, *zaut*, *smaut* is hun in hun schrijven wel zoo zeer te berispen / alst hun in hun spreken qualijk af te bryngen is.

1) kachel, stoof; Mnl. stove.
2) Zie Van Helten I, 49.
3) zware pijl.

ua.

UAVolgd altijd een *q* veranderende den klank van *u* in *a*, alzoo *quade*, *qualyk*, *quam*, *quast*, ende zulke meer wel betoonen.

ue.

Wanneer *ue* achter een *q* komt te staen / zoo veranderd den klank geheel kort van *u* in *e*, alzoo blijkt in *quellen*, *gequetst* ende dergelijke: maer alsser geen *q* voor en staet / zoo hoordmen den klank duer *u* in *e* klynken / als: *vruegd*, *stuensel*, *rues*, *schuetjens*, enz.

Dat eenige inde plaets van *ue* liever (gelijk de Francoyzen) *eu* schrijven / mag kommen datze niet en merken / datmen den klank hier in *u* (ende niet in *e*) hoord beginnen: ende alzoo slechts eens anders doen nadoen /⁺ zonder te letten oft op reden gegrond is / ofte niet. (48)

+48

ui.

DE *ui* komt altijd achter aen een *q*, ende den klank veranderd daer kort van *u* in *i*, te meer noch / om datter inde zelve Sillabe noch een meklynk-Letter achter aen volgd / als: *quik-zilver*, *quispelen*, *gequist*, enz.

uy.

DE *uy* kommende achter *q*, doet den klank van *u* in *y* veranderen / langer dan in *ui*, als: *quynken*, *quyt*, enz. Maer zoo daer geen *q* voor en staet / zoo hoordmen slechts de *u* in *y* klynken / alzoo *uyt*, *vuyle*, *luyheyds*, *spruyten*, ende dergelijke meer wel te merken is.

Drie-klanken.**aey.**

T'Geluyd van *a* werd hier met een *fraey*, *omzwaeyen*, duer *e* in *y* *gedraeyd*, alzoo dat de drie verscheydenheyden des klanks / daer in duer een versmeltende wel kunnen gehoord worden.

aeu.

Hier in hoordmen den klank van *a* duer *e* in *u* klynken / alzoo dat in⁺*blaeu, laeu,*
ende ander (49) dergelijke / den klank van alle drie de Letteren bescheydelijk¹⁾ ⁺⁴⁹
gehoord word.

1) duidelijk waarneembaar.

Het verschil des geklanks tusschen *au* ende *aeu*, kan in *grau* kijf-woord / ende *graeu* verwe / wel onderkend worden.

eeu.

DE *ee* hier breed uyt-gesproken / spreyd haren klank tot in *u*, alzoo men in *eeuwig*, *sneeuwen*, ende meer ander wel merken kan.

ieu.

IEU Héft drie onderscheydelijke geluyden in elkanderen versmolten / in *nieu*, *hieu*, enz.

yeu.

ENde *yeu* en héft met *ieu* anders geen onderscheyd dan dat dit de Sillabe begint / ende 'tander niet: hebbende het woord *yeuwers* om zijn drieklankig geluyd te vertoonen.

oey.

OEY Myngd ook een drie-klankig geluyd duer elkanderen in *groeyzaem*,⁺*geroeyd*, *bloeyen*, ende alle andere. (50) +50

ooy.

IN *ooy* hoorden den klank van *oo* in *y* klynken / alzo gemerkt kan worden in *ooyt*, *berooyd*, *hooy*, *strooyen*, ende meer ander.

Hoe vél *oey* ende *ooy* in geklank verschillen / kan men merken in

<i>vermoeyd</i>	}		<i>vermooyd</i>	{	ende ander dergelijke.
<i>schoeyen</i>		ende	<i>schooyen</i>		
<i>vloeyen</i>			<i>vlooyen</i>		

uae.

DE *uae* komt altijd achter *q*, ende toond eenen drie-luydenden in een versmolten klank / in *quaed*, *bequaem*, ende hare af-kommers.

uee.

UEEAlleen achter aen *q* kommende / laet het geluyd van *u* in *ee* veranderen / alzo
in *queeken* ende zijne af-kommers wel onderkend word.

uei.

WY en vinden *uei* nergens te kommen om den drie-luydenden klank te⁺vertoonen / dan alleene in het woord *queirne*¹⁾. (51)

*51

Van 't Spellén.

OM nu met de voor-verklaerde *Letteren*, *twee-klanken*, ende *drie-klanken* tot een kort onderwijs der Spellinge te treden / op dat de vlytige leerjongeren noch te beter het onderscheyd van *Letteren*, *Sillaben*, ende *woorden* merken mogen / zoo zullen wy in volgender wyze het beginsel der spellinge stellen in

<i>Letteren</i>	<i>Sillaben</i>	<i>woorden</i>
b e	be }	bestéd
s t é d	stéd }	
d y n	dyn	dyn
t y d	tyd	tyd
o	o	o
j u e g d	juegd	juegd
o m	om	om
g o e	goe }	goede
d e	de }	
k o n	kon }	konsten
s t e n	sten }	
l e e	lee }	leeren
r e n	ren }	
e n d'	end'	end'
k o n	kon }	konsten
s t e n	sten }	
v o o r d	voord	voord
i n	in	in
d u e g d	duegd	duegd
z o o	zoo	zoo
k o m	kom }	komdy (52)
d y	dy }	
h o o g	hoog	hoog
t e r	ter	ter
e e	ee- }	eeren
r e n	ren }	

+2)

*52

1) handmolen.

2) Drukfout voor: ee.

Waer uyt men ook merken kan / welke woorden een-sillabig ofte meersillabig zijn:
Ende daer beneffens en zal't ook niet onvoegelijk wezen / kennisse te hebben van
deze na-volgende

Aen-merkingen/

Om wel te spellen ende lezen.

1. ALle me-klynk-letteren in't begin des woords voor een klynk-Letter staende / zijn met de zelve klynk-Letter in een Sillabe ver-knocht: al waer't datter noch een ofte meer me-klynk-Letters (de klynk-Letter volgende) aende zelve Sillabe behoorde / als: *strang, blijdschap, schroemd*¹⁾, ende dergelijke.

2. Alle me-klynk-Letters t'eynden in een woord kommende / verbinden haer met de voorgaende klynk-Letter in een Sillabe: al ist zake / datter voor die klynk-Letter noch een ofte meer me-klynk-Letters aen de zelve Sillabe behooren / als: *aendacht, beheerscht, vervolgd*, enz.

3. Alle klynk-Letters die in een woord elkanderen volgen / binden haer al aen een in een Sillabe / als: *haer, teer, lyf, groeyd*, enz. uytgenomen wanneer de voor-zetzels *be* ende *ge* van eenige klynk-Letters gevolgd⁺ worden / als: *be-angst, be-erfd*, (53) *ge-eygend, ge-opend*, enz. ofte ook wanneer y tusschen twee⁺⁵³ klynk-Letters komt te staen / als: *scheyen, sluyer, vermoeyinge*, ende ander dergelijke.

4. Als een me-klynk-Letter tusschen twee klynk-Letters komt te staen / make't een verdeeling van Sillabe²⁾ / ende de zelve me-klynk-Letter blijft aende laetste Sillabe gehecht / als: *bezigen, genaken, lovelijk*, enz. uytgenomen wanneer't een koppel-woord is / als: *leer-ampt, mal-aerd*³⁾, ofte een woord daer den volger *achtig* achter aen komt / als: *waer-achtig, leer-achtig, schoon-achtig*, ook daer het voor-zetzel *ver* een woord doet beginnen / als: *ver-acht, ver-eerd, ver-overd*, ende zulke meer.

5. Waer twee me-klynk-Letters tusschen twee klynk-Letters komen te staen / daer is een scheydinge van Sillaben / ende elke Sillabe houd een vande me-klynk-Letters aen haer / als: *verleggen, stynkende, listigheyd*, enz. uytgenomen daer de voorzetzels die in een klynk-Letter eyndigen / van twee me-klynk-Letters gevolgd worden / als: *be-klaegd, ge-trokken, by-staenders, me-plegers*⁴⁾, *toe-schikken*, enz. daer de me-klynk-Letters alle beyde in't begin der Sillabe / die achter zulk voor-zetsel volgd / aen

1) schroomt; vgl. Mnl. schromen, schroemen.

2) Drukfout voor: Sillaben.

3) Mnl. mallaert; Kil. mallaerd, homo phantasticus.

4) Mnl. medepleger; Kil. medplegher, socius, consors.

een gehecht blyven: maer in koppel-woorden¹⁾ worden dikwyls beyde de me-klynk-Letteren t'eynden aen d'eerste Sillabe gehecht / ende de volgende Sillabe begint met een klynk-Letter / als: *kort-aesseming*²⁾, *ont-eygend*, *pols-ader*, ende zoo *voord-aen*.

6. Drie me-klynk-Letteren tusschen twee klynk-Letteren staende / d'eerste me-klynk-Letter vereenigd haer aende vorige Sillabe / ende d'ander twee⁺ aende volgende / als: *gramschap*, *verklaerd*, *laetste*, (54) *wasschen*, ende alle ander / ⁺⁵⁴ uytgenomen wanneer *lyk* ofte *heyd* achter aen *nd* of *nt* komt / als: *verwaendlyk*, *blindheyd*, *wezentlyk*, *gelegentheyd*, enz. daer de twee eerste me-klynk-Letteren aende eerste Sillabe behooren / ende de derde aen d'ander Sillabe: 'twelk ook verstaen moet worden van vél koppel-woorden / als: *dank-zeggen*³⁾, *duegd-zaem*, ende dergelijke.

Men zal ook weten / dat *ch* over al inde spellinge aen-een-geknocht⁴⁾ blijft / als oft maer een Letter en waer: Het welke in *lachen*, *pochen*, ende vél meer ander wel blijkt.

Hier mede hebben wy (ons bedunkens) in't korte zoo vél verklaringe der Letteren / twee ende drie-klanken / als ook van d'eygenschap der Spellinge den leerlieven⁵⁾ te gevalle gedaen / dat wy verhoppen hem eenigen nutten dienst daer duer zal geschieden: Ende tot dien eynde hebben wy hier noch willen by voegen eenige onderrichting op de *Tusschen-teekening*⁶⁾ der reden / als ook op het *verkort-teenken*⁷⁾, al-hoe-wel wy weten / datze by 'tvierde deel⁸⁾ der Letterkunst behooren gesteld te werden: Maer dewyl wy alleenlijk vande Spellinge voor-genomen hadden te handelen / dochtet ons dienstelijk hier aen-gehecht / om dat in onze Nederduydsche Scholen zeer weynige onder-scheydelijke⁹⁾ onder-wijzinge daer van in't lezen ende schrijven / de leerzaam jongheyd word voor-gehouden / ende nochtans zeer noodig geweten diend.

Op datmen dan te bescheydelijker¹⁰⁾ alle redenen¹¹⁾ zoude konnen⁺lezen / ende de zelve ook te beter ver-(55)staen / zoo wordenze bepaeld¹²⁾ met zekere (daer ⁺⁵⁵ toe gevonden).

- 1) samenstelling.
- 2) Drukfout voor: kort-aesseming; zie lijst 68.
- 3) Hetzelfde vb. op p. 33.
- 4) Drukfout voor: aen een geknocht; zie lijst 68.
- 5) Dit woord heb ik in de lexica niet vermeld gevonden; vgl. p. 62 en p. 67.
- 6) interpunctie.
- 7) het apostrophe-teken.
- 8) syntaxis.
- 9) duidelijke.
- 10) des te duidelijker.
- 11) zinnen.
- 12) begrensd, ingedeeld.

Af-teekeningen¹⁾.

Die inde Reden (daer mede af-gedeeld zijnde) betoonen / waermen behoord op te houden²⁾ / waer meer ende waer min³⁾: Ook hoemen dan (na gelegtheyd) in't verhalen zijns aessems dien altemet verheffen / oft verzachten⁴⁾ moet.

In deze *teekens* zijn dry dingen⁵⁾ aen te merken: te weten / de *Naem*, 't*Maekzel*, ende de *Plaetze*, waer elk behoord gesteld te worden: om recht te verstaen / wat daer hare kracht ende werkinge is.

Deze *teekens* zijn acht in't getal: welker *Naem* ende *Maekzel* is

<i>Komma, Incisum</i> of <i>Virgula</i> ⁶⁾	/ ,	<i>Snedes</i> of <i>Strepe</i> .
<i>Kolon</i> of <i>Membrum</i>	:	<i>Lid</i> .
<i>Puntum, Klausula,</i> <i>Periodus</i>	.	<i>Slot</i> .
<i>Interrogatio</i>	?	<i>Vraging</i> .
<i>Admiratio</i>	!	<i>Verwondering</i> .
<i>Parenthesis, Interpositio</i>	()	<i>Tusschen-stelling</i> .
<i>Hyphen, Kopulatio</i>	-	<i>Aen-een-brynging</i> of <i>Koppeling</i> .
<i>Divizio</i>	=	<i>Verdeeling</i> .

Komma, Incisum, Virgula.

Snedes of Strepe.

DE *Komma* of *Incisum* is eygentlijk gezeyd een *Snedes*, zy zy dan recht / als / ofte krom / als, ende *Virgula* heet eygentlijk⁷⁾ een *Strepe*, als / wezende een verdeeling of onderscheyding / te weten: eenen aerd vande⁺minste verdeeling in een Reden / dienende (56) om de spruken⁸⁾ ende woorden inde reden van een te scheyden⁺56 / daermen den aessem een weynig verhaeld⁹⁾ zonder verflauwen: ende word gebruykt zoo tusschen de

- 1) leestekens. Van Heule spreekt in de eerste druk van zijn *Spraeckonst* van byteykens, in de 2e druk van *Teykenen*.
- 2) te rusten, te pauzeren.
- 3) waar men meer en waar men minder moet rusten.
- 4) harder of zachter spreken. Van Heule (1633), p. 136, sluit zich bij deze plaats aan, maar is duidelijker: 'ook hoemen in het lezen de stemme moet verheffen en verzachten'.
- 5) Gelijk bij Lambrecht E1^V: 'figuren, namen en behoerlighe plátse'.
- 6) Lett. takje, stokje. V.d.S. gebruikt in deze zin drie maal het woord *als* in de bet. van: namelijk aldus.
- 7) is letterlijk vertaald.
- 8) een aantal bijeenbehorende woorden, een kleiner syntactisch geheel.
- 9) even rust, een kleine adempauze in acht neemt.

zelfstandige / als toevoegelijke namen /¹⁾ ook mede tusschen de werkwoorden / by-woorden / ende toevoegelijke met zelf-standige namen / als in deze volgende reden te zien is.

zelfstandige namen	{	De <i>Vorsten, Veld-overste, Hoofd-lieden, ende Bevel-hebbers</i>
		waren de voornamelijkste oorzaak van't overwinnen: want zy waren
toevoegelyke namen	{	<i>kloek, beléft, wel-sprekende, moedig,</i>
		ende <i>vlytig in't</i>
werk-woorden	{	<i>beschikken, moed-geven, aenvoeren, ende vol-herden des</i> <i>strijds</i>
by-woorden	{	ende hielden't <i>voor, achter, midden, ter zyden, ende over al</i> <i>in goede ordeninge:</i>
toevoegelyke met zelfstandige.	{	als <i>verstandige krygs-Overste, stoute voor-vechters, neir-</i> <i>stige bezorgers ende getrouwe vol-voerders</i> der zake.

Voords / om te verdeelen eenige *verhalingen*²⁾, ofte *vaste t'zamen gehechte redenen*³⁾, als:

Vél eer zoude men vermorzelen / dan vermorwen of bekeeren / de gene / die gantsch verstokt ende verhard zijn in't quaed.

ofte /

*Als een Vrouwe schaemte ende eere verloren (57) héft / al hadde zy noch eenige andere duegd by haer / die word haer weynig tot lof nagezeyd. ⁺⁵⁷

ofte /

Onder de menschen en is geen vaster / zoeter / noch gemaklijker liefde / dan die / die Man ende Wijf inden vrédijsamen echten staet altijd eendrachtig / ende tot elkanderen genegen houdt.

Kolon of Membrum.

Lid:

Kolon of *membrum* is een *Lid* van een reden / 'twelke men stelt / daer de reden een vol verstand héft⁴⁾ / ende nochtans niet voleynd en is: alzo het volgende tot meerder versterkinge ofte verklaringe diend: Ende men

- 1) adjectiva.
- 2) bijvoeglijke bijzinnen; vgl. Van Heule (1633), 70.
- 3) samengestelde zinnen (?).
- 4) een vol begrip heeft, een begrijpelijk geheel vormt.

mag dit teeken een ofte meermael in een vol-sloten reden¹⁾ stellen na dattet te passe komt / als:

Zoo yemand u komt aendienē / dat een ander eenig quaed van u zeyd / en ontschuldigd u niet te zeer / van't gene datter gezeyd is: maer antwoord liever alleenlijk alzoo: hem moeten noch vél ander van mijn gebreken ende onvolkomenheden²⁾ onbekend zijn: want anders en zoude hy dit niet alleen gezeyd hebben.

Daer mede zuld y betoonen u een zachtmoedig / ende hem een nydig mensche te wezen: ende niemand en zal u daer in (met recht) te berispen hebben.

Puntum, Klausula, Periodus.

Slot of Sluyt-teeken.

Puntum is gezeyd een *stipken*, 'twelk gesteld wezende / t'eynden aen een[†]reden / daer den zin vol-(58)kommelijck gesloten is / zoo heetet *Klausula*, dat is / *Slot* ofte ⁺⁵⁸ *Besluyt* van een reden / inde welke³⁾ alle of een deel van d'ander teekenen (na gelegentheyd) kunnen begrepen worden: ende zoo hier dan noch eenige reden na-volgd / die moet met een Hoofd-Letter beginnen.

Men moet ook aen dit *Sluyt-teeken* de stemme geheel laten rusten / ende in't navolgende die nieuwelijcks herscheppen: met buyginge der stemme / naer eysch der woorden / ende eygenschap der reden.

Wanneer ook dit *Sluyt-teeken* gesteld word achter een gantsch verhael / daer niet meer naer en volgd / zoo wordet genoemd *Periodus, ommegang*⁴⁾, 'twelk zoo vél beduyd als *ommevang* oft *begrijp* van alles dat voor verhaeld is.

Interrogatio.

Vraging?

Het teeken der *Vraging* word t'eynden aen de vraeg-redenen gebruykt / als: *Wanneer zullen wy ten eynde komen?*⁵⁾

Wie zoude behagen hebben aen zulke oneerlyke daden?

- 1) volledige zin; vlg. volkommen reden (9), volmaekt (59), volkommelijck gesloten (58/59).
- 2) Drukfout voor: onvolkommenheden; zie lijst 68.
- 3) Nl. in die 'reden' (zin) kunnen ook alle andere of een aantal andere leestekens voorkomen. Hierbij is niet te denken aan vraag- en uitroep-teken, die achter een 'vraegreden' en in verwonderingszinnen worden gebruikt, die hij apart stelt.
- 4) Letterlijke vertaling van *periodus*. Lambrecht E2^f spreekt van *periodus, clausula, terminus* (na een 'vullen zin').
- 5) Drukfout voor: *kommen*; zie lijst 68.

Admiratio.**Verwondering!**¹⁾

T 'Verwonderings teeken gebruyktmen achter aen de redenen / de welke⁺ beteekenen
(59)

*59

eenige	}	verwondering, als:	{	ey wat dyng is dat!
		oeroeping, als:	{	o wat schoone stad!
		verluering, als:	{	o God bewaerd my!
		klachte, als:	{	o Heer staet my by!
			{	o wat een zoet vermaek!
			{	o wat een klare zack!
			{	o wee my ellendigen!
			{	och hoe zal't noch eyndigen!

Parenthesis. Interpositio.**Tusschen-stelling ()**

DE *tusschen-stelling* is een ofte meer woorden / die inde reden gevoegd zijnde / de zelve meer verklaringe geven: de welke zomtjids ofze daer al schoon uytgelaten wierden / zoo zoude nochtans de reden volmaekt kunnen wezen: Ende deze tusschen-gestelde woorden worden met twee naer elkander gebogen strépkens afgeteekend / als:

Dien is een Heerscher over d'ander / den welken (of zy willen of niet) hun dwynge kan zijn bevel na te kommen.

ofte

Die hunnen tijd (als hy tegenwoordig is) niet waer en nemen / hoordmen dikwyls daer naer (als het te laet is) hunne onachtzaamheyd beklagen.

*Wanneermen in eenige Boeken het Teeken der (60) *tusschen-stelling*e aldus vind [] zoo is het gene datter tusschen staet een by-voegzel des Overzetter's / tot verklaringe van des Schrijvers reden.

*60

Hyphen, Kopulatio.**Aen-een-brynging ofte Koppeling -**

HET teeken der *Koppeling*e ofte *aen-een-brynging*e diend om te stellen tusschen de koppel-woorden²⁾ / dat is: wanneer twee woorden aen een

1) Lambrecht E2^v 'admiratio, dats verwonderijnghe'.

2) composita; vgl. Van Heule (1625), 20: Gekoppelde woorden.

gehecht / ende onder een uyt-sprake gebracht worden¹⁾ / als: *groot-Vader, bier-sleper, visch-kooper, onder-Meester, hooft-zweir*, ende dergelijke.

Divizio.

Verdeeling =

HET *verdeelings* teeken steldmen t'eynden inden Regel / als het woord daer niet volkommen en kan gesteld worden / om te beteekenen dat + in't begin vanden naest-volgenden regel 'tzelve woord eyndigd. (61)

*61

ALzoomen ook in't spreken (duer versmeltinge van klynk-Letteren of anders) de redenen wel met min getal van Sillaben zegt / danmen anders wel zoude / zoo word het zelve in't schrijven ook gebruykt / mits stellende inde plaetze vande uytgelaten Letteren een' dat is / een teeken der verkorting²⁾: alzo datmen voor *de, des, het, ik, is, te, zy*, schrijft *d', 's, 't, 'k, 's, 't, 'z'*, in *d'ander, 'sMans, 'tza, 'khebbe, dat's, 'aenzien, z'is*, ende dergelijke.

Verklaringe op elk in't byzonder.

d' ALs 'tLedeken³⁾ *de* komt voor Namen⁴⁾ of by-woorden⁵⁾ die met een klynk-Letter beginnen / zoo steldmen wel in zijn plaets *d'* / als: *d'achterste, d'ezels, d'inwendige, d'ydelheyd, d'onderste, d'uyterste*, enz. 's Inde plaetze van't Ledeken *des* schrijftmen ook wel 's / ende dat meest voor namen die met een me-klynk-Letter beginnen / als: *'shemels, 'sjaers, 'smoeders, 'swinters, 'szomers*, ende zeer weynig voor de gene die met een klynk-Letter beginnen / 'ten ware *'sanderen-daegs, 'savonds*, ende luttel meer.

't Voor 'tLedeken *het* word vél de 't gebruykt / ende dat voor ende naer alle namen ende woorden⁶⁾ / alzo wel die met een klynk-Letter / als die met een me-klynk-Letter beginnen / als: *'tarmste, 'tedelste, 'tbegin, 'tverstand, verhoogde't, op't, van't, in't*, ende dergelijke.

- 1) de kenmerkende uitspraak hebben van een enkel woord.
- 2) apostrophe-teken. Volgens Livet (23) zegt Dubois, dat hij de eerste is, die dit teken gebruikt, om aan te duiden, dat een klinker is weggefallen. Meigret eiste een uniform gebruik er van, overal waar een klinker of medeklinker wegvalt (Livet 62).
- 3) Ook Van Heule noemt het lidwoord zo, evenals De Hubert en Ampzing.
- 4) nomina; Spiegel, De Hubert, Van Heule en Ampzing spreken ook van Namen.
- 5) adjectiva? Te oordelen naar de vbb. is dit zeer goed mogelijk. Van Heule (1633) noemt adjectiva 'om der kortheyt wille' (17) opzettelijk By-woorden.
- 6) Hier wel niet verba, maar in algemene zin: woorden, gelet op de vbb. die V.d.S. geeft (op't, in't, van't). Ook p. 33 in deze algemene betekenis. Even verder spreekt V.d.S. van 'werkwoorden' (verba).

'k Daer de voor-naem¹⁾ *ik* voor eenige werkwoorden komt / magmen in plaetze van die wel stellen 'k, als: 'kachte, 'keyssche, 'kwil, 'kzal,⁺ enz. (62)

's Zoo achter aen *dat, dit, wat*, het woord *is* komt / werd daer ook wel 's inde⁺62 plaetze gesteld / als: *dat's, dit's, wat's* enz.

't Wanneer het voor-zetzel²⁾ *te* of *tot* komt voor eenige namen ofte woorden / die met een klynk-Letter beginnen / zoo kan daer de *t'* voldoen / als: *t'avond, t'Amsterdam, t'eten, t'onzent*, enz.

z' Men mag inde plaetze vande voor-naem *zy*, ook wel stellen *z'*, als: *doen z'akker-werk, z'eten wel*, enz.

Deze verklaringe diend om te toonen / waer / ende hoe dit *verkort-teeken* moet gebruykt worden: maer dewyle 'tzelve van den Grieken ende Latijnen met verscheyden namen genoemd werd / na de plaetze daermen't steld / zoo zullen wy tot dienst der leer-lieve³⁾ (doch onder verbeteringe) in Nederduydsch dezelve in volgender wijze namen⁴⁾: ende van elke naems werk⁵⁾ wat verklaringe doen.

Prosthesis.

PRosthesis heeten wij *voor-zettinge*, dat is: wannermen voor aen eenige naem ofte woord een Letter voor een Sillabe⁶⁾ steld / met het teeken inde plaets van d'uytgelaten Letteren / als:

<i>d'ouders</i>	}	VOOR	{	<i>de ouders</i>
<i>'thoogste</i>				<i>het hoogste</i>
<i>t'eerlyk</i>				<i>te eerlyk</i>
<i>'sweirelds</i>				<i>des weirelds</i>
<i>z'openbaerde</i>				<i>zy openbaerde</i>
<i>'kmoet</i>				<i>ik moet (63)</i>

Ende om duydelyk te toonen / datmen dit verkort teeken alleen in de plaets⁺63 van d'uytgelaten Letteren stellen moet / ende niet naer't oude gebruyk altijd tusschen de voorgezette Letter ende 'twoord / zoo zullen wy eenige woorden hier by-voegen / die in't schrijven geen ander verschil en

- 1) pronomem; Spiegel, De Hubert, Ampzing en Van Heule spreken ook van Voornaem.
- 2) De later gangbare vertaling van praepositio. A.L. Kok nam ze van V.d.S. over.
- 3) Niet in WNT; ook op p. 54 en p. 67 gebruikt V.d.S. dit woord.
- 4) noemen.
- 5) betekenis, bedoeling van iedere naam, die hij geeft.
- 6) in plaats van een Sillabe.

hebben / dan 'tverstellen des verkort-teekens / ende nochtans op d'eene plaetze wat anders beduyden / danze op d'ander doen.

<i>t'aenschauwen</i>	} VOOR	<i>te aenschauwen</i>
<i>t'eygen</i>		<i>te eygen</i>
<i>t'ydel</i>		<i>te ydel</i>
<i>t'overschatten</i>		<i>te overschatten</i>
<i>t'uytwendig</i>		<i>te uytwendig</i>
<i>t'huys</i>		<i>te huys</i>
<i>t'zamen-voegen</i>		<i>te zamen-voegen</i>
<i>'taenschauwen</i>	} VOOR	<i>het aenschauwen</i>
<i>'teygen</i>		<i>het eygen</i>
<i>'tydel</i>		<i>het ydel</i>
<i>'toverschatten</i>		<i>het overschatten</i>
<i>'tuytwendig</i>		<i>het uytwendig</i>
<i>'thuys</i>		<i>het huys</i>
<i>'tzamen-voegen</i>		<i>het zamen-voegen</i>

Paragoge.

VOor *Paragoge* stellen wy *Aen-voeging*, te weten: als men t'eynden aen eenig woord een Letter voor een Syllabe voegd / met het verkort-teeken¹⁾tusschen beyden / als:
(64)

¹⁾64

<i>ben's</i> 1)	} VOOR	<i>ben dies</i>
<i>hebbe's</i>		<i>hebbe dies</i>
<i>dit's</i>		<i>dit is</i>
<i>wat's</i>		<i>wat is</i>
<i>zal't</i>		<i>zal het</i>
<i>van't</i>		<i>van het</i>

1)

Deze twee voorgaende zijn de voornamelijkste: de welke zoo wel in't spreken als in't schrijven gebruykt worden: ende meer dan de volgende / die meest tot der Rymers gerief zijn / ende zijn deze:

Synaeresis.

1) fAnders dan Lambrecht, die hier *bens* spelt, wenst V.d.S. altijd het teken.

Synaeresis namen wy een *t'zamen-trekking*, dat is: als twee Syllaben in een getrokken worden / 'twelk in ander talen zomtjids wel geschied zonder uyt-laten van eenige Letteren: maer in ons *Nederduydsch* altijd

duer het uyt-laten van eenige klynk-Letter in't midden des woords (om dat een Syllabe te verkorten) stellende in die plaetze het verkort teeken / als:

<i>verdraeg'lyk</i>	} VOOR	}	<i>verdragelyk</i>
<i>gevoeg'lyk</i>			<i>gevoegelyk</i>
<i>kloek'lyk</i>			<i>kloekelyk</i>
<i>gevang'nis</i>			<i>gevangenis</i>
<i>getuyg'nis</i>			<i>getuygenis</i>
<i>bederff'nis</i>			<i>bederffenis</i>

Synkope.

Synkope is een besnoey¹⁾ oft uyt-pik van Letteren / als wanneer men[†] midden uyt het woord een me-(65)klynk-Letter (ende zomtjids noch een klynk-Letter daer by) uytlaet / ende in plaetze van die het verkortteeken steld: het woord alzo een Syllabe kortende / als:

<i>bela'en</i>	} VOOR	}	<i>beladen</i>
<i>geva'en</i>			<i>gevangen</i>
<i>de'en</i>			<i>deden</i>
<i>he'en</i>			<i>henen</i>
<i>spoe'n</i>			<i>spoeden</i>
<i>sta'ig</i>			<i>stadig</i>
<i>die'r</i>			<i>dieder</i>

Apokope.

Apokope zullen wy Afsnydinge heeten: want 'tis eygentlijck een af-snijdinge ofte aflatinge van een Sillabe op't eynde des woords / als oft men stellen wilde

<i>dik'</i>	} VOOR	}	<i>dikwyls</i>
<i>nau'</i>			<i>nauwelyks</i>

ofte ook / als een woord in e eyndigd / daer 'tvolgende woord met een me-klynk-Letter begint / dat men in plaetze van d'eyndigende e 'verkortteeken steld / als:

1) Niet in WNT.

<i>woud'</i>	}	voor	}	<i>woude</i>
<i>zeyd'</i>				<i>zeyde</i>
<i>bereyding'</i>				<i>bereydinge</i>
<i>klaging'</i>				<i>klaginge</i>
<i>eer'</i>				<i>eere</i>
<i>Heer'</i>				<i>Heere (66)</i>

+

Apostrophus.

ENde *Apostrophus*¹⁾ heeten wy *af-keering* ofte *af-weiring*, dat is: wanneer achter aen zulke woorden (daer 't verkort-teeken inde plaets vande eyndigende e staet) woorden volgen met een klynk-letter beginnende / als:

onz' oeffening' end'uw' is z'al even eens?

Hler zijn nu zes plaetzen²⁾ aangewezen / daer het verkort-teeken (volgende zijn verscheyden namen) gebruykt word / hoe wel het teeken over al eenderley maekzel héft.

Synalaephe.

MAer nu is daer-en-boven noch te weten / dat wanneer eenige woorden in e eyndigen / ende de volgende woorden met een klynk-Letter beginnen / al en word het verkort-teeken inde plaetze van de eyndigende e niet gesteld / datmen nochtans die zelve e onder de klynk-Letter / die 't naeste woord beginnd hoord versmelten: ende dat heet dan *Synalaephe*, 'twelk wy namen *t'zamen-groeyinge*, ofte *in-een-smeltinge*, als

de eerste onderrichtinge, ende ander dergelijke.

Aphaeresis.

VOorder geschiedet ook wel datter een Syllabe van't begin van eenig woord⁺weg genomen of af-gelaten word / ende dat heet *Aphaeresis*, voor (67) welke name ⁺⁶⁷ wy stellen *af-neming*: die gebruykt word / als men schrijft

voegelyk hoeft wis wonderd merken	} VOOR {	gevoegelyk behoefd gewis verwonderd aenmerken
---	--------------------	---

Epenthesis.

- 1) Geen teken, maar een verschijnsel, onderscheiden van de andere figurae dictionum. Zo ook bij Lambrecht. In WNT I suppl. 1371 is een citaat uit Lambrecht abusievelijk onder 2) i.p.v. onder 1) geplaatst. In later tijden vat men apostrophus op als apostropheteken.
- 2) Deze zijn: Prosthesis, Paragoge, Synaeresis, Synkope, Apokope en Apostrophus.

TEn anderen³⁾ oock gebueret⁴⁾ wel dat (met in-voegynghe ofte verwisselynghe van Letteren) eenige woorden een Syllabe verlangd worden /

3) anderzijds, nl. tegenover Aphaeresis.

4) gebeurt het; zie Van Helten I, 49.

'twelk heet *Epenthesis*, maer wy namen¹⁾ 't een *Insettinge*, ofte *tusschenschikkinge*, als stellende

<i>vlytelyk</i>	}	VOOR	{	<i>vlytig</i>
<i>Overigheyd</i>				<i>Overheyd</i>
<i>vervarelyk</i>				<i>vervaerlyk</i>
<i>vryigheyd</i>				<i>vryheyd</i>
<i>voorzichtelyk</i>				<i>voorzichtig</i>
<i>kleyachtig</i>				<i>kleyig</i>

Dus²⁾ vél verklaringe op het *verkort-teeken*, als ook op de *tusschenteekeningen* der Reden / héft ons goed gedocht (tot dienst der onkondige leer-lieve)³⁾ in dezen / onze spellinge by te voegen. Geschieter yemand eenig nut duer / gelijk wy verhoppen ja: ofte word yemand hier duer verwekt / dat hy wat beters aenden dag brynge / zoo zullen wy onzen begeirden loon⁴⁾ verkrijgen / ende hier van zien ons gewenschte⁵⁾.

*Eynde. (68)

Feylen aldus te verbeteren.

*68

	zyde	lynie	voor	leest		
A	{	2 2	16	overtollicheyd	overtolligheyd	
		4 1	16	volkomenheyd	volkommenheyd	
		8 1	18	maninge	naminge	
		1 2	7	altijd	altijd kort	
			29	hy	zy	
B	{	2 1	7	<i>gelooft</i>	<i>geloofd</i>	
		3 1	3	deze namen	deze twee namen	
			5	den eygentlijken	de eygentlijke	
			21	nagegelaten	nagelaten	
			2	18	<i>k.</i>	<i>g.</i>
			22	gebruykt	gebruyk	
		5 2	23	<i>j.</i>	<i>je.</i>	
		6 1	2	<i>wyt,</i>	<i>wyd,</i>	
			32	<i>ymmers,</i>	<i>immers,</i>	
		7 2	16	Sillabe	Sillaben	

1) noemen.

2) Zo.

3) Niet in WNT; zie ook de pp. 54, 62 en 67.

4) Van Heule: loon m. Zie over het geslacht WNT i.v.

5) Vul aan: Eynde. V.d.S. neemt het gebruikelijke slot op in zijn tekst, zoals hij ook vaak met zijn voorbeelden doet.

C	{	4	1	15	in Sillabe	in een Sillabe
		5	2	6	tooné	toonen
D	{	3	1	28	<i>kort-oesseming</i>	<i>kort-oessemig</i>
			2	10	aen-cē-geknocht	aen een geknocht
		5	1	21	onvolkomenheden	onvolkommenheden
			2	21	komen	kommen

Commentaar.

a De hier behandelde *a* omvat de korte *a* en de lange *a*, v.z.v. V.d.S. deze laatste met het teken *a* spelt, nl. in open lettergreep. Dezelfde lange klank komt later nog eens ter sprake (p. 40), maar dan bij de *ae*, die hij spelt in gesloten lettergreep. En dan blijkt dat de lange *a* bij V.d.S. licht gepalataliseerd is. Zie het commentaar bij *ae*. Opmerkelijk is de formulering van de korte *a*: ‘overmits haren klank terstond inde naestvolgende me klynk-letter verkort word’, waarmee dus Scharfgeschnittenheit aangegeven wordt. Vgl. N.S. 31 over de *o* van *ofte* enz. die kort is ‘want haren klank verkort terstond inde volgende meklynk-Letteren’.

De opmerking is niet origineel. Hij kon ze vinden, zeer kort, bij Lambrecht 25: ‘De vocálen voor de consonanten alleen staande, verliezen wat van haarlieder rechte uutsprake’.

Ook bij Sexagius (1576) vinden wij het begrip duidelijk. (Zie K. Kooiman in N. Tg. 46, 222).

De Heuiter 66 doelt wellicht op hetzelfde: ‘Om lainge vocalen uit korte natuurlic te kennen, daer geen verdoubbelijngē komt, alst dicmale gebeurt zuldij weten, dat als een vocale staende tuschen twe consonanten. int begin, middel, of einde der woorden kort is, zuldij der zelve kraht en geluit zeer lettēl en krainc horen, die consonant vol en starc, haer haestende om tsamen krahtig gehoort te warden. Als die zelve vocale lainc is, zuldij haer geluit zeer krahtig en vol, ja of zij verdoubbelt stont, horen, lansēm tot die tweede consonant komende, te weten: *Brabander*, ghij voult hou lainge men in de sijllabe *bra*, blijft, eermen tot *ban*, komt, dwelc niet zoude geschien, waere in *bra*, die *a*. kort, maer zout alsdan mouten spreken en spellen, aldus: *Brab-an-der*.’ Vgl. 47: *f* na diftongen of lange vocalen hoort men ‘krainc of slap van krahte’, na korte vocalen ‘starc en volkomende’. Hij maakt er een algemene regel van: lange vocalen en diftongen schijnen de volgende consonanten te ‘verkraincen’, korte schijnen ze te ‘verstarcken’.

Dafforne 38 verwijst hiernaar.

Voor het Duits zie men Müller 155, waar blijkt dat Ickelsamer (1527) de Scharfgeschnittenheit reeds goed heeft beluisterd en beschreven.

b Deze is veel ‘zoeter’ dan *p*, die een ‘vél scherperen klank’ dan *b* heeft.

De term 'zoet' is een van de vele, haast ongrijpbare termen die de lectuur van onze oude grammatici zo moeilijk maken (vgl. 'lijmend', 'smeltend', 'hard', en andere termen die een vrij vage betekenis hebben en bovendien op zeer uiteenlopende wijze, ook door dezelfde grammatici gebruikt worden).

Sommigen (bv. V.d.S.) gebruiken 'zoet' ongeveer in de zin van ons 'stemhebbend', zonder dat dit begrip reëel en ten volle aanwezig is. 'Scherp' is dan ongeveer stemloos (ook wel 'hard', bv. de *t* is 'hard' tegenover de 'zoete' *d*, p. 16).

Anderen (b.v. Ampzing, Van Heule) gebruiken juist omgekeerd 'zoet' waar wij stemloos zouden zeggen, waartegenover 'hard' (ook 'swaer' en 'doof') bij hen voor ons stemhebbend staat (reeds in de Voorreden van 1568, Ts. 30, p. 14, komt 'suet' voor in die zin: Eng. *th* is 'sueter' dan onze *d*).

Sexagius, L.B. III, 235, gebruikt de Lat. term 'crassus': *z* is niets anders dan een 'crassum *s*', zoals *b* een crassum *p*, *d* een crassum *t*, *v* een crassum *f* is (crassus = dik, grof).

De Heuiter 61 gebruikt de termen 'dik', 'vol', 'zoet' voor de stemhebbende consonant, tegenover 'hard' voor de semivocaal *f* (44).

De Twe-spraak 43 noemt *f* 'scherper' van geklank dan *v*, die wat 'leechlyker' wordt uitgesproken, onderscheidt *gh* als 'dik' en 'zwaar' tegenover *ch*; *s* heeft 'scherp en lichter gheklank' dan *z*, die 'dicker gheluyd' heeft.

Dafforne 87 acht *b* 'milder' van geluid dan *p*.

Montanus is de eerste die stemhebbende en stemloze consonanten fonetisch juist onderkent. Zie vooral de Anhang over brede en smalle letteren.

Bij Van Heule behoren ze geen van beide tot de 'zoete consonanten', maar dit heeft geen betrekking op hun geluid als zodanig, maar op het veroorzaken van 'hardicheyt' in de 'letteren ontmoetingen', zie Caron 67.

c V.d.S. gaat uit van de 'kracht', uitgedrukt in de naam 'ce' en verwerpt op grond daarvan het gebruik als *k*. Dit is misbruik, want naam en kracht moeten overeenstemmen¹⁾. Het beroep op het Lat. (*c* is daar *k*) wordt afgewezen op grond van de inconsequentie in het gebruik van *c* (nu eens *k*, dan weer *c*, nl. voor *e* en *i*). Dit is in strijd met de regel: iedere letter overeenkomstig haar eigen kracht gebruiken. Een dergelijk protest bij Ampzing (r. 789 vlgg.), die er ook op wijst, dat de Romeinen consequent *c* voor *k* spelden.

1) Vgl. Meigret en Ramus (Livet 66), die omgekeerd van *c* = *k* uitgaan op grond van het Latijn. Bij hen is *c* altijd 'hard' (explosief), evenals *g*. Beiden verwerpen *c* = *s*. Meigret gebruikt hier *ç*, Ramus *s*.

Lambrecht protesteert nog niet tegen het gebruik van *c* voor *k*, maar heeft de traditionele verdeling *c = k* voor *a, o, u*; *c = s* voor *e, i*¹⁾. Sexagius (L.B. IV, 72) geeft geen theorie. Zijn gebruik is aarzelend, maar streeft toch wel naar vervanging van *c* door *k* (behalve in auslaut en voor *t*, waar *c* en *k* gelijk staan, en in geminatie, waar hij *ck* schrijft). De Heuter 42 wil *c* behouden in *sch* en in de verdubbeling: *backen* enz. (de *c* ‘verchiert’ daar ‘t’geschrift’), ook in *lachen* (om dubbele *h* te vermijden), maar *lahen* is beter. Overigens wil hij overal waar *c* als *k* klinkt, *k* gebruiken. Op p. 50 verwerpt hij *c* in anlaut opnieuw. In auslaut wil hij de keus laten tussen *c* en *k*, in het midden der woorden lette men op de ‘nature des letters’.

De Twe-spraack 44 acht eveneens de *c* overbodig, daar we *k* en *s* hebben. Alleen in *ch* en *sch* hebben we een *c* nodig. Ook in de verdubbeling wil Spiegel *ck* behouden ‘om de niewicheyd te myen, van, *kk*, te schryven’. Overigens gebruike men *k* voor alle klinkers, waarbij als nieuw argument nog wordt aangevoerd, dat het toch te dwaas is om *kennen* en *connen*, *kemmen* en *cammen*, woorden die ‘an elcanderen²⁾ hangen’, verschillend te schrijven.

Van Heule¹, 5, handhaaft ‘de oude gewoonte’: *ck* in verdubbeling (vgl. 31), ook al klinkt daar *c* als *k*; *c* is dan eigenlijk onnodig, zoals ‘in veele plaetsen’. Van Heule², 11, wil in auslaut overal *c* schrijven, niet *ck*. Dit is onnodig (*ic, lijc, stric, stoc* enz.).

Ampzing stemt geheel met V.d.S. overeen, verwijst naar hem met instemming (r. 836), wil echter om de traditie nog maar *ck* handhaven in verdubbeling; om gelijkvormigheid ook aan het eind van die woorden, die de *k* verdubbelen in de verbogen vormen.

Smijters³⁾ handhaaft ook *ck* in verdubbeling: *backen*; *kk* maakt ‘te herden uytspake’. Die *c* voor *k* (en *h*) dient ter verzoeting (‘ende dattet schijnt, dat daerom de Voor-ouderen *c* voor *h* ende voor *k* hebben willen voeghen, om de *h* ende *k* te versoeten, ende wat gladder te doen luyden’).

Dafforne 88 vlgg., 109, stemt geheel overeen met de Nedd. Sp., wil alleen de *c* in *ch* en *sch* gebruiken (en in vreemde woorden, volgens de bekende regel van die tijd, dat deze hun eigen spelling moeten behouden).

We zien dus, dat de Nedd. Sp. het eerst radicaal breekt met het inconsequent en overtollig gebruik van *c* en de lijn trekt, door de latere spelling gevolgd. Op meer punten is dit het geval. Het betoog luidt: Wat is de ‘kracht’ van de letter? Dan moet ze zo en zo alleen gebruikt worden,

- 1) Evenals Beza, ed. Tobler 21, die toch ook enkele manieren aangeeft om de *s*-uitspraak aan te duiden.
- 2) Inconsequent; we zouden *elkanderen* verwachten.
- 3) A. Smijters: Schrijf-kunst-boeck, Amstelredam 1613, p. 5, 6.

niet op drieërlei wijze (om aan te geven: *k*, *s* en 'by na tgeluid van *g*', nl. tussen *s* en *h*). De oude spelling (*c* voor *a*, *o*, *u* enz., *k* voor *e*, *i*) gaat terug op de Latijnse en Franse. Het Latijn en het Frans kenden geen *k*, gebruikten overal *c*. Deze *c* ging echter in het Frans voor *e*, *i* in *s* over. Daarom moest men hier in Nederland wel grijpen naar het teken *k*, voor die woorden, waarin onze *c* voor *e* en *i* de klank *k* had (in het Frans was hier geen misverstand, klonk de *c* voor *e* en *i* altijd als *s*). Zo ontstond deze spellingtraditie in het Nederlands¹⁾. De spelling *ck* in auslaut en verdubbeling vindt men reeds in het Middelnederlands²⁾. Ampzing dorst ze nog niet geheel los te laten. De Hubert heeft steeds gelijkvormigheidsspelling (*voll*, *satt*). De Statenvertalers verwerpen (evenals V.d.S.) deze spelling (*-mm* enz.) uitdrukkelijk, maar handhaven *ck* in auslaut (en verdubbeling), zie Zwaan 99.

d Een vreemde redenering moet dienst doen om de gelijkvormigheidsspelling te verdedigen: *d* is zoet en *t* is hard en nu moet men 'de zoeticheyd boven de hardicheyd lieven.../ inzonderheyd daer 't de reden vereyscht'!

Bij bestudering van de oude grammatici blijkt de op het eerste gezicht vreemde uitlating van V.d.S. zo vreemd niet. Zijn opvatting wordt gesteund door Sexagius (L.B. IV, 113 vlg.). Sexagius spelt fonetisch. Maar hij geeft een reeks woorden met de spelling *v* tegenover *f* in auslaut, en *z* tegenover *s*: *beev*, *gaav*, *graav*, *haav*, enz.; *beuz*, *deez*, *keuz*, enz. Goemans wijst er op dat vrijwel alle voorbeelden met gespelde stemhebbende spirant in auslaut, beantwoorden aan middelnederlandse vormen met volgende *-e* en voorafgaande lange vocaal of diftong. Daartegenover hebben alle woorden met lange vocaal of diftong voor gespelde stemloze eindspirant geen volgende *-e* in het middelnederlands. Zijn conclusie is, dat in de gevallen, waar Sexagius in auslaut stemhebbende spirant spelt, inderdaad stemhebbende spirant klonk, althans meer 'sonoriteit' was, veroorzaakt door het pas sinds kort weggevallen zijn (c.q. nog er naast voortbestaan) van de *-e*. Sexagius' woorden zijn hier: *retines crassum illud quod audis quum ista pluraliter neven, graven* (L.B. III, 238).

Spiegel (Tw. 42) merkt op: *d* en *t* in *ghod* en *pot* 'verschelen in gheclanck wainigh'.

Dafforne wijst duidelijk op een stemhebbende consonant in auslaut, als hij (p. 98), na gewezen te hebben op de inconsequentie van de gelijkvormigheidsspelling: *graaf*, niet *graav*, zegt: dit (nl. de spelling *graav*) zou

1) Vgl. Kern in Ts. 18, 189: Het spellingverschil *c*, voor *a*, *o*, *u*; *k* voor *e*, *i* is 'niets dan een navolging van het Latijn en Fransch'.

2) Franck 8.

zo vreemd niet zijn, want al schrijft men *graaf* 'd'uytspraak is zachter dan *F*, end' gheheelyk na de *v* hellende'.

Dan is er de mededeling van Ampzing, helaas niet door vbb. toegelicht (r. 1415 vlgg.): 'dat enige woorden in *d* eyndigende also ook moeten uytgesproken worden: also die gansch weynig sijn'.

Al deze merkwaardige uitlatingen worden gesteund door niemand minder dan Montanus, die in zijn anhang p. 163 bij de 'Tussesootletteren', ook onderscheidt: 'Tussebree- en -smalle. Als de *ch* in ic *weech*, de *s* in ic *raes*, de *f* in ic *leef*, de *t* in *mont*, *Got*, luiden dicwils zoo: en moogen dan ooc met *g*, *z*, *v* en *d* beduidt worden'.

Tenslotte verzekert ons in 1723 nog L. ten Kate (Aenleiding I, 122) dat er onderscheid in klank is tussen *lach* en *lag*.

De *ch* is volkomen gelijk aan *g*, behalve dat ze verschillen in scherpteid, hetgeen duidelijk te horen is als men deze twee woorden: *lach* - *lag* uitspreekt.

Er moet dan toch wel, althans bij sommige woorden, waarbij de slot-*e* eerst sinds kort was geapocopeerd of de vorm met -*e* nog naast de geapocopeerde voorkwam, een overgangstoestand hebben bestaan, waarin min of meer stemhebbende uitspraak in auslaut voorkwam.

e In allerlei posities 'klynkt' de *e* kort, ook in *zijnde*. V.d.S. rept niet van een mogelijk verschil met de *e* in b.v. *elk*. Maar ook de *e* van *gedaen* staat er bij. Hier moet de eerste *e* bedoeld zijn, want de tweede 'klynkt' niet en in de reeks vbb. is *gedaen* vb. van de *e* 't'eynden inde Sillabe', evenals *zijnde*. De kwaliteit van de *e* in *zijnde* is moeilijk vast te stellen, maar in elk geval kan hier niet onze moderne toonloze *e* bedoeld zijn. De klank staat op één lijn met die van de *e* in *elk*! Men vergelijkte over deze *e* Caron: De reductievocaal in het verleden en Van Haeringen, N.Tg. 47, 66 vlg. Het onderscheid tussen de twee *e*'s in *deze* bestaat hierin, dat de eerste 'lang' is, de tweede 'kort'. In *bedele* zijn de *e*'s resp. lang, kort, kort. Ten aanzien van de *e* als 'sillabe alleen' is er geen twijfel: steeds lang.

f Op p. 11 deelt V.d.S. de *f* in bij de semi-vocalen. Melanchthon¹⁾ en Vossius²⁾ rekenen de Lat. *f* onder de mutae, op het voetspoor van Priscianus. Lithocomus zegt: *f*, profertur ut semivocalis, sed potestate muta est³⁾. Volgens Vossius deelt ook Servius de *f* in bij beide groepen.

Over de uitspraak merkt de Nedd. Sp. alleen op, dat de *f* 'eenen vél styver uyt-perssenden klank dan *v* heeft.

1) Corpus Reformatorum, XX, 246.

2) Aristarchus I, 15.

3) Trivium I, 2, p. 3 n. 11.

Lambrecht volstaat met een fonetische beschrijving van de *f* als labiodentaal.

Sexagius (L.B. IV, 71) onderscheidt nauwkeurig *f* en *v* (bij hem gespeld *F*); *v* is 'crassum *f*' (L.B. III, 235). over zijn spelling zie beneden bij de *v*.

De Heuiter 44 weidt uit over Sexagius' poging tot invoering van *F* voor *v*, maar schoon er veel voor te zeggen valt, ziet hij geen succes voor deze reformatie. De *f* is een 'harde semivocael', maar eigenlijk behoort ze tot de stomme consonanten.

De Twe-spraak constateert 'gróte gemeinschap' tussen *f* en *v*, meent dat ze weinig in klank verschillen (p. 42); *f* is 'scherper van gheklanck', *v* wordt 'wat leechlycker' uitgesproken (43).

Van Heule vergist zich, als hij *f* evenals *l*, *m*, *n*, *r*, *s* en *z* tot de mutae rekent¹⁾. Hij signaleert assimilatie in gevallen als *dood vliegen*²⁾, acht overigens, dat een uitspraak als *Froom* (met *f*, als de Hoochduytschen en de Vriezen) 'zijn nutticheyt heeft, doch zonder gheachte aenzienelikheyt'. V.d.S. zwijgt over de Friese (N.-Holl.) *f* in plaats van *v*. Dafforne (100) zegt: *f* door velen in plaats van *v* gebruikt: *fader* enz., waarop volgt: 'End' wy: *Vader, vreemd...*' en: 'Doch *f* heeft een meer dringhende gheluyd, dan *va* blykende in: *Fel, Vel, Fiel, Viel*. Homoniemen worden er door onderscheiden.

Voor de aarzelingen der Statenvertalers zie Zwaan 99.

Montanus 122 wijst op Fries *f* en *s* voor *z* en *v*; hetzelfde op p. 70 en 74.

g Node mist men bij de vbb. van klinker + *l*, *n*, of *r* + *g* een aanwijzing omtrent de uitspraak van *ng* in *gezang*, *langs*. V.d.S. noemt deze woorden tegelijk met de vbb. *gevolg*, *berg* en *be-oogd*, *argst*; dit zou erop wijzen, dat hij de *g* in *gezang*, *langs* hoe dan ook hoort. En dan is de klank **ʒ** + *k* voor de hand liggend (de oorspronkelijke, stemhebbende, velare explosief werd in auslaut en voor -*s* onmiddellijk stemloos).

Dat V.d.S.'s spelling -*ng* wijzen zou op de uitspraak **ʒ** mag men niet concluderen. Immers V.d.S. bepleit gelijkvormigheidsspelling, zodat zijn spelling -*ng* (naar de verlengde vorm) de klank -**ʒ** *k* kan verbergen.

Dat de uitspraak -**ʒ** *k* frequent voorkwam, staat vast³⁾. De niet-gelijkvormigheidsspellings (fonetische spellings) laten daaraan geen twijfel. (Statenvertalers, Van Heule)⁴⁾.

Voor het assimilatieproduct -**ʒ** is het eerste duidelijke getuigenis van

1) Ed. 1633 p. 4. Leupenius doet hetzelfde, zie Trivium I, 1, XXIX n. 1.

2) Zie Caron 59 vlgg.

3) Zie Schönfeld, 53, Heinsius 41; Te Winkel, Gesch. 89 vlg.; Zwaan 322 vlg.

4) Zie Trivium I, 2, p. 10 n. 2; p. 46 n. 4; p. 99 n. 5.

Montanus (1635). Voor hem heeft de progressieve assimilatie, zowel in auslaut als intervocalisch, reeds volledig haar beslag gekregen. Hij betoogt (77) dat *ng* uitgesproken wordt als enkelvoudige consonant. Zijn beschrijving betreft het Zuidhollands, dat dan een (vroeg) assimilatie der beide klanken gekend heeft. Maar V.d.S. was Vlaming van oorsprong en Van Heule's taalgebruik doet ook aan het Vlaams denken¹⁾. Montanus acht een uitspraak *zing-gen* onjuist. Ze kwam dus wel voor volgens hem, maar als spellinguitspraak; d.w.z. ze toont een vasthouden aan wat, althans in Montanus' tijd en het taalgebied waarover hij schrijft, reeds verdwenen is.

Van Helten²⁾ meent dat in het middelnederlands intervocalische *-ng-* nog sporadisch klonk als *-ŋ* + velare stemhebbende explosief. Hij leidt dit af uit de spelling *-ncg(h)-*, die, zij het vrij zeldzaam, naast *-ng(h)-* voorkomt (bv. *menincghe*).

Ook voor het 17e eeuws acht hij sporadisch voorkomen van *-ŋ* + velare explosief mogelijk. Overigens acht hij (zonder enig bewijs te leveren) reeds voor het middelnederlands normaal het assimilatieproduct *-ŋ*.

Van Heule betoogt dat *hant*, *dach* en ook *koninc* op de juiste wijze gespeld worden, omdat de gelijkvormigheidsspelling met *-d*, *-g*, *-ng* een uitspraak suggereert als van het meervoud, wat onnederlands zou klinken. Dan moet het meervoud dus met *d* en *g* uitgesproken zijn: *han-den*, *da-gen*, *konin-gen*. Hij behandelt het laatste geval onder het opschrift: Van letteren die in het spreken veranderen. Hij bedoelt derhalve geen spellinggeval, wat ook in zijn hele betoog uitkomt³⁾.

Keren wij thans terug tot V.d.S.'s uiteenzetting. Het is duidelijk dat hij aan de *g* alleen spirantische kracht toekent. Nadat hij de *gh*-spelling (vooral voor *-e*, *-i*) verworpen heeft, geeft hij een vermaning in het algemeen, dat men niet aan een letter nu eens deze, dan gene kracht moet toekennen (p. 23), zoals velen bij de *g* deden, deze op de ene plaats zwakker achtend (voor *e*, *i*), op de andere sterker. Neen, een letter heeft één kracht, op alle plaatsen.

Nu volgt de uiterst moeilijke passage: Als of wy zoo groot gebrek van Letteren hadden, enz.

Gelet op het voorbeeld dat volgt (*ch* voor *g*, *nc* of *nck* voor *ng*) moet de bedoeling wel zijn: het lijkt nu wel (ik las dit in vóór Alsof), alsof wij (d.i. V.d.S. en die het met hem eens zijn) zo'n groot gebrek aan letters hebben, dat één letter ons (V.d.S.) op drieërlei wijze dienen moet (voor drie klanken), zoals velen doen blijken (zoals door velen wordt gedemon-

1) Zie Trivium I, 1, XVII.

2) Mnl. Spr. 143 vlg.

3) Trivium I, 2, p. 99.

streerd) met hun spelling van de *g*: zij gebruiken immers drieërlei spelling, waar wij er slechts één (nl. *g*) aanwenden: zij spellen *-ch* (*dach*) en *-nc* (*koninc*) of *-nck* (*koninck*). Maar, dit verwijt van inconsequentie, van in strijd te komen met zijn regel: één letter voor één klank, werpt V.d.S. ver van zich, met een beroep op de rede ('om alle onverstand (= misverstand, verkeerd verstaan van een woord) te weiren'). De gelijkvormigheidsspelling is redelijk en eist *-g*, *-ng* tegen de uitspraak in. Daarom verwerpt hij de fonetische spelling *lanck*, *dynck* en *koninck* (voor *lang*, *ding*, *koning*). Voorbeelden volgen van woordparen die in het enkelvoud slechts verschillen in betekenis (*bang*, *bank*), niet in klank. Het is daarom nodig ze graphisch te onderscheiden, overeenkomstig de wel in klank verschillende meervoudsvorm (*bange*, *banken*), dus te spellen *bang* (gesproken *bank*) en *bank*.

Voor deze interpretatie, die een sluitend geheel oplevert, moet men de zin: Alsof enz. opvatten als een tegenwerping van V.d.S.'s tegenstanders. De aansluiting bij het voorafgaande is wel vreemd en inlassing van: 'Het lijkt nu wel' voor 'Alsof... enz.' voor het recht verstaan nodig.

Indien men daartegenover 'wij' van 'Alsof wij...' opvat als 'de Nederlanders in het algemeen' en geen tegenstelling ziet tussen dit 'wij' en 'velen' (hetgeen niet logisch zou zijn), sluit het voorbeeld *-ch*, *-nc*, *-nck* spelling niet aan en moet men aannemen dat V.d.S. hier geheel in de war is en juist een voorbeeld geeft van het omgekeerde van wat hij bedoelt. Dit is onaannemelijk. Ondanks het bezwaar van de vreemde aansluiting van 'Alsof...', dunkt mij daarom de eerste interpretatie te verkiezen. Deze impliceert derhalve dat V.d.S. *-ʒ* *k* in auslaut hoorde, waarop de voorbeelden in het begin van zijn bespreking van de *g* ook reeds wezen.

De vraag: wanneer kwam het assimilatieproduct *ʒ* (inlautend en auslautend) voor het eerst op, is vooralsnog niet te beantwoorden. Zoals boven reeds gezegd is, biedt Montanus het eerste houvast voor zijn taal (Delft en omstreken, 1635). De onduidelijke 'betogen' van Van Helten (Mnl. Spr. 143 vlg., Vondels Taal, 18 vlgg.) missen bewijskracht met hun beroep op hedendaagse uitspraak en de vele veronderstellingen die hij maakt.

Over de gelijkvormigheidsspelling in het algemeen merk ik nog op¹⁾, dat V.d.S. de eerste mij bekende geprononceerde voorstander is van gelijkvormigheidsspelling (zie N.S. op *d*, *f*, *g*, *s*).

De Heuiter 44 spelt *woort*, *woord* naast elkaar, maar kiest toch voor zichzelf *t* in auslaut. Terecht liet Van Heule hem dus weg bij zijn op-

1) Vgl. Caron, 55 vlg., Zwaan 306, vlg.

somming van voorstanders der gelijkvormigheidsspelling in zijn tweede druk¹⁾.

De Twe-spraak 43 vlgg. bepleit gelijkvormigheid, echter niet uitdrukkelijk en duidelijk en in het algemeen: *krabt* naar *krabben*, enz.; *dagh* - *daghen*. Voor de inconsequente spellingpraktijk in de Tw. zie Kooiman, 147.

De Hubert wil gelijkvormigheidsspelling²⁾.

Van Heule is tegenstander. Hij kreeg steun van Dafforne, 94 (maar Van Heule noemt hem niet bij de voorstanders. Kende hij hem niet of vond hij dit schoolboekje van een Engelsman te min?), die hier een overigens zeer duister betoog houdt, waarin hij althans de gelijkvormigheidsspelling zeer wil beperken.

Ook C.G. Plemp: Speldwerk 1632, is tegen gelijkvormigheidsspelling. Zijn boekje is overigens meer curieus dan belangrijk³⁾.

Sexagius is eveneens fonetisch speller.

Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk, dat V.d.S. beïnvloed is door het pleit van Beza voor gelijkvormigheidsspelling, zoals hij dat vinden kon in Jacques Pelletier's 'Dialogue de l'orthographe et pronociation française'⁴⁾.

Over de benaming van de *g* heerst twijfel. Men treft aan volgens V.d.S.: 1. *zje*, naar het Frans. Het is mij onbekend, wie deze benaming metterdaad gebruikt heeft. Montanus (70) noemt de *j* van Fr. juist een *zje*; 2. *dje*, naar de Vl. uitspraak in Gillis. Ook Montanus (81) noemt haar, als hij over de vbb. *plumadje*, *stelladje* en Fr. *Dieu*, spreekt. Hij merkt er bij op: 'welken naem by sommige ooc in 't gebruik is, om daer meede verkeerdelijc de *g* te beteikenen'; 3. *je*. De Heuter 47 zegt: 'Alzomen dees letter overal qualic nomt / heeft zij grote gemeenschap met *j*. consonant. Maer gewent die kinderen *ge*. te zeggen.' Ook Ampzing (r. 924 vlgg.) verwerpt deze benaming; 4. *ge*, als de 'Hoogduydschen'. Dit is de juiste naam, die overeenkomt met de 'kracht', die ze in het Ned. heeft.⁵⁾

De *gh*-spelling keurt V.d.S. af. Hij betoogt, dat *g* en *h* niet met elkaar kunnen verenigd worden op grond van hun 'kracht', m.a.w. ze kunnen niet één klank vormen, ze zijn tezamen onuitspreekbaar. Wel verenigen zich *c* en *h* (p. 26); ze worden nl. in *ch* en *sch* 'duer een, ende in elkander

1) Trivium I, 2, p. 6, vgl. Caron 55, n. 5.

2) Zwaan, 15 vlg.

3) Vgl. De Vooys' Verz. Opst. I, 332 vlgg.

4) Livet, 143 vlgg.

5) Men zie o.a. Albertus (p. 23), die de *g* als explosief beschrijft in anlaut, maar als spirant - molliter ut *γ* graecum - in het midden en aan het eind. Ölinger heeft de benaming *gé* (p. 9); op p. 17 onderscheidt hij 1. *g* als Fr. *gu*, anlautend: *geën*, *gantz*; 2. als in Lat. *gero*, b.v. *sagt*, *sorg*..

versmeltende gehoord'¹⁾. Die *ch* is één letter (p. 54). Ook Montanus (61 vlg.) betoogt dit²⁾. Van de oudheid der spellingtraditie ten aanzien van *gh* maakt V.d.S. geen gewag. Hij bestrijdt deze schrijfwijze met de redenering: Kan de *g* het niet alleen af? En bij de 'Hoogduydschen' dan, waar ze gelijk als bij ons klinkt? Bovendien, vóór *a, o, u* staat ze bij ons ook zonder *h*; we kunnen toch niet aannemen, dat ze daar opeens 'sterker' zou zijn? Men lette toch op de kracht der tekens en kenne hieraan niet nu eens deze, dan weer gene kracht toe.

In de dan volgende uiteenzetting wijst V.d.S. aan, dat een uitspraak van *g* als explosief dialectisch is in woorden, die bij verlenging de *g* verdubbelen. Leerzaam is de vergelijking met Tw. 52, waar een stemhebbende explosief wordt aangegeven: 'dit zelfde gheklanck hebben zy van ons behouden in de wóórden *dague, bague*, etc. al zó hoordeze klinken int heen ende weder lezen vant wóórdeken *eg, egge, óóck* in *dag, vlag, leg, weg, zeg, rug, brug, róg, kóg, wig, wigger, diggelen, troggelen* ende zulcke' V.d.S. noemt deze uitspraak 'Hollands', niet 'gemeen Nederlands'. Het is dus de vraag, of er uitspraakverschil was in het 'gemeen Nederlands' tussen *dag* (pl. *dagen*) en *dag* (pl. *daggen*)³⁾.

Overzien we nu de grammatici:

Lambrecht Bl^r zet nog de Mnl. lijn voort: *gh* voor *e, i* en *g* in andere gevallen.

Volgens Franck⁴⁾ is dit verschil een louter orthographische erfenis van het Romaans W.-Frankisch, geen klankverschil aangevend, althans aanvankelijk. Uit hetgeen De Heuiter en Lambrecht ons meedelen kan men opmaken, dat vrees voor verwarring van *g* voor *e, i* met *j* (als op z'n Frans) geleid heeft tot *gh*-spelling voor deze vocalen. Daarom kan Lambrecht schrijven (C2^v): 'g, voor *e, i*, veranderd in *i* consonant'. De Haarlemmers en Ampzing keuren deze Vl. uitspraak af.

Sexagius is de eerste, die *gh* verwerpt. Hij stelt als naam voor *ga* of *ge*, niet *ghe* (L.B. III, 241).

De Heuiter 47 protesteert reeds tegen de foutieve benaming van *g* (zonder die te noemen), waardoor 'gemeenschap met *j*-consonant' ontstaat. De naam moet zijn *ge*. Hij verwerpt de *gh*-spelling voor *e, i*, omdat de *h* overbodig is: zonder *h* 'verandert' de *g* bij ons niet.

Direct hiermee te vergelijken is Tw. 17: *gent* voor *ient*, *gicht* voor *iicht*

1) Vgl. Ampzing, die het weer anders zegt, Zwaan 297.

2) Jellinek II, 12 bespreekt de opvattingen van Duitse grammatici.

3) Kooiman 153 n. 1 oppert zelf tegen zijn betoog een bezwaar, dat gelden moet. Spiegel bedoelde inderdaad het wapen *dag*, zoals hier bij V.d.S. blijkt. Kooiman's andere bezwaar tegen Sp. vervalt, daar *dag: dagge = weg : wegge* (wig; wigvormig tarwebrood). Ook V.d.S. noemt *weg(ge)*.

4) p. 8 vlg.; zie ook Schönfeld § 74, opm. 2.

zijn te verwerpen, ondanks de goede bedoeling een *ie*-uitspraak te vermijden. De spelling met *g* greep op de mogelijke waarde van *g* (voor *e*, *i*) = *j* terug. Ook Spiegel propageert de benaming 'ge', uit te spreken gelijk Fr. *dague*, *bague*, dus als explosief (in zover kan hij terecht zeggen, dat deze naam *nieuw* is). Hij is na diep nadenken tot de conclusie gekomen, dat *g* theoretisch explosieve waarde heeft (behoort te hebben); dus zal hij dit toepassen (p. 53, 54). De *h* van *gh* geeft het spirantisch karakter aan.

Smijters protesteert tegen de spelling *dag* voor *dach*, *dog* voor *doch*, *wegh* voor *wech*, 'daer mede in twijffel settende, oftmen *dag*, *iour*, ofte een *poock* verstaet, oft men eenen *koeck* oft *wech*, om te gaen meynt' (p. 5). Het zijn dezelfde vbb. als bij Spiegel en V.d.S. (zie boven).

Van Heule heeft niets over deze kwestie. De spelling met *h* treffen we bij hem vaak in het voorvoegsel *ghe*-. Hij ziet de tegenstelling tussen de spelling *Gillis* en de uitspraak *Jillis* en maakt verdienstelijke opmerkingen over verscherping van *g* in auslaut en in sandhi¹⁾. Dafforne 93 noemt *ch* een 'hieghende *G*'; de klank is niet te splitsen, ook niet in het schrift, behalve in woorden als *Goedic-hey*t. Wat *g* en *h* betreft, sluit hij zich aan bij de Tw. (breed citaat hieruit, fol. 100 vlg.), ofschoon hij (p. 104) ook weer de Haarlemmers prijst om hun wel onderscheiden van *g* en *k*. Voorts verzet hij zich tegen gelijkvormigheidsspelling. Merkwaardig is zij uitlating: 'Dat *G* schraal-luydigh is / blykt inde woorden daer *G* na *N* komt, Als in Zing, lang, zwang, ding, dwing, ghehing'. Hij zal bedoelen, dat de *g* hier met weinig klank, lijkend op *k*, uitgesproken wordt; vgl. 102; 'Andere bemerkende dat dit gheluyd al te schraal na de *K* klinkende was / hebben een *H* by ghevoeght: welke woorden als dan luyden *magh*, *maght*, *maghtigh*'.

Voor Ampzing zie Zwaan 297. Hij deelt uitdrukkelijk mede, dat *g* in ausl. = *ch* (r. 1426 vlg., 947).

Montanus 63 zegt, dat *g* stemhebbende spirant is tegenover *ch*¹⁾. De naam bij hem is *gee*. Dat men bij *g* een *h* gevoegd heeft, verklaart hij uit het dubbel karakter van *g*, nl. clanc en geruis. Maar het geruis in de *g* is iets heel anders dan *h*. Hij verwerpt radicaal de *gh*-spelling en stelt het begin van *g'hebt* (gij hebt) tegenover dat van *ghebet*. Merkwaardig is, dat M. geen expl. *g* kent (p. 80; Verschuur 137). Hij ontdekte die in het Engels en in Ned. *hekboot*, *slikbot*, waar 'de *k* des ongemengden woorts eenichsins schijnt in *y* verandert te zijn'. Montanus' Zuidhollands kende dus in 1635 niet meer de Noordholl. vormen met expl. *g*, die de 'Haarlemmers' ook geen gemeen-Ned. achtten.

- 1) Zie ook A. Verschuur, Een Nederlandsche uitspraakleer der 17e eeuw. De Spreekonst van Petrus Montanus van Delft (1635), 112 vlg.
- 1) Zie ook A. Verschuur, Een Nederlandsche uitspraakleer der 17e eeuw. De Spreekonst van Petrus Montanus van Delft (1635), 112 vlg.

De Haarlemmers trekken de lijn van de toekomst: *gh* verdwijnt, *g* is steeds spirant, *ch* alleen voor scherpe spirant, *-g* waar gelijkvormigheid dit eist.

h Dit gedeelte is vrijwel geheel gewijd aan de bestrijding van de N.O.-Vlaamse verwaaring *a-h*. De fonetische beschrijving is gebrekkig. Zij doet denken aan die van Lambrecht Bl^v: 'uut den grond van der borst uuthaasmende'. Op de anlautpositie van *h* legt V.d.S. nadruk. Voor de 'versmelting' in *ch* zie bij de *c*. De Heuiter 49 neemt onder *h* ook de *ch* op, protesteert tegen de benaming 'haetse' (het moet *ha* zijn) en waarschuwt eveneens tegen de Vl. fout¹⁾

De Tw. geeft niets (naam *ha*), evenmin als Van Heule. Dafforne 107 biedt geen nieuws. Voor Ampzing zie Zwaan 297 vlg. Ook hij legt nadruk op de anlautpositie van *h* voor vocalen.

i, y, j V.d.S. onderscheidt korte *i* en lange *i* (aangeduid *y*). Voor lange *i* vgl. 44, waar *y* wederom behandeld wordt (bij de diftongen), met onmiddellijke verwijzing naar p. 26²⁾. Het teken *i* wordt dus alleen gebruikt voor korte; vgl. Ampzing's protest tegen deze reductie, Zwaan 303. 'Anderhalve *i* wordt door V.d.S. verworpen³⁾.

Hij onderscheidt voorts de *je*, die men liever niet consonantische *i* moet noemen. De naam *je* duidt de klank beter aan. Maar wanneer anlautende *i* gevolgd wordt door een klinker, moet men om verwarring te voorkomen *y* schrijven, b.v. *yeder*. De (gestaarte) *j* vindt hij een duidelijk teken ter onderscheiding van de *i*⁴⁾.

Sexagius verwerpt *y* als nutteloos; hij spelt *i* en in gesloten syllabe voor de lange klank *ii* (mede voor onze *ie*: brief), terwijl *i* en *j* het verschil tussen vocaal en consonant tonen (L.B. III, 202, 235).

De Heuiter 39 onderscheidt *j* als consonant ('groot' geschreven), geeft een fonetische beschrijving van *i* (50) en komt dan terug op de cons. *j*, voor klinkers en diftongen, 'groot' of 'gestaart' geschreven: *Jacob*.

Op p. 63 behandelt hij pas *ij*, die hij niet als letter van het alfabet wil opvatten: het is 'doubbel *ij*', een naam voor de lange vocaal. In open lettergreep schrijft men echter *i*: *schriuen* enz., waar de vocaal lang klinkt

- 1) De naam *haats* is te vinden bij Lambrecht Bl^v.
- 2) Voor de klank van *ij* zie men ook Erasmus, Opera Omnia (Lugd. Batav., Petrus van der Aa, 1703) I, 948: Lat. *is* klinkt als Hollands *ijs*. En kol. 946: In Hollands wit-wijt, win-wijn worden korte tegenover lange klinkers gesteld.
- 3) Vgl. bij *e*, en Caron 70 vlgg.
- 4) Als Meigret, Ramus en Beza in Frankrijk. Zo schrijft de laatste (ed. Tobler 17): Neque mihi displicet eorum commentum qui, hanc consonanten a vocali, inferiore illius parte producta, et hami instar recurva, distinguunt, sic nimirum illam consonantem pingentes, *ja, je, ji, jo, ju*.

(67). Men kan *ij* noemen: 'grote', 'lainge' of 'doubbel' *i*, of twee keer *i* zeggen (68). Ze mag niet verward worden met *ie*, ofschoon ze 'elkaar bestaan' (74). De Brabander gebruikt *ei*, waar de Vlaming *ij* bezigt¹⁾.

De Twe-spraak (16, 17, 22, 41, 47, 52) onderscheidt: korte *i* (altijd met *i* aangeduid, behalve in tweeklanken, waar traditioneel *y* blijft), lange *i* (altijd met *y* geschreven in open en gesloten syllabe), *j*-consonant (genaamd *je*). Hij kent geen anderhalve *i*²⁾.

Van Heule biedt geen nieuws, heeft enkele *i*, dobbele *i* (geschreven *y*), geen diftong, en *je*. Hij zou *y* in tweeklanken willen vervangen door *i* (*j*), ook in open lettergreep.

Dafforne (47) onderscheidt *i* en *j* (naam *je*), enkele *i* tegenover lange vocaal *y* (die hij liefst overal voor lange wil gebruiken); *ij* schaft hij af als onnut (132).

Voor Ampzing zie Zwaan 31.

k, l Voor het misbruik van *c* voor *k* verwijst V.d.S. naar de letter *c*.

m, n Wat hij over de orthographie dezer letters schrijft, behoeft geen commentaar. Men lette op de aardige opmerking over svarabhakti in *verdwelmd*, *schoorl* (vgl. 30, 31, 34).

o V.d.S. spreekt hier eerst over de korte *o* (waarin hij geen kwalitatief onderscheid aangeeft)³⁾, die schielijk aansluit bij de volgende consonant⁴⁾; en daarna over de lange *ō* in open syllabe, waarbij hij tevens acht gevallen noemt van *O!* als woord afzonderlijk in verschillend gebruik⁵⁾. Over het verschil tussen *ō* en *ô* handelt hij bij de tweeklanken. Men zie aldaar.

p De 'Haarlemmers' onderscheiden *p* en *b*; *ph* in vreemde woorden = *f*, de spelling blijft volgens de toen geldende regel: vreemde woorden houden eigen spelling. Daartegenover dan het geval *slap-handig*, waarin de 'kracht' van *p* en *h* blijft⁶⁾.

Lambrecht geeft een fonetische beschrijving (B2^r). Sexagius noemt *b crassum p* (L.B. III, 235). De Heuter (52) beschrijft *pe* fonetisch en constateert de verwantschap met *b*, evenals de Twe-spraak. Voor Van Heule vgl. Caron 67. Dafforne constateert ook gemeenschap, echter heeft *p* 'feller uyt persender' geluid (110).

q De klank van deze letter is *kw*⁷⁾. Toch stellen de schrijvers geen

1) Vgl. Caron, 132 noot 5.

2) Vgl. Caron's betoog 77 vlg.

3) Zoals Erasmus a.w. kol. 936 en Spiegel 27 vóór hem deden; en na hem velen, men zie Van Heule¹ p. 2, Ampzing r. 1458 vlgg., Dafforne 51.

4) Vgl. zijn opmerking over de korte *a*.

5) Zie dezelfde vbb. bij Dafforne fol. 49 vlg.

6) Vgl. Kolross, die eveneens het geval *p-h*, tot verschillende syllaben behorend, behandelt, b.v. *Schnapp-han* (Müller 76). En Dafforne 111 vlg.

7) Vgl. Beza 36 en 69, die *u* na *q* tot de 'litterae quiescentes' rekent. Meigret schaft daarom *u* achter *q* als overtollig af (Livet 59; L. Kukenheim, Contributions à l'histoire de la grammaire italienne, espagnole et française à l'époque de la renaissance, Amsterdam 1936, 57). Ickelsamer betoogt (Müller 140), dat de *u* van *qu* een klank heeft als *w*, maar dat men toch geen *w* mag schrijven; men moet *u* gebruiken 'dann also lautet es auch subtiler, wers mercken kan'. Ook Kolross zegt, dat *q* door *u* + vocaal moet gevolgd worden; met *u* maakt ze 'ein vermischet gethön'. Albertus 25 merkt op: Q autem naturaliter cum *u* coniungitur, qui si vocali sola praeponatur nil efficit. Maar Oelinger 16 zegt: Litera *u* inter *g* vel *q* / et vocalem aliquam eadem in syllaba posita, effertur ut consonans *w*.

hervorming voor (kwam i.pl.v. quam enz.). Lambrecht doet dat evenmin, ofschoon hij nog duidelijker de identiteit van *qu* en *kw* uitspreekt (17). Ook Sexagius behoudt *q* in zijn alphabet (L.B. IV, 74).

De Heuiter's uitweiding over *q* (52 vlg.) waarschuwt tegen de Franse uitspraak *ka, ke, ki, ko, ku* voor *qua, que, qui, quo, quu*. Wij moeten de kinderen leren *qu* te zeggen ('kwu'?, p. 53). Nergens komt De Heuiter echter met de *w* te voorschijn. Hij noemt *q* ook niet bij de 'doubbel letters'. Ik vermoed, dat hij *q* beschouwde als door de (noodzakelijk volgende) *u = w* beïnvloede *k*, met een enigszins eigen karakter.

Montanus (74) spreekt van een *ú liquidum* of Smelt-*úu* in Lat. *lingua, sanguis, quis, quid, quo* en in Ned. *quaet, queepeeren, quispel*.

De Twe-spraack 52 vlgg. annonceert *que* als een nieuwe benaming, die in overeenstemming is met het spellinggebruik. En zo behoort het ook, want anders kan men 'de naam des letters met de letter zelfs niet spellen'; vgl. Caron 124, noot 1.

Ook Van Heule geeft als naam *que*. De uitspraak zal in beide gevallen wel zijn *kwe* (vgl. *be, de* enz.). Maar Dafforne 112 noemt *Qu* 'een dubbel consonant', gemaakt van *kw* of liever van *ku*: zoals blijkt uit de uitspraak van *quale*.

Met deze *q* bleef men dus nog zitten. Ook de Statenvertalers bleven voor *kw* nog *qu* spellen (quam); zie Zwaan 100. Montanus stelt *kaa* en *qúu* gelijk. De naam *cee* (met *s* gesproken) is hier 'zeer ongevoechelijc'. Hij zou liefst 'kee' willen, 'nae gelijkheit van de andere' (82).

r Zeer juist merken de 'Haarlemmers' op, dat tussen vocaal en *r* in dezelfde syllabe geen andere medeklinker kan staan. De onderscheiding in rechte en ronde *r* achten zij van weinig belang, evenals Tw. 47 en Dafforne 112. Voor fonetische beschrijvingen zie men Lambrecht B2^r, De Heuiter 53. Volgens Montanus 76 bestaan er 'veelderlei Soorten' van *r*, hij spreekt alleen over 'de Tand-erren, die groot gebruik inde Taelen hebben' en geeft een fonetische beschrijving er van¹⁾.

1) Hij maakt ook melding van de benaming 'Hontsletter' (76), evenals De Heuiter 53. Vgl. Caron 90. Men zie voorts Beza, De germana pronunciatione graecae linguae liber, ed. S. Haverkampus in Sylloge Scriptorum, qui de linguae graecae vera et recta pronunciatione commentarios reliquerunt, Leiden 1736, p. 323: canina litera vocata, quod irritati canes illam frenhendo exprimere soleant; en Livet 281.

s Met nadruk wordt het verschil *s-z* geponeerd en gedemonstreerd. Men hoort een *z* b.v. in *glazen*, waarin wij ‘de zoetigheyd van *z* nootelijk gebruyken moeten’, en ‘de snijdigheyd vande *s* niet en behoeven’, waartegenover dan duidelijk de *s* (van *passen* b.v.) staat. V.d.S. laat hier het beginsel der gelijkvormigheid varen en schrijft zowel *glas* als *pas*: beide ‘woorden die in *s* eyndigen’. Bij de *f* had hij op analoge wijze gehandeld.

t Uit de opmerking over de syllabe *ti*, waarin de *t* ‘een kracht ende klank in’t uyt spreken (héft) als oft een *c* waer’, kan men ongeveer opmaken welke uitspraak V.d.S. bedoelt. Men vergelijke hetgeen hij op p. 15 mededeelt over de ‘*c* in uythémsche woorden’.

u, v, w V.d.S. onderscheidt:

1. korte *u* (voor medekl. in dezelfde syll.: *ursse!*; tussen medeklinkers: *geluk*);
2. ‘langer’ *u* (op het eind van een syllabe: *nu*, *gruwel*);
3. ‘geheel lange’ *u* (als voor of achter *u* een klinker komt, waarbij inzonderheid het woord *huys* opmerking verdient).

Hij protesteert tegen de opvatting: *v* = *u*-consonant. Zeer juist ziet hij, dat *v* niet correspondeert met *u* (Montanus 74 is hierover uitvoerig). Zijn ‘bewijs’ is niet gelukkig. Hij noemt enige vbb. van *u*, niet *v*, voor klinker: *uer*, *uy!*, *uyt* en gaat dan geheel uit van het spelbeeld.

De benaming *u*-consonant verwerpt hij om de naam *va*, die de kracht goed aanduidt, aan te bevelen. Ook Montanus 74 vgl. doet dat: niet *v* is *u*-consonant, maar *w*; *v* hoort bij *f*, zoals *z* bij *s*, *g* bij *ch*. Hij wijst op de verlenging van *weeu* tot *weewen* en daartegenover *laef-laeven*.

De onderscheiding van voc. *u* en cons. *v* is al oud. Jeep 113 schrijft over de Lat. grammatici: ‘Besonders wird fast überall des gelegentlichen consonantischen Charakters von *i* und *u* gedacht’. Livet wijst er op, dat ‘César’ voor cons. *u* een omgekeerde *F* (een aeolische digamma) wenst te schrijven¹⁾. Ook in Frankrijk en Duitsland vermelden de grammatici het onderscheid tussen voc. *u* en cons. *u*²⁾.

De Nedd. Sp. protesteert tegen het spellen van dubbel *u* met *w*. Er moet

- 1) Livet 199 n. 2. Vgl. ook Kukenheim 31, die opmerkt, dat ‘Jules César’ dit wilde. Maar Mekerchus (Sylloge 105) vermeldt, dat keizer Claudius dit teken voor *u*-cons. voorschreef: Claudius Caesar τ̄ου διγαμμα usum voluit revocare in *u* consonantis locum, sed inversa ejus figura’. Ook Vossius, Aristarchus I, c. 15: ‘quorum figuram invertit Claudius’. Zie ook De Heuiter, 45, 46, 55, 57.
- 2) Ramus geeft zowel cons. *-i* als cons. *-u*, de ‘lettres Ramistes’, Kukenheim 35. In Duitsland zat men met de moeilijkheid van de uitspraak der cons. *u*. Ickelsamer zegt, dat de *u* voor een klinker als *f* gelezen wordt (Müller 140), waarom ze volgens sommigen ook voor andere letters als *l* in *vleis*, *r* in *vreüntlich* een *f* moet voorstellen, ‘wie es die Niderlender gebrauchen’. Clajus 11, Albertus 26 en Oelinger 15 evenzo. De laatste merkt op, dat sommigen liever een bijzonder teken gebruiken b.v. unverkauff i.pl.v. unuerkauff.

goed onderscheid gemaakt worden in de spelling tussen *v* en *w* (medeklinkers) en *u* (klinker).

Lambrecht A6^r, B2^v onderscheidt ze reeds: *v* of *u* en *w* of *uu*. Hij laat dus het teken *u* nog niet los. Als V.d.S. protesteert hij tegen *wt* voor *uut*. De *v* lijkt veel op *f* 'zonder datse niet en blaast, maar horzelt wat' (horzelen = zoemen; ook *z* doet dat tegenover *s*).

Sexagius onderscheidt ook *u* en *v*, maar hij wil het teken *v* voor *w* gebruiken en onze *v* vervangen door omgekeerde *F*; vgl. De Heuiter 44 hierover (L.B. III, 237 vgl).

De Heuiter 54 vlgg. heeft *u*, *va*, *wa* (maar laat ook het teken *v* voor *u* in bepaalde gevallen toe; omgekeerd mag de stemhebbende spirant nooit door *u* worden aangeduid). De *w* mag men niet 'dubbel *u*' noemen, dan maakt men de kinderen in de war. Bij hem de idee, dat *u va* heeft voortgebracht 'komende voor een ander vocale / in tbegin of middel der woorden' (de 'Haarlemmers' menen van niet). Hij ziet goed, dat de Duitsers meestal *f* hebben, waar wij *v* zeggen, en roemt onze uitspraak als 'vriendelicker en minlicker'. Wij hebben die *wa* nodig, ook al missen Latijn en Grieks dit teken. Op p. 65, vlg. onderscheidt hij nog korte *u* en lange *u* (put: puut). In *vrouwe* wil hij *w* als overbodig afschaffen. (84).

De Twe-spraack heeft ook *u*, *va* en *wa* en keurt de naam dubbel *u* voor *w* af. Uit mededelingen op p. 46, 47 volgt bilabiale uitspraak van *w*¹⁾. Hij pleit voor de benamingen *u*, *va*, *wa* (zoals De Heuiter ze reeds noemde).

Van Heule zet de lijn voort (*u*, *va*, *wa*). De Hubert en Ampzing spreken er niet eens over. Bij Dafforne weer dezelfde onderscheiding. Hij beroept zich o.a. op De Berd. 'Hooft-faute' van de verwarring *u*, *v* is volgens Dafforne, dat de drukkers geen verschillende letters hebben voor de Capitalen (fol. 128), waardoor men *Wt* drukt i.pl.v. *uyt*. Lambrecht en Vincent Kasteleyn (bedoeld is de Nedd. Sp.) onderscheidden wel de hoofdletters *U* en *V*. Ook de drukker Paulus van Ravesteyn te Amsterdam maakt goed onderscheid tussen *u* en *v*. Bij de *w*-behandeling citeert hij met instemming de Nedd. Sp.

De namen *va* en *wa* vinden we het eerst bij De Heuiter. Lambrecht had ze nog niet, Sexagius evenmin. Montanus (72) noemt *w*. Holachtige Staege-*uu*²⁾

x Uitspraak is *ks* (*gs*). Ze wordt alleen om de korthed gebruikt. Merk-

- 1) Vgl. Hellinga, De geschiedenis van de bilabiale *w*, NTg. 37 en de daar genoemde literatuur.
- 2) Kolross (Müller 71) heeft echter de naam *we*. Clajus 11 eveneens. Albertus zegt *uu duplex*, Oelinger *wé vel uu*. Erasmus kol. 955 brengt Leo tot de ontdekking van *w* door hem *ua* eerst tweesyllabig te laten uitspreken om het begingeluid van *waecken*, *weeck*, *wyn*, *wonen* te horen. Hij stelt ten slotte *vet*, *veet*, tegenover *wet*, *weet*.

waardig is, dat hij zegt: in *anxt* vervangt *x* de *gs*. Ook hier spreekt hij *ng* dus uit als ɳ plus een velaar: de *k* in *gelux* wordt immers ook gehoord.

Lambrecht B2^v zegt hetzelfde als de Nedd. Sp.: $x = ks$ (naam *ics*).

Bij Sexagius komt *x* nergens voor, ook niet in de tekst (L.B. IV, 74).

De Heuiter 59 spreekt van een 'doubbel semivocael'; *x* dient voor het gemak ('om kort spreken en schrijven'). Hij geeft als voorbeeld *pacis-pacs-pax*. Zo wij *gemacs-gemax* enz. Daarna geeft De Heuiter nog een fonetische beschrijving. De naam is *ix*, als bij Lambrecht en V.d.S.

Voor de Statenvertalers zie Zwaan 100. Twe-spraack en Dafforne bieden geen nieuws. De naam is hier *ex*, evenals bij Van Heule¹⁾.

z V.d.S. stelt vast, dat de *z* alleen in anlaut van de syllabe, voor klinker of *w* optreedt en een 'zoeten' klank heeft tegenover de 'snijdende' *s*. Hij komt op tegen de onachtzaamheid in het spellen van *s* voor *z*. Men zie ook de *Toe-eygening* (4 vlg.), waarin hij met instemming Ronsard aanhaalt, die pleit voor *z* in *ruze*, *choze*, *espouze*²⁾.

Lambrecht B2^f, vlg. onderscheidt ook *s* en *z* en geeft fonetische beschrijvingen. Hij merkt op, dat de *z* nooit na vocaal optreedt (auslautend).

Voor Sexagius' *z* in auslaut zie L.B. IV, 114 vlg. (aanduiding van stemhebbend gebleven spirant). Hij onderscheidt *s* en *z* duidelijk, *z* is 'crassum *s*' en hij klaagt over de algemene dwaling in het gebruik van *s* en *z* (L.B. III, 234 vlg.). Niemand doet dat goed. Hij beschouwt zich als baanbreker hierin (Ik schrijf *blazen* met *z* tegen de gewoonte in!).

De Heuiter (60 vlgg.) acht *z* een simpele consonant, niet 'doubbel' als in het Grieks. Wij gebruiken *z* meer dan *s* om de zoetheit er van, die wij meer dan de Grieken hebben; *z* is bij ons een 'dic ofte volle zout luidende *s*'; *z* gaat bij ons in lieflijkheid *s* ver te boven. Hij geeft enige regels voor het gebruik van *s*, o.a. voor consonant blijft *s* (*sch-*, *st-*). Voor vocaal treedt normaal *z* op. De *s* is daar uitzondering (en meest vreemd: Latijn of Frans).

Ook de Twe-spraack 42, 46 bepleit goede onderscheiding van de *s* met 'scherp ende lichter gheklanck' en de *z* met 'dicker gheluyd'.

- 1) Claius 11 heeft *ix*, Albertus eveneens (22); Oelinger (19): *Litera x dicitur dupla, profertur enim sicut cs vel ks* (de naam is *ix* vel *iks*. Meigret noemt deze letter *ix* (Livet 66) en spreekt uit *cs*, *ks*, *gz*. Ramus eveneens; hij schrijft *conjonxion*, *dixion*, *lax*, *lonx* 'que nous escripvons *conionction*, *diction*, *lacs*, *longs*' (Livet 203).
- 2) Vgl. Meigret, Grammère 17 en Livet 60, met de vbb. *dizons*, *fezons*; en Ramus: 'La seconde liqueur issue de *s* (de eerste is de *ch* van *chapitre*), cest ce que nous escripvons par *z*, comme en ce mot *zizanie*, et que nous nommons *zef*', Livet 195. Als men amuze schrijft i.pl.v. *amuse*, kan messenger met één *s* gespeld worden. Beza 38 wijst er op, dat *sage* met een *s* begint, *cause* met *z* wordt uitgesproken (lenissimo sibilo) en *cauze* zou moeten geschreven worden, terwijl van *ss* tussen vocalen als in *aussi* de eerste *s* stom is.

Spiegel geeft zelfs verschillende articulatieplaatsen: voor de *s* 't'verhemelt des monds', voor de *z* 'ant bovenste tand vleesch'.

De Hubert (r. 240 vlgg.) en Ampzing (r. 547 vlgg.) wijken af met hun *z* voor *s* en *s* voor *z*.

Van Heule volgt de normale lijn (*z* is 'zware' *s*) en bespreekt sandhiverschijnselen¹⁾.

Dafforne kent aan *s* een 'snijdende scherp' geluid toe, fol. 119; *s* wordt veel gebruikt, maar is weinig nodig. Propaganda voor *z* dus. Hij citeert de Twe-spraak en de Nedd. Sp., neemt van de laatste ook de regel: *z* voor *w*, over. Hij signaleert overgang van *z* naar *s* in *ander-sins* en *opsicht*, fol. 133. Deze beide vbb. ontleende hij aan Van Heule¹, p. 5.

De Statenbijbel is nog onzeker, Zwaan 100.

ae Over de *diftong in het algemeen* bij de oude grammatici zie men o.a. Zwaan 285 en vooral Caron 16 vlgg.

V.d.S. definieert ruim: 'twee ... klynk-letteren aen een geknocht', en omvat daarmee alle digrammata zoals *ae*, *ee*, *oo* enz. Men hoort dan de twee klinkers 'duer elkanderen klinken'. Het laatste schijnt het begrip weer wat te vernauwen tot echte diftongen (en eventueel tussenklanken). V.d.S. hinkt enigszins op twee gedachten, dunkt me.

Met zijn ruime opvatting van diftongen gaat hij terug op Lambrecht C6^r: 'vocaal silleben, van twea ludende letters ghemaakt' (dus *aa*, *ae*, enz.).

Sexagius (L.B. III, 222) trekt de kring veel nauwer, alleen de echte diftongen omvattend: in de diftong moeten beide vocalen hun klank behouden ('utramque aequè vocalem sonum suum retinere debere, in unum syllabum confusum'). Dit is ook in overeenstemming met de naam, zegt hij. Dat de Latijnse grammatica *ae*, *oe* (als *e* uitgesproken) er toe rekent, acht hij onjuist.

De Heuiter 39 is weer vager, schoon enger definiërend dan Lambrecht en V.d.S. 'Tweklainckers' heten ze, 'want altoos van tve verscheide korte vocalen gemaect, zij in ene syllabe der zelve geluit, als tsamen gesmolten tot eender tijt laten horen, als: waer, leit, dier, noit, kruit'. Hij sluit blijkbaar ook de tussenklanken als blètende *ae* (tussen *a* en *e*) in. De nadruk valt bij hem op 'verscheide'. De *ij* hoort er dan ook niet bij, dit is een dubbele vocaal (vgl. nog 68 vlg. en 70, waar hij het geaccentueerde en het ongeaccentueerde bestanddeel van de diftong juist onderscheidt).

De Tve-spraak lijkt veel op De Heuiter, omsluit in zijn diftongbegrip ook de tussenklanken (zie 33, 34 en vgl. Caron 17 en vlg.).

Ook Ampzing (r. 421) noemt *ae* tweeklank, evenals *ie*, *oe*, *ue* (r. 446).

1) Zie Caron 59.

Evenzo Van Heule² 8 en Dafforne 81 vlg., die (evenals De Heuter) echter de lange vocalen (*ee*, enz.) bewust uitsluit, maar blètende *ae* rustig tot de tweeklanken rekent.

Concluderend kunnen we zeggen: V.d.S. is op dit punt nog 'ouderwets'. Sexagius is de eerste, die de diftongen reduceert tot de echte tweeklanken. De Heuter, Spiegel, Dafforne blijven de tussenklanken (bv. blètende *ae*) ertoe rekenen, ook al zien ze (zie Spiegel!) wel in, met één klank te maken te hebben. De consequentie wordt hier niet getrokken, omdat men hier twee letters had.

Bij Montanus vinden we een scherp diftongbegrip (zie p. 53: blètende *ae* is geen diftong; en 98).

Voor de Franse grammatica zie men Meigret (Grammère 11, Livet 56) met een scherp diftongbegrip, voor Duitsland Müller 58, 69, 96, 126, 142, 175; Claius 11, Albertus 28, Oelinger 10 en vgl. nog Caron 18, vlgg.).

Bedoeld is hier de licht gepalataliseerde *ā*, zoals die vooral door Ampzing uitvoerig is behandeld. Voorstanders van *aa*-spelling waren Lambrecht, Sexagius, De Heuter, Twe-spraack. In deze tijd (om 1600) was de licht gepalataliseerde klank nog de meest gewone¹⁾.

Dit blijkt bij Ampzing (die de uitspraak er van *rond* en *vol* noemt tegenover de heldere *a*, de *volle*, *harde*), de Twe-spraack²⁾, de Nedd. Sp., Van Heule en bijzonder ook uit de duidelijke mededeling van Montanus. Deze zegt echter tevens, dat de 'keel'-klinkers 'by veel in haer gemeene Spraec, om de defticheit en mannelijkheit haeres Geluits, gebruikt worden' (p. 50). Zij worden echter niet van de 'wortel'-klinkers onderscheiden, hebben geen fonologische waarde voor hem ('ende de Woorden geoordeelt worden, in weezen, ende beteikenis dezelve te zijn, ofse mette Vryklinkende Keel-letteren, of Wortel-letteren uitgesproken worden') (p. 50). Daarom laat hij ze verder buiten bespreking. Bij de *h* is het een ander geval; dit is een keelletter, onderscheiden van de *ch* en *g*, 'want niet en staetet vry te zeggen *Heer* of *Cheer*, *hy* of *chy*: gelijket wel doet te moogen spreeken, of *gaet*, nae de gemeene wijs, of *gaat*, met een zeer wijtgaepende defticheit' (p. 50). Deze laatste is de harde, volle van Ampzing, de heldere *a*, de eerste is de licht gepalataliseerde.

De Nedd. Sp. richt zich tegen de spelling *aa* van 'sommige' en meent, dat deze mogelijk wordt veroorzaakt door een wijdergaepende uitspraak, die zij afraadt, pleitend voor de zoetere, licht palatale uitspraak.

Ampzing verwerpt de *aa*-spelling eveneens: de klank (licht palataal)

- 1) Zie Zwaan 285 vlgg. Voor een tegenovergesteld gevoelen zie men Hellinga's artikel: 'Strijd om de heldere *aa*' in Tschr. voor Taal en Letteren 28, p. 123 vlgg.
- 2) Zie Zwaan 287, waar ook Van Heule ter sprake komt.

wordt er niet goed door weergegeven. Bovendien is de *aa*-spelling nodig voor die mensen, die inderdaad een volle, harde *aa* uitspreken. Als wij ook *aa* zeiden als zij, dan was het wat anders, dan zou *aa* de rechte aanduiding zijn.

Dafforne - Engelsman! - keurt echter (fol. 59) de *ae*-spelling af. Zij duidt volgens hem de klank niet goed aan, *aa* wel. Men hoort doorgaans een veel mannelijker geluid dan *ae* dragen kan. Dit bewijst echter nog niet, dat hij de volle, harde uitspraak voorstaat. Hij meent alleen, dat *ae* een ongeschikte notering is voor de door hem bedoelde (ik meen weer: licht gepalataliseerde) uitspraak.

Van Heule constateert in 1625 nog uitdrukkelijk, dat de Amsterdammers *aa* willen schrijven, maar deze als de oude *ae* uitspreken. Hij laat deze toevoeging weg in 1633, maar geeft in de plaats hiervan de vvb. *maar, naar, daar*, die voor de toenmalige lezers directer zijn dan de omschrijving van 1625, en deze vervangen.

Smijters (p. 4) zegt duidelijk, dat achter de 'nieuwe Hollantsche spellinge' geen andere uitspraak zit: 'de nieuwe Hollantsche (spellinge) wil *aa* schrijven ende *ae* uitspreken'.

Van Gherwen (Voorloperken, 1624) fol. 43 propageert *aa*-spelling met hetzelfde spellingargument als de Twe-spraack: we moeten *ae* voor de blètende uitspraak reserveren. De Hubert precies zo. Geen van drieën: Spiegel, De Hubert, Van Gherwen rept van een andere klank.

De heldere *aa* heeft langzamerhand terrein gewonnen als de klank, die beschaafder werd geacht (Montanus) en in toenemende mate gesteund werd door de eveneens veld winnende *aa*-spelling. Nog in 1723 vermeldt Ten Kate (Aenleiding II, 24) de Haarlemse *a* als 'een geheele trap of kennis nader aen den klank van de harde *É*' komend dan de normale *a* (de heldere). Hij beschrijft het proces van het toenemen van *aa*-uitspraak in deze woorden: '...als men daer teegen overweegt, dat deeze dúbbelklankige úitspraek thans bij de Steeden minder is als op 't platte land, en dat de Steê-lieden van élk beschaefder van Tael geägt worden dan de Land-lúiden, en dat gevólchelijk de eevendragtighéid van Klank de beschaefthéid naeder aenwijst, zó zówdén Aa en Uu wel den voorrang verdienen'. (id. I, 118).

ay De formulering geeft sterk de indruk, dat *hayr-haer* louter een spellingonderscheid is, om homoniemen te onderscheiden¹⁾. Hollands *ay* voor *ey* wordt als 'wijdgapig' en hard afgekeurd (*ey* is 'zoet') met een beroep op het algemeen Nederlands.

1) Zie Zwaan, 317 vlg.

Lambrecht C8^v wijst *ai* of *ay* aan in *craien*, *draien* enz.

Sexagius noemt Brab. *ai* voor Ned. *ee* of *ei*: *ai* (ovum), *kai* (silex), *dailt* (L.B. IV, 97).

De Heuiter 71 vermeldt een merkwaardige *ai* voor *nk* (*geklainc*) naast vbb. als *naiën*, *maiën*.

De Twe-spraak 34, 35, onderscheidt *ay-aay* en *ai-ei*. Deze *ei* (*ey*) wordt 'nochtans als, *ay*, meest uyt ghesproken', wat hij een misbruyck noemt¹⁾.

Van Heule noemt *ay* met korte *a* (*hay*, *kay*), maar in de tweede uitgave voegt hij er aan toe: 'doch en valt in geenighe woorden voor'. Hier dus een duidelijke afkeuring als bij V.d.S.

Bij Ampzing treffen we slechts de mededeling: *kray* is niet goed, want het voldoet de uitspraak niet (*kraey* moet het zijn) (r. 543 vlgg.)

Dafforne 66 geeft de vbb. *Lay*, *Hay*, *Kay*, *Blay*.

Montanus noemt (98) wel *aj*, maar geeft de vbb. *becaeit*, *waeit*. Blijkbaar heeft hij dus geen korte *aj* bedoeld. Dit blijkt ook, als hij zegt, dat *aj* 'om de wijde overstapping, eer driedubbelde ... als tweedubbelde' schijnt te zijn. Op p. 105 onderscheidt hij niettemin *bekait*, *kay* en *ic maai* (naast *ic maej*).

au Deze is niet gelijk aan *ou*: *flauwe* staat tegenover *oud*. Opmerkelijk is, dat V.d.S. *getrauwelijk*, *aenschauwen* met *au* spelt. Bij de *ou* behandelt hij het onderscheid *au-ou*.

ee De 'tweeklank'²⁾ *ee* dient voor de aanduiding van *ê* (uit *ai*) blijkens de voorbeelden, zowel in gesloten als in open lettergreep. Deze *ee* heet 'breed' van klank en moet wel onderscheiden worden van de 'lange'.

Bij V.d.S. vinden we geen spoor van de onderscheiding tussen *e* en *ę*, waarop Sexagius zo grote nadruk legt in zijn Brabants dialect. De *ę* stelt bij deze de blètende klank voor, die grote uitbreiding heeft, vooral voor *r* en *s*³⁾.

Lambrecht's *ę* (C8^r) is slechts aanduiding van blètende *ā*, naast *ae*, *ae*⁴⁾. Er zijn ook woorden, waarin V.d.S. in *gesloten* lettergreep de *ee* niet geschikt acht, omdat de klank hier niet zo breed is, maar 'zoo vél als ander-halve *e* gelden moet'. Blijkens de vbb. is hier sprake van de 'zachtlange' *ē* (gerekt uit ogm. *e*, *ī*). Men lette er wel op: in open syllabe is er

1) Ook Sp. zelf gebruikte ze door elkaar, Kooiman 139.

2) Voor het gebruik van deze term zie Caron 18.

3) Zie Zwaan 295.

4) Het teken *ę* kan L. ontleend hebben aan het Frans. Meigret gebruikte het reeds in 1545. Livet vermeldt (p. 187), dat het eerste boek in Frankrijk, dat dit teken gebruikte, van 1465 is.

geen probleem. Daar schrijft V.d.S. (ik controleerde hiertoe de tekst p. 1 t/m 26) voor *ê* steeds *ee*, voor *ē* enkele *e*. In gesloten lettergreep kwam de moeilijkheid. Hij kon daar geen enkel teken schrijven, want de klank moest lang zijn; maar het traditionele dubbele teken voldeed hem hier niet, de klank was korter. Hij kiest dan *é*. Vandaar de spelling *strépkén* naast *strepe*¹⁾.

Van Gherwen (1624) 43 vlg. is fel op het onderscheid *ê-ē*. Hij geeft een lijst van woorden met *ê* (aangeduid *éé* in gesloten, *é* in open syllabe) tegenover *ē* (aangeduid *ee* in gesloten, *e* in open syllabe).

De Gentenaar Lambrecht onderscheidde ze ook (C8^v vlg. *ê* met *ea* aangeduid in open en gesl. lettergr., tegenover *ee* in gesl. lettergr. voor *ē*)²⁾.

Sexagius kent het verschil niet, evenmin als De Heuter, Spiegel en Van Heule.

Ampzing spreekt niet over een verschil tussen *ê* en *ē*. Zijn passage over korte *e* is zeer moeilijk te interpreteren³⁾. Eén ding is duidelijk: Ampzing r. 901-916 heeft het niet over de *é* van V.d.S., al spreken beiden over anderhalve. A. schrijft altijd één *e*, zegt hij. Dat doet de zaak af. Hij schreef voor de *é* van V.d.S. steeds *ee* en moet dus iets anders bedoelen. Daarmee kom ik toch weer terug bij mijn oude aantekening: bedoeld wordt tweeërlei korte *e*, zoals ook Sexagius die heeft⁴⁾. De Statenvertalers onderscheiden *ê* en *ē* (in open lettergreep *ee* en *e*). Dit kan Z.-Ned. invloed zijn⁵⁾.

Dafforne 46 citeert over enkele *e* de Nedd. Sp., verwerpt (79) de anderhalve *e* van V.d.S. kortweg als dwaasheid en protesteert tegen hun indeling van *ee* onder de 'diphthongen'⁶⁾. Men lette ook op zijn mededeling, dat de Twe-spraak een accent gebruikt om aan te duiden, 'waar Een end' dezelfde vocalen, gheluydsveranderinghe onder-worpen zyn'. Maar de 'Haarlemse Liefhebbers' doen 't 'om d'onder-scheydlikken zin tusschen Woord end' Woord te vertoonen'.

ei, ey Bij de behandeling van *ae* had V.d.S. gezwegen over de 'blètende' klank. Deze komt hier pas aan de orde. Voor hem sluit de klank zich aan bij *e*, niet bij *a*. *Ei* noemt hij een 't'zamen-geknochten klank van *e* ende *i*. Men schrijft algemeen *ee*. Hij noemt hier dus weer niet *ae*, een spelling die toch zeker voorkwam, zoals bij Montanus blijkt. Deze ver-

1) Zie de uitvoerige behandeling door Caron, 70 vlgg.

2) Vgl. voor het W.-Vl. Jacobs, Vergelijkende Klank- en Vormleer der Middelvlaamsche dialecten I Klankleer, 173 vlgg. (vooral 182) en De Bo, Westvlaamsch Idioticon, 249.

3) Zie Zwaan 295; Caron 77 noot 1.

4) Zwaan 295.

5) Vgl. Zwaan 96.

6) Vgl. Caron 74 noot 2.

zekert ons (163), dat er 'tussesootletteren' zijn, o.a. 'Tusse-achtermiden-midletteren'. Voorbeeld hiervan is de *ee* van *weerdich*, *veerdich*. Ze 'worden dicwils tussen het Achtermidde- en Midde uitgesproken: zulk datse dan zijn Platte Tusseachtermid-en-midletteren, en vrij staet die te beteikenen met *ae* of met *ee*; gelijk ooc beide geschiet'¹⁾.

De vbb. van V.d.S. zijn tegenwoordig woorden met *ee* of met *aa*. Bij hem vinden we de door Montanus beschreven, ongedifferentieerde tussenklank, die blijkens zijn spelling *ei* en de uitlegging daarvan, voor hem dichter bij *ee* dan bij de blètende *a* lag.

V.d.S. staat met zijn *ei* voor *r* niet geheel alleen. Van Heule keurt althans *ei* naast de ligatuur *oe* goed, met verwijzing naar V.d.S. Bij Vondel vindt men deze spelling ook terug: *veir*, *hooveirdig*. Volgens Van Helten is dit een poging om de afwijkende klank voor *r* nauwkeuriger aan te duiden. En Smijters grijpt bij zijn behandeling van de 'nieuwe Hollantse spellinghe' *aa* voor *ae* zelfs naar het teken *ei* om een indruk te geven van de klank, die deze *aa* bij de Hollanders heeft: 'Desghelijcx lacht den Vlaminck, ende Brabander met des Hollanders nieuwe spellinghe, als hij *haar*, *daar*, *claar*, *waar* etc. schrijft ende zyne lippen ovael settet, *haer*, *daer*, *clær*, *waer* (bij cant) als oft hy *heir*, *deir*, *cleir*, *weir* woude prononceren' (4 vlg.).

In het W.-VI. kwam deze *ei* naast *ee* voor in: *steert*, *steirt*²⁾, ter aanduiding van een vocaal als in fr. *père*, die steeds voor *r* optreedt. Zie De Bo, 249, die onderscheidt: zachte, scherpe en 'zware' (d.i. blètende, als in fr. *père*) lange *e*. Voor deze laatste bestaat geen bijzonder letterteken. Sommige schrijvers, aldus De Bo, bezigden *ei* (weireld, geiren enz.). Men vindt deze zware *e* practisch alleen voor *r*, die volgens hem de oorzaak is van de afwijking in klank, wat hij met parallelle verschijnselen aantoot. De zware *e* is de zachtlange-onder-invloed-van-volgende *r*, p. 250. Misschien sluit de W.-Vlaming V.d.S. zich met deze *ei* aan bij een W.-VI. traditie³⁾.

Niet duidelijk is het betoog, dat *ey* (b.v. van *verbeyd*) langer is dan *ei* (b.v. van *beir*), daar *y* langer klinkt dan *i*. Iets dergelijks zien we in zijn behandeling van *uy*; deze is langer dan *ui* (*quynken*: *quispelen*).

ie, ye De formulering 'keert de klank van *i* in *e*' geeft letterlijk een diftong aan. We kunnen ons die nog wel voorstellen. De spelling *ye* in anlaut dient alleen om verwarring met *j* te voorkomen.

Sexagius' *ie* (L.B. IV, 109) is Nieuwned. scherplange *ê* (wgm. *ai*):

1) Vgl. Hellinga 320.

2) Jacobs, Het Westvlaamsch, 271.

3) Eventueel ook bij een Fr. spellinggewoonte: *ei* voor open *è* kwam daar in het begin van de 17de eeuw veel voor, zie Livet 188: *veine*, *haleine*.

allien, of Lat. *e: biest, Pieter*, of umlaut van *a: giet*, gaat (hij). Uitspraak: *i* + gesloten *e*. Hij vergelijkt Fr. *mien, tien*, waar *ie* in de 16de eeuw klinkt als *i + e*¹⁾. Goemans meent, dat de diftong waarschijnlijk stijgend is. Onze Nndl. *ie* is bij Sexagius *ii* (monoftong): *viir*.

Volgens De Heuter 74 is *ie* (van *bien*, been) een tweeklank, gelijk aan Fr. *ie*. Deze wisselt bij hem met *ee*. Daartegenover staat *ij*, dat is monoftong, lange *i*. Hij stelt wel theoretisch de spelling *vijr* voor *vier*, maar gebruikt steeds *ie*.

Spiegel 36 vermeldt slechts, dat *ie* 'des kievits gheluyd' uitbeeldt. Van Heule sluit zich hierbij aan. Ampzing r. 1160 noemt den 'tweeklank' *ie* en keurt r. 1913 een rijm *swijgen: liegen* af (geen 'vollen ende gelijken klank').

Voor Montanus is de *ie* blijkens zijn betoog op p. 65 beslist geen diftong. Echter had *ie* een duidelijk van *ij* onderscheiden klank, hetgeen overeenstemt met mededelingen van De Heuter, Ampzing, Dafforne en latere grammatici als Van Winschooten en Ten Kate. Montanus vergelijkt *ee, ie* en *ij*; de 'scheideur' (plaats van articulatie) ligt telkens ondieper. Men moet het teken *ie* opvatten als het teken *ae*: om aan te duiden, dat de klank tussen de twee aangeduide klinkers ligt, aldus Montanus. Evenzo ligt ook *ui* meer naar voren (palataal) dan *ue*.

Erasmus beschrijft *ie* als diftong en geeft vbb., waarin een dentaal volgt (939): In aliis diphthongum inversam, ut quam Batavus sonat arundinem, aut margaritam pro foemina, audit (lees: audis) enim *i* ante *e*²⁾. Hij hoort dus in *riet* en *Margriet* een echte diftong *ie*.

y V.d.S. verwijst naar de behandeling van de *i*. Van diftongering kan bij hem geen sprake zijn (zie voren). Als een syllabe op *i* eindigt en de volgende met *i* begint, moet de eerste als *y* gespeld worden. Ampzing kan later deze oplossing wel aanvaarden (r. 1249), maar het liefst spelt hij *kleijig, vrijicheyd*, waarin Van Heule (1633) hem volgt (p. 11).

Spiegel 41 vlg. wil, als in het Latijn *filii, viis*, 'raden twe enkele ,*ii*, te bezighen ófte een onderscheydlyke ,*ij*, met een rechte neerghaande start; om *hy is niich* van *ick nygh* te onderscheiden, en om *partiich, vriicheit, klaiich, wildwaiich* te schryven'. Ampzing (r. 1254 vlgg.) keert zich hiertegen.

Hoe de monoftong *ij* geklonken heeft, beschrijft Ten Kate³⁾.

oe Het schijnt, dat V.d.S. een kleine verandering van *o* aan het eind hoort en de *e* hiervan de aanduiding acht: 'in 't eynde wat verzoetende'. Over de klank van *oe*, die we niettemin voor een monoftong mogen

1) Thurot I, 471 vlg.

2) Zie Caron 52 n. 3, en 116.

3) Zie het betoog bij Caron 132 vlgg.

houden, zie men Hellinga 70 vlgg. met de opvatting *oe* = [u] en Caron 84 vlgg. met de opvatting *oe* = [o].

o V.d.S. onderscheidt korte *o*, lange *o* (in open syllabe geschreven *o*, in gesloten *ó*) en een 'breede' *oo* (steeds met dubbel teken geschreven). Verschil in kwaliteit tussen de korte *o*'s¹⁾ maakt hij niet. De beide genoemde lange *o*'s zijn de *ō* en de *ô*. Het moeilijke punt is de aanduiding van gerekte *ō* in gesloten syllabe, waar *oo* hem niet voldoet, te 'breed' is (deze is namelijk *twee* tegen de andere *anderhalf*). In open lettergreep was er geen moeilijkheid: hij schreef daar *o* voor *ō*, *oo* voor *ô* (vgl. *ē*, *ê*). Het zonderlinge blijft, dat hij die *ō* in gesloten syllabe kwantitatief korter acht dan de *ô* (*oo*) in gesl. syllabe. Hier wordt de term *anderhalf* niet genoemd, wel bij *ē* (en - afwijzend - bij *ij* in open lettergreep).

Voor een mogelijke verklaring zie men bij *ee*.

Lambrecht D3^v vlg. onderscheidt *ô* (*oa* gespeld) en *ō* (in gesl. lettergr. *oo*, in open lettergr. *ó* gespeld). Ook Sexagius (L.B. III, 203) vermeldt twee lange *o*'s: de *ô* spelt hij *oe*, en de *ō* in gesloten syllabe *oo*. Deze twee duidt Spiegel aan resp. met *óó* en *oo*²⁾. De Heuiter onderscheidt de lange *o*'s niet.

Ampzing (r. 1458 vlgg.) hoort in zijn eigen uitspraak geen verschil in de lange *o*'s, al weet hij er wel van af³⁾. De aanduiding *ω*, die sommigen volgens hem voor *ō* ('anderhalve') gebruiken, trof ik nergens in Ned. geschriften aan⁴⁾. Van Heule duidt de zachtlange *o* aan met cursieve letters, zoals hij ook de zachtkorte door cursivering kenmerkt⁵⁾.

Dafforne citeert (49 vlgg.) uitvoerig de Nedd. Sp. over *o* als woord alleen, en sluit zich voorts bij de Twe-spraak aan. Typerend is dat hij met de accenten knoeit; hij zet ze juist andersom! Bovendien beweert hij dan, dat de Hertspiegel (waarvan de schrijver tevens die van de Twe-spr. is, zegt hij) het juist andersom doet. En zo raakt de leerling in verwarring, zucht Dafforne, temeer omdat het verschil hem in de scholen ook al niet goed geleerd wordt. Met deze constatering laat hij verder de lezer in duisternis. Zijn mededelingen op fol. 36, 37, 54, 75 vlgg. geven geen nieuws. Op fol. 79 keert hij zich tegen de Haarlemse *anderhalve o*⁶⁾. Hij meent, dat de 'Haarlemmers' dat accent er bij doen om homoniemen te onderscheiden; de Twe-spraak gebruikte het accent om twee klanken van één vocaal te

1) Zie voren bij de *o*.

2) Men zie Caron 49 vlgg.

3) Zie Zwaan 32, 308 vlg.

4) Livet 187, noot 1 vermeldt, dat Le Tressin (Trissino) *ω* gebruikt voor lange *o*, evenals Du Verdier.

5) Alleen in de eerste editie (p. 2 vlg.).

6) Vgl. Caron 74, noot 2.

onderscheiden. Op fol. 81 verzet hij zich tegen het rangschikken van *oo* onder de diphthongen. Het is één klank, geen tweeklank merkt hij terecht op.

Montanus kent eveneens twee lange *o*'s (naast twee korte), die hij in de spelling verschillend aanduidt: Ic *vertóoch* (of wijs aen), *kóóken* (of overgeeven), *kóól* (moes), *róóf* (of beuit), *gelóóf*, een *tooch* drinken, *kooken* (of spijs zieden), *kool* (vier), *roof* van zeeren, ic *loof* (p. 59).

ou V.d.S. klaagt over schromelijke verwaarlozing van het reële verschil tussen *ou* en *au* en stelt twee reeksen homoniemen tegenover elkaar, alleen in *au*, *ou* verschillend. Er zijn mensen, die *au*-woorden wel goed uitspreken, maar met *ou* schrijven. Anderen zeggen en schrijven *ou*-woorden als *hout*, *zout*, *smout* verkeerd met *au*.

Lambrecht C8^v kent alleen *au*, die men echter ook *ao* mag spellen¹⁾ (*ou* is bij hem onze *oe*: *bouve-boeve* enz. Vgl. Tw. 38, de opmerking van Roemer).

Sexagius kent twee *au*'s, waarvan de een 'exilius quiddam' is; (zie L.B. IV, 99), *ou* is bij hem *oe*.

De Heuiter 71 acht *au* meer Duits dan Nederlands, toch wordt *au* ook op veel plaatsen van Nederland zo 'hard' gebruikt. Hij voelt zelf meer voor *vrou* enz i.p.v. *vrau*; dit lijkt op 'kattengemeau'. Voor het Ned. noemt hij *nau*, *gau*, *kau*. En *ou* wil hij gebruiken voor *oe*, ondanks samenvallen in het spelbeeld van vele woorden als: *gout-gout* (*goet*). Voor *gout* stelt hij voor; *goout* of *gaout*, wat de uitspraak benadert. Ook van *aeu* (79) geeft hij een aantal vbb.: dezelfde als we later in de Nederd. Spellinge vinden, benevens *blaau*, *flaau*, *graaau*, *haau*, *klaau*, *paau*, *raau*.

Ook Spiegel 35, 37 heeft *au*, *aa*, *ou*. Hij verwerpt *ou* voor *oe*, vooral om het homoniemengevaar. Ten onrechte acht Kooiman 142 vlg. *au* en *ou* bij Spiegel (ongeveer) gelijk.

De Hubert spreekt niet over *ou-au*, alleen over *ou-oe*. Wat volstrekt niet zeggen wil, dat hij het verschil niet kende. Het ging hier immers alleen om de eigenaardige *oe*- voor gutt. en lab., die hij met *ou* wil spellen.

Van Heule¹ 4, 5 handelt hierover ook²⁾. Onze uitspraak van de diftong zou hij willen weergeven met *oou* (*hoout*, *stoout*, *goout*), om ze te onderscheiden van de *ou* voor gutt. en lab. Bij hem vinden we voorts het onderscheid *au* (kort) en *aeu* (lang), met dezelfde vbb. als Spiegel (bij De Heuiter komen ze ook voor). Ook de Statenbijbel geeft deze *aa*-woorden (echter i.p.v. *paeu*, *flaeu*) die etymologisch verantwoord zijn³⁾.

Montanus noemt bij zijn opsomming van de tweeklanken (p. 98) *aa*

1) Meigret doet dat ook, zie Thurot I, 426.

2) Zie over dit vraagstuk Hellinga 41 vlgg. en Caron 84 vlgg.

3) Zwaan 317.

niet, slechts *au* en *ou*. In zijn tabel (105) echter, waar hij systematisch de klinkerreeksen opbouwt, duikt *aa* op in de reeks *aw* (*hy snaut*), *aww* (*ic snau*), *aaw* (*blaaw*).

Ampzing spreekt zich met zijn bekende nauwkeurigheid over tweeërlei *ou* uit. Ik verwijs kortheidshalve naar Caron 97 en onderstreep nog, dat Ampzing niet 'het doud' (= het dauwt) met *au* 'op zijn Vlaemsch' uitspreken wil. Men vergelijkte Lambrecht (Zwaan 309). Over *aa* spreekt Ampzing niet.

Ook Dafforne 67, 70, 83 onderscheidt *au*, *ou*, *aeu*. Hij volstaat met het geven van voorbeelden, en verwijst voor de spelling van *aeu* naar de Haarlemsche Liefhebbers, voor die van *aa* naar de Twe-spraack.

Men vergelijkte tenslotte nog Montanus 73. Hij onderscheidt platte, holachtige en holle *u* en toont dit o.a. aan door te wijzen op het reële verschil *kau* (vogel), *ko'u* (tegenover hitte), *koukouc*; *kauwen* en *ic kaude*, *ko'uwe* en *ko'ude*, *kouwen* en *ic koude*.

ua Geen voorstel tot vervanging door *wa*, gelijk Lambrecht D4^v reeds deed met de vbb. *Cwaad*, *kwackel*.

ue Achter *q* hoort men de *u* nauwelijks, de *e* volgt meteen: *quellen* = *kwellen*. Aan de fonetische beschrijving van de *ue*, waaraan geen *q* voorafgaat, hebben we niet veel houvast. Vermoedelijk is bedoeld ongeveer onze *eu* met een naslag. V.d.S. verzet zich tegen de aan het Frans ontleende spelling.

Lambrecht D5^r stemt overeen met V.d.S., die zich vermoedelijk bij L. aansluit.

Sexagius (L.B. IV, 103) heeft echter *eu*. Goemans betoogt, dat dit een diftong geweest is, maar hiermee zou Sexagius toch vrijwel alleen staan. De Hollandse *eu* van Erasmus en Montanus was ongetwijfeld een monoftong¹⁾. Maar zie Ampzing verderop. En Dafforne.

De Heuiter 72 onderscheidt tweeërlei *eu*: 1. 'hart, op d'oude maniere'; 2. 'minnelic' (onze *eu*), zoals de Fransen nu doen, zegt hij. De eerste *eu* heeft de Brabander, waar de Holl. en Vl. *ui* zeggen en sommigen de lange vocaal *uu*: *heus* - *huis* - *huus*.

De tweede hebben de Vlamingen en Hollanders. Deze kan vervangen worden door *o* (gespeld *oe*): *meugen* (*moegen*).

De Tw. 36, 38 handhaaft de oudere *ue*-spelling (zoals V.d. Schuere nog doet) en gebruikt *eu* voor een andere, niet-Ned. klank (*Europa* enz.). Ampzing daarentegen verwerpt *ue*, kiest *eu*. Hij beschrijft de klank als echte diftong (r. 916 vlgg.), juist tegengesteld aan V.d.S.

1) Zie Caron 41.

Ook Van Heule heeft *eu* (de *ue* gebruikt hij in *muer* etc.), evenals de Statenvertalers (Zwaan 321).

Dafforne 70 erkent alleen *ue*-spelling na *q*, en in: *dueren* enz., verwerpt op de hem eigen vierkante wijze *ue* voor *eu*. Hij hoort met Ampzing eerst *e*, dan *u*, tegenover de 'Haarlemmers.'

Montanus zegt duidelijk een monoftong te horen (zie zijn betoog met zeven argumenten, p. 57 vlg.); hij spelt *eu*.

ui Dit teken gebruikt V.d.S., in tegenstelling tot de daarop volgende *uy*, om de korthed van de vocaal, dus van de *i*, aan te geven.

uy Twee gevallen: 1. achter *q* (men hoort geen *u*); 2. elders (nu hoort men slechts de *u*; vgl. Caron 129). Het is een duidelijk getuigenis voor de monoftongische *uy*.

Lambrecht D5^v heeft *ui* in *Buiëlen* enz., steeds met *ui* voor *e*. Dit is niet Ned. *ui*, maar *ü + i(j)*, volgens Muller, Onze Volkstaal III, 192, n. 2. *Eu* is bij hem aanduiding van de diftong *ui*, die hij als Brabants beschouwt.

Sexagius (L.B. III, 227) heeft *eu* voor de Ned. diftong *ui*. Spelling *ui* heeft hij niet; *ü* spelt hij *uu* (in open lettergreep *u*).

Voor De Heuiter's *eu*, *ui*, *uu* zie boven.

Spiegel 38 onderscheidt duidelijk *uy* en *uu* (vgl. Hellinga, Opbouw 131). Zijn getuigenis voor diftong sluit dan aan bij dat van Erasmus en van De Heuiter.

Ampzing spreekt er niet over, maar Van Heule leert duidelijk de monoftong. Hij wil zelfs *uu* schrijven. Maar hiertegen waarschuwt Dafforne (te 'Geldersch', vgl. Caron 133).

Voor de Statenvertalers zie Zwaan 320.

aei Volgens V.d.S. een echte drieklank. Lambrecht C8^f laat zich hierover niet uit, geeft alleen voorbeelden: Hollanders en Zeeuwen schrijven *aei* (*Maeikin*, *naeiën*). Zelf schrijft hij: *Baiën*, *craiën*, *draiën* enz. Voor Spiegel is het een (lange) tweeklank. De Heuiter 78 spelt *maien*, *naien*, *waien*, *zaien*, *draien*, *frai*, *genai*, *gekrai*, *gedrai*; hij acht het onnodig *-aaij-* te spellen om de lengte aan te geven.

Van Heule (1625) spelt (p. 4) *Saey*, *maey*, *draey*, *kraey* (lang) tegenover *Hay* en *Kay* (kort).

Ampzing (r. 543 vlgg.) spelt *-aeij*.

Montanus (in zijn tabel op p. 105) geeft: *ai* (*bekait*), *aij* (*kay*), *aaj* (*ic maaï*); hiernaast ook *aej* (*ic maej*). Blijkbaar kent hij tweeërlei uitspraak.

Sexagius gebruikt de schrijfwijze *ae* (L.B. IV, 95): *krae*, *craet*, *maeen*, *naeen* (kraai, kraait, maaien, naaien).

Dafforne 74: *Klay*, *Bay*, *Hay*, *Papegay*, maar naast *zaay*, *maay*, *draay*, *kraay* (75).

aeu Ook hier beschrijft V.d.S. een drieklank. Voor getuigenissen van andere grammatici zie onder *ou*.

eeu Dit is de 'breede' *ee*, gevolgd door *u*. Lambrecht D1^r onderscheidt die met *eau* (*leau* enz. tegenover *weekin* enz.). De Heuiter 79 acht *eau* VI. en Holl. Hij zelf verkiest *ē* (*gewen* enz.) 'met den Brabander', ofschoon, naar hij opmerkt, ook het Frans (vgl. Caron 31 vlgg.) die *eau* gebruikt (*eau* enz.).

Spiegel 36 stelt *eeu* met 'durighe' *e* in *leeu* enz. tegenover *eu* met korte in *Europa*, *Euphrates* enz.

Ook Van Heule¹ 4 en Dafforne 74 geven vbb. van *eeu*, zonder commentaar.

ieu, *yeu* Dit zijn beide drieklanken. Het onderscheid is, dat *yeu* aan het begin van een woord staat, b.v. in *yeuwers*.

Ook Dafforne wil *yeuwers* blijven spellen (83). Voor de Statenvertalers zie Zwaan 319.

Lambrecht D2^v spelt *ieu* als V.d.S., De Heuiter 80 evenzo, evenals Dafforne 83, b.v. *nieu*, maar Spiegel 36 en Van Heule¹ 4 spellen *nieuw*.

oey, ooy De 'Haarlemmers' leggen sterk de nadruk op het verschil tussen *oey* en *ooy*. Ze geven woordparen tegenover elkaar. De eerste, uit ogm. *o + j*, duidt een gesloten *o* aan, de tweede, uit ogm. *au + j*, werd zeer open uitgesproken.

Vandaar Lambrecht D4^r *oei* of *oey* tegenover 52 *oay*. Evenzo Spiegel 37 *koeyen*, *bloeyen* tegenover *móy*, *póy*, *hóy* (sommigen schrijven *oayt*, zegt hij).

De Heuiter 80 schrijft *oui*, niet *oei* in *foui*, *roui*, *koui*, *moui*, *brouiën*, *glouiën* enz. Hiertegenover staan (78) *beroit*, *doit*, *goit*, *hoit*, *koi*, *loi*, *moi* enz., waarbij hij verwijst naar Fr. *moi*, *toi*, *soi*, (zie Caron 53, 46 vlgg.), niet *disoit* enz., waar de Fransen *oo* uitspreken.

De schrijfwijze *oi* treffen we ook bij Montanus aan; er staat een kleine *c* boven de *o*, om aan te geven, dat de open vocaal bedoeld is: *berocit*, *het docit* (p. 55, 59, 98). Het is moeilijk uit te maken, of de enkele *o* aanduiding is van korthed, dan wel Middelned. spellingtraditie, zie Franck par. 27 en 29. Bij de diftongen met lange vocaal voorop blijft de lengte vaak onaangeduid; dus *au* voor *aeu*, *ai* voor *aei*, *eu* voor *eeu*. Bijna altijd is dit het geval bij *ôi*, dat slechts zelden met *ooi* of *oei*, meest met *oy* (*oi*) geschreven wordt. Spiegel rept niet eens van spelling met *ooi*, maar Ampzing vindt het nodig deze af te wijzen. We hebben hier, zegt hij, de 'rechte en harde o' van volk, kolk, tolk e.d. (d.i. de scherpkorte ò) 'gelyk men dan ook so altijd met goede reden heeft geschreven'. Men vergelijk ook Kooiman 145: *oi* algemeen gespeld in de werken van Coornhert, Bredero, Hooft, Vondel, Huygens en de Statenbijbel.

Van Heule¹ 5 stelt echter *ooy* naast *oy*, evenzo in de tweede druk,

p. 10, maar op p. 11 zegt hij: 'Ooc is by ons overtollich de eene *o* in *ooy*'.

Dafforne 74, 75 stelt ze ook naast elkaar. Hij laat de vrije keus, maar raadt toch zo min mogelijk letters te gebruiken.

Hij voelt dus ook het meest voor *oy*.

Voor de Statenvertalers zie Zwaan 354.

Zo staat de Nederd. Sp. met *ooy* afzonderlijk. Misschien is hier aan VI. invloed te denken: zie L. ten Kate (Zwaan 354) die zegt: Vlamingen en Zeelanders hadden hier zachtlange *oo* of bij verkorting *ò*.

Montanus onderscheidt in zijn tabel (105) de volgende diftongen:

$o^c j$ (Gr. $\acute{o}\iota\chi\iota\xi\omega$), $o^c ij$ (geen vb.), $o^c j$ (*hooi*)

oj (geen vb.), *oij* (geen vb.), *ooj* (*booi* = *bode*).

Voorts *oei* (*geboeit*).

uae Ook bij Lambrecht D4^v komt *uae* achter *q*, nl. op 'zijn Zeausch ende Hollandsch': maar volghende ons Nederlandsch zo nemen wy *wae* etc.' Misschien bedoelt hij hier de bilabiale *w*.

Dafforne keurt (74) *uae* af, voor *uaa*: *bequaam*. Vgl. 83: *uae* in quaeken der Eenden; men schrijft ook (maar niet juist) *bequaem* volgens de 'ghewoonlik spellinghe der Woorden' (een bewijs voor de algemeenheid der *ae*-spelling nog in deze tijd).

uee V.d.S. zegt, dat het geluid van *u* in *ee* verandert. Dit moeten we letterlijk nemen, gelijk bij *q + uy*. Men hoort de *u* zelf dus niet. Dit komt overeen met wat De Heuiter 81 zegt: *q* kan met twee vocalen geen diftong en met drie vocalen geen triftong maken: *quaemt* is geen triftong, alleen maar diftong *ae* en *queelt* is geen diftong, alleen maar lange vocaal *ee*. Evenzo is *quyt*, *quist*, *quelt* geen diftong; *u* is slechts een verbinding.

uei Vgl. Lambrecht D4^v *uae*: *querne* (de blètende klank wordt door Lambrecht aangeduid met ϵ , *ae*, *oe*).

Interpunctie.

Deze hoort volgens V.d.S. eigenlijk in het vierde deel der spraakkunst thuis; hij verontschuldigt zich voor het behandelen bij de spelling met een beroep op de grote noodzaak ervan. Men denke bij 'vierde deel' aan de traditionele indeling van de spraakkunst in: orthographia, prosodia, etymologia en syntaxis¹⁾.

Spiegel behandelt de interpunctie niet.

Van Heule is er kort over²⁾. Hij ontleent daarbij een en ander aan V.d.S., van wie hij overigens ook afwijkt (bv. in de opvatting van het kolonteken).

De klacht van V.d.S. over verwaarlozing van de leestekenbehandeling kunnen wij moeilijk toetsen bij gebrek aan gegevens. Het enige mij bekende schoolboekje, van C.D. van Niervaert, waarvan ik slechts een druk van 1670 te Dordrecht heb gevonden (in de Amsterdamse bibliotheek), geeft een korte opsomming (maar de eerste druk is van ± 1600 volgens Kossman, en deze van 1670 is 'van nieuws oversien, gecorrigeert, met veel vreemde namen en woorden vermeerderd').

Dafforne, die zijn boekje ook gaarne ingevoerd zag op de scholen, waarvoor het m.i. niet erg geschikt was, volstaat wat de leestekens betreft met citeren van de N.S.

Lambrecht El^v vlg. had ze wel behandeld. Merkwaardig is dat Dafforne beweert dat 'de Haerlemmers' Lambrecht hebben gevolgd (een nieuwe steun voor de mening, dat V.d.S. een zekere afhankelijkheid van Lambrecht vertoont). Inderdaad blijkt bij een nauwkeurige vergelijking grote overeenkomst. Frappant is, dat V.d.S. termen als 'lid' (Lambrecht 'leddeal') voor kolon en 'tussenstellinge' voor parenthesis van Lambrecht overneemt. V.d.S. is hier en daar slechts wat uitvoeriger dan Lambrecht en geeft bij ieder leesteken voorbeelden, terwijl Lambrecht volstaat met definities en één voorbeeld, waarin alle gevallen van 'punctuwacië' zijn verenigd. Verder onderscheidt de N.S. acht tekens, Lambrecht zes (koppeltteken en 'verdeeling' ontbreken bij hem).

De Heuiter 91 is zeer kort over leestekens, heeft geen namen er voor, slechts definities, die veel overeenstemming vertonen met Lambrecht en V.d.S.

Wat de Franse grammatica betreft kon hij bij Meigret (Grammère 193) de onderscheiding vinden van: point de soupir (,), semipauze (:), point

1) Vgl. Kooiman 91, Jellinek II, 1 vlgg., Funke: Die Frühzeit der englischen Grammatik 42, 54.

2) Trivium I, 1, p. 60, I, 2, p. 91.

final (.) en parenthèse (()). Op p. 190 waren reeds 'accent d'amiration' en 'd'interrogation' behandeld. Ook Meigret somt de gebruiksmogelijkheden van de soupir op: tussen twee substantieven, adjectieven, verba of twee woorden van dezelfde soort. Ook bij Meigret doet de 'entrejet' (parenthesis) niets toe of af aan de volmaaktheid van de zin. (Ook Meigret behandelde de 'apostrophe', Grammère 190, echter zonder verdere onderscheiding in prosthesis enz. Heeft V.d.S. deze misschien aan Dubois' Isagoge (1531) ontleend, ondanks sterke afwijkingen?)

Voor de Duitse grammatici vgl. men Müller, 84 vlgg., 157 vlgg., 177 vlgg., 279 vlgg. Zie in het algemeen J. Greydanus: Beginnselen der ontwikkeling van de interpunctie en De Vooy's, N.Tg. 31, p. 251.

Ik moge hier volstaan met deze enkele opmerkingen. De N.S. kent nog niet het vierdelig stelsel (,;:.), maar houdt zich aan het driedelig (zonder;, die eerst langzaam veld won in de 16e en 17e eeuw).

Terminologie.

Admiratio, verwondering.
Af-teekening.
Aphaeresis, af-neminge.
Apokope, afsnydinge.
Apostrophus, af-keering, af-weiring.
By-woorden.
Divizio, verdeelinge.
Drie-klank.
Epenthesis, insettinge, tussen-schikkinge.
Half-klynkende Letteren.
Hyphen, kopulatio, Aen-een-brynging, koppeling.
Interrogatio, vraging.
Klynk-letter.
Kolon, membrum, lid.
Komma, incisum, virgula, snede, strepe.
Kracht.
Maekzel.
Me-klynk-letter.
Naem.
Paragoge, aen-voeging.
Parenthesis, interpositio, tusschen-stelling.
Prosthesis, voor-zettinge.
Puntum, klausula, periodus, slot.
Reden.
Sillabe.
Synaeresis, t'zamen-trekking.
Synalaephe, t'zamen-groeyinge, in-een-smeltinge.
Syncope, besnoey, uyt-pik van Letteren.
Stomme me-klynk-letteren.
Toevoegelyke namen.
Tusschen-teekening.
Twee-klank.
Verkort-teeken.
Werk-woorden.
Zelfstandige namen.